

VIGILIA

1 9 7 2
o k t ó b e r

10

Cserháti József
A papnevelés reformja hazánkban

Szakony Ferenc
A modern család szerepe

Benamy Sándor
Nagy Karola (1906–1933)

Szöllősi Zoltán
Homoklidérc

Prokopp Gyula
Pilisszentlélek

Hegyi Béla
Lukács György a halálról

Csóka J. Lajos
Szent Wolfgang emlékezete

Egri Csaba novellája, **Bittei Lajos**,
Tóth Judit, **Csák Géza**
és **Jánosy István** versei

CSERHÁTI JOZSEF	A papnevelés reformjáról hazánkban — — — —	649
SZÉLL MARGIT	A hétköznapok transzcendenciája — — — —	654
SZAKONY FERENC	A modern család szerepe — — — —	658
SZÜLLŐSI ZOLTÁN	Homoklédérc — — — —	667
PROKOPP GYULA	Pilisszentlélek — — — —	673
BENAMY SÁNDOR	Nagy Karola (1906—1933) — — — —	676
BITTEI LAJOS	Egy fedőhöz (vers) — — — —	681
SCHRAM FERENC	Sírató énekek és Mária-síratók — — — —	682
JÁNOSY ISTVÁN	Csontváry: Mária kútja, Pieta (versek) — — —	683, 700
TÓTFALUSY ISTVÁN	„Kiválasztottság” és szolidaritás — — — —	684
TÓTH JUDIT	Virrasztás (vers) — — — —	685
EGRİ CSABA	Az emlékezés földjén (elbeszélés) — — — —	686
CSAK GÉZA	Június szerelmem — — — —	692
KIS MONIKA	Lisieux-i Szent Teréz és a tékozló fiú — — —	693
MENYHART LÁSZLÓ	Fák (tusrajz) — — — —	718

DOKUMENTUM

Lukács György a halálról (<i>Hegyi Béla</i>) — — —	697
Babits és Heidegger ismeretsége (<i>Gál István</i>) — — —	699

NAPLÓ

Csóka J. Lajos: „Wolfgangus monachus ad ungaros missus est” — 701; Siki Géza: Könyvek között (Illés Endre: Hármaskönyv, Arnyékrajzok) — 704; Possonyi László — Czére Béla: Színházi krónika (Szomorú Dezső: Bella; Áprily Lajos: A bíboros) — 706; D. I.: Képzőművészet (Szalay Lajos tárlata; Ék Sándor gyűjteményes kiállítása; A Képzőművészeti Almanach új kötete) — 709; Rónay László—Tóth Sándor: Zenei jegyzetek (Ács József orgonaestje; Lemezfigyelő; Farkas Ferenc egyházzenei művei) — 710; Ungváry Rudolf—Bittei Lajos: Filmek világából (Magyar kisfilmek; Az oroszlán télen) — 713; Balássy László: Képernyő előtt („A rászédettek”) — 717.

Idegen nyelvű kivonatok — — — —	719
---------------------------------	-----

A címlapon Szántó Piroska rajza, a hátsó borítón Nagy András illusztrációja.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 188-098, 188-068. Postacím: 4. Postafiók: 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományos útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

A PAPNEVELÉS REFORMJÁRÓL HAZÁNKBAN

Előzmények

A magyar püspöki kar ez évi júniusi konferenciáján elrendelte, hogy a papnevelő intézetekben az 1972-73-as iskolai évben el kell kezdeni a II. Vatikáni zsinattól óhajtott reformok végrehajtását. A papnevelés reformja a korszerűbb, a mai igényeknek megfelelőbb nevelésre és a teológia tudományos fejlődésének szintjén álló kiképzésre egyaránt kiterjed. Az újítások bevezetését azonban nem szabad úgy elképzelnünk, hogy a szeptemberi tanévnyitás napján „törvényolvasás” alakjában már új napirendet, új tanmenetet lehetett volna ismertetni a szemináriumok lakóival. A külsőleg is észlelhető új fegyelmi életkeret és az új tudományos kiképzési irányvonalak felvázolása előtt csak lassú lépésekkel kell majd előrehaladni éspedig úgy, hogy az előljárók és a tanárok előbb a reform szellemével és tartalmi célkitűzéseivel ismertessék meg a növendékeket, hogy azután lassan a házi rend és az együttélés szabályait is meg lehessen fogalmazni, és így a jövődő papság tudományos ismerethalmazának szintézisét is körül lehessen írni.

A püspöki konferencia a reformtervezet kidolgozása végett a zsinat befejezése óta több értekezletre hívta egybe a szemináriumi vezetőket és nevelési, valamint szaktanári megbeszéléseken alkalmat adott arra, hogy a résztvevők kifejtssék nézeteiket. A főtörekvés az volt, hogy az összes szemináriumban alapelveiben azonos fegyelmi életkeretet és minden teológiai főiskolára egyformán kötelező tanulmányi rendet dolgozzunk ki. Az előljárók és tanárok szorgalmasan tanulmányozták a papnevelés mai „aggiornálásával” foglalkozó zsinati dokumentumot (Optatum totius, OT) és az illetékes római kongregációtól kiadott végrehajtási útmutatást, a „Ratio fundamentalis”-t (RF), amelyet a Szentszék óhaja szerint mint alapvető eligazítást mindenhol figyelembe kellett venni anélkül, hogy szolgálai alkalmazkodást követelt volna. E „ratio” szellemében történtek az egyes tételek megfogalmazásai, mégis a hazai körülményekre és a történelmi, lélektani, és szociográfiai adottságokra is nagy mértékben tekintettel kívántunk lenni.

A püspöki kar ez év májusában elismerő jóváhagyással kapta vissza Rómából a tavaly felterjesztett reformtervezetet. Bátran mondhatjuk, hogy a tervezet minden tekintetben haladó, de nem szakít a hagyománnyal sem és inkább dinamikus középúton igyekszik maradni. Ezen azt kell értenünk, hogy egyensúlyra és integrálásra törekszik, kerüli azokat a túlzásokat, amelyeket túl merész előretörés után ma szerte a világon súlyos tapasztalatok árán fel kell adni. Minden reformnál döntő jelentőséggel bír a megújulás céljának és megvalósítási módozatainak pontos meghatározása. Valamely reform már eleve megbukott, ha öncélú, vagy úgy is mondhatnók, ha „csak reform a reformért”. Ilyenkor tényleg a bal kéz nem tudja, mit akar a jobb kéz. Levegőverdesés!

A szemináriumi reform sikeres végrehajtása több körülménytől függ. Ezek közül kettőt különösképpen nem szabad figyelmen kívül hagyni: gondoskodni kell a tanárok állandó továbbképzéséről, továbbá a növendékek beleszólási és tevékeny közreműködési jogának minél szélesebb vonalát kell biztosítani. Csak így érhetjük el azt az eszmei és lélektani koordinálást, mely biztos alapot és erőttartalékot is jelent a végrehajtás szempontjából.

A papnevelés reformjának kérdése mindannyiunk nézete szerint nem lehet közömbös az egész magyar katolikus egyház szempontjából sem. A tájékoztatás és a közös ügy iránti érdeklődés-felkeltés végett szükséges, hogy a következőkben a magyar hívők és a papság számára röviden legalább a reformtörekvések eszmei vonalát ismertessük. Új apostoli szellem megvalósítását kívánta a zsinat. S valóban, ha az egyház nagy reformkorszakait nézzük, mindig új apostoli öntudat, új közösségi lendület állt a nagy vállalkozások kezdetén. Az apostoli lendület

és lelkület három tényezőre épül: küldetés, szolidaritás azokkal, akikhez a küldetés szól és minden ember szolgálata. A következő mozaikszerűen összerakott kép mögött ez a három szempont húzódik meg a legváltozatosabb egymásutánban. Lássuk tehát a legfontosabb színfoltokat!

A reform szükségessége

A II. Vatikáni zsinat reformzsinat volt. Az egyház egész belső és külső felépítményét, a hívők krisztusi életét és ennek egyházi megvalósítási eszközeit és módozatait kívánta megújítani. A megújító erőt és eszmét a zsinat a „Krisztus-misztérium” új felragyogtatásában találta meg. Egészen mélyről kívánta ezért feltárni a krisztusi megváltás húsvéti és pünkösdi misztériumait, hogy ezekből az egyház újból felismerhesse a maga lényegét is. (Lit. konst. 1.)

Az egyház lényege abban áll, hogy mint Krisztus titokzatos teste és mint az újszövetség látható Isten népe az emberek között, a világ végezetéig folytatja Krisztus Urunk tanítóit, papi és pásztort megváltásának és műveit. Az egyház tevékenységének középpontjában a Jézus Krisztustól megvalósított kultusz, az újszövetség istentisztelete áll. Ez a krisztusi vallás igazi tartalma, a kereszténység foglalta: Krisztus által a Szentlélekben imádni az Atyát és Krisztusban szeretni az embereket, mint a mennyei Atya gyermekeit és testvéreinket. „Minden ember az én testvérem”!

Krisztus Urunk a mennyei Atya iránti tiszteletet és ezzel egyúttal az emberiség megváltásának művét leginkább papi áldozatával, önmagát odaadó kereszt-halálával valósította meg. Minden megkeresztelt ember részesedik Krisztus megváltási ténykedéseiben, de a részesedés legmélyebb valósága mégis legfőképpen *Krisztus papságából* forrászik. Ezért a hívők közössége igazi papi közösség, Krisztusban létesült kultikus egység. Krisztus Urunk papságában a felszentelt pap a kereszttségben létesült egyetemes papság részesedésén túl sajátos bentfoglaltsággal és egyesüléssel, úgy is mondhatjuk, *sajátos küldetéssel* kap részt.

Ezek után nem szorul külön bizonyításra, hogy az egyház megújíthatóságának és ezzel a papság belső reformjának is legközpontibb forrása a Jézus Krisztus papságában rejlő húsvéti és pünkösdi misztériumok mélyebb biblikus és üdvösségtörténeti megértése és főleg ezek életalakító erejének a hívők számára való megnyitása és állandó biztosítása. Világos ebből az is, hogy az általános egyházi reform megvalósítása lényegesen függ a papság megújíthatóságától, főleg az élő és jövőendő papságnak a krisztusi misztériumoktól való eleven áthatottságától. Az OT előszavában ez áll: „A szent zsinat nagyon is jól tudja, hogy az egész egyház kívánatos megújíthatósága nagyrészt a papság krisztusi lelkületétől áthatott szolgálataán múlik”.

A reform eszményi célkitűzése

Mindenekelőtt meg kell tudni határozni az újszövetség papjának fogalmát, a keresztény pap alakját, vagy más szóval a *krisztusi papság lényegét, eszméjét*. A kép, amihez a papnak hasonulni kell, „Krisztus, az emberiség főpapja”, és a *cél*, amit a képzésnek és nevelésnek el kell érnie, „Krisztussal, a főpappal való azonosulás”, a vele való belső és külső cselekvő egység a kegyelem révén. Az újszövetségnek valóban csak egyetlen papja van, és ez Jézus Krisztus. Minden pap csak annyiban lesz az, amennyiben Krisztus papságában részesedik. A pap lelki életének, belső magatartásának, minden tevékenységének végső értelme és tartalma abban áll, hogy hasonló lesz Krisztushoz, a főpaphoz és vele úgy lesz eggyé, hogy Krisztus a papon keresztül, mint a megváltási mű eszközén keresztül folytatni tudja művét az emberek között. Ha a pap keresztel, voltaképpen Krisztus keresztel.

A papság lényegét tehát legmegfelelőbben a *szolgálat* fogalmával tudjuk meghatározni: szolgálat Istennek és az embereknek. A papnak Krisztussal együtt kell

képviselnie az emberektől az Isten felé tartó „felfelé menő” vonalat, az emberek tiszteletét, imáadását, hódolatát, engesztelését. Ugyanakkor azonban az Istentől az emberek felé menő szeretet és irgalom, a megbocsátás és felemelés kinyilvánítójának is kell lennie, vagyis a „lefelé menő”, a közelítő és hívó vonalat is képviselnie kell az isteni megszentelés művében. Az eszmény tehát: Krisztussal azonosná válni, közvetítőnek lenni Isten és emberek között, főleg Krisztus papi áldozatának bemutatásával és a Krisztusban kinyilvánított isteni önközlésnek, a kinyilatkoztatásnak hirdetésével. (Presbyterorum Ordinis: 2.5.15).

A papság e korszerű eszméjének nemcsak a lelki formálást, hanem még az oktatást, a szellemi és tudományos képzést is át kell járnia. A pap egész élete abban áll, hogy Krisztusban és Krisztussal él és Krisztussal együtt, vele és Szentlelkével együtt megvalósítója lesz a megváltás és a megszentelés csodálatos kegyelmi művének.

Milyen papot kíván korunk embere?

„Az idők jelei”, amelyek János pápa zsinatjának oly sokszor hangoztatott jellegzői lettek, első felvillanásban kétségtelenül pozitív irányba mutatnak a mai ember belső alakulásának mozgalmasságában. Az emberiség, a világ, a civilizáció és a technika folytán egységre törekszik. Minden annyira közel kerül egymáshoz, hogy szemlátómást kialakulóban van az egyetlen világ, az *egyetlen emberi család*, amelyben elemi erővel az egyenlőség, a szabadság és a függetlenség, a személyi értékelés lesznek a kölcsönös emberi és társadalmi viszony meghatározói. Egy átalakuló világban az újnak, az ismeretlen jövődönnek mindig nagyobb súlya és vonzóereje van, mint minden réginek. Ezért rohan a mai világ sokszor lélegzetelállítóan az új, divatszzerű után, ezért tud olyan kamaszosan megnyilatkozni és látszólag felelőtlenül ítélni és cselekedni a mai ember. Mivel a technika vette át a természet titkainak feltárását, és egyre gazdagabb, eddig ismeretlen erőforrásokat nyit meg, ezért a mai ember a technika feltétlen híve, szíve mélyén irtózik minden filozofálástól és az elvonatkoztatott gondolatsémáktól. A XX. század embere a század végéhez érve alapfelfogásában a földre tekintő, evilági, pozitívista hajlamú világhódító és úrkutató lesz, aki itt akar berendezkedni, vagy a világmindenséget is földi felkészüléssel birtokba venni.

Ebből a világból jön az az ifjú, akit az Úr ma szolgálatára hív meg. A mai keresztény világ ebben az új levitában várja az új kor prófétáját, tanítóját és egyúttal irgalmas szamaritánusát. „Custos, quid de nocte” (Iz. 21,11) (PS 18.21.28.). A mai világnak is szüksége van Krisztusra és papjaira. Krisztust minden kor emberéhez küldte a mennyei Atya és minden kor emberéhez küldi Krisztus az ő papjait. A mai pap a mai világból vétetik. Vonásai a mai ember vonásaiból tevődnek össze, ellentéteket hord ő is magában, de arra hivatott, hogy ezeket önmagában a pozitívumok felé feloldja és úrrá legyen előbb saját gyengeségei felett, mert Krisztus megváltó erejét másokhoz is el kell juttatnia.

A papnevelés reformjának lehetőségei

A mai papnövendéknek szükségszerűen a mai kor gyermekének kell lennie. A nevelők sokszor mennyire fájjalják, hogy az ifjak nem olyanok, mint ők voltak. A mai kor emberében van valami, ami sok tekintetben igen értékesé teszi őt a régi világ polgárával szemben. Hihetetlenül, sőt sokszor *nyersen őszinte*, amit régi szemmel olykor modortalanságnak is szeretünk titulálni. A mai kor hányatott kor, annyi csalódottság, bizonytalanság, kegyetlen megpróbáltatás és szenvedés tört rá, hogy önkéntelenül és természetszerűleg is vágódik a nyíltság és őszinteség után. *Őszinte és szíve mélyén igazságra vágó a mai ember*. Ebben pozitívumot kell látnunk a múlt századi szkepticizmus, cinikus kriticismus és nyárspolgári indifferenzizmus lelkületével szemben. A mai ifjúság radikálisan nyílt

és megnyitott akar lenni. Amit értéknek ismer fel, tehát amit értéknek tart a maga szemével, azt általában el is fogadja és tiszteli. A látható evilág híve első-sorban, merész és szokatlanul nagy vonalakban értékeli fel a világot, mert a tudomány és technika eddig ismeretlen kincseket és értékeket tárt fel oly mértékben, hogy szinte a kimeríthetetlen gazdagság elképzelésében kezd élni. Ez a világ felé való menés új utakat fedez fel a másik ember felé is: egészen új közösségi érzések és törekvések hatják át, különösen az ifjúságot, amely mindinkább szolidárisnak tudja magát a szenvedőkkel, a kisemmizettekkel, az elhagyottakkal és a szabadságukért küzdőkkel. (RF4)

A mai ifjúságban fellelhető negatívumok, mint pl. a nyersség, faragatlanság, bizonyos erőszakosság, közvetlenül nem valami romlottságból erednek, hanem inkább a kissé sarkaiból kifordult, mozgásba jött, erjedő világnak és korszellemének ráarakódásai. Megnyilvánulásuk általában a minden régi szokással vagy sokszor elvekkkel, berendezésekkel szembeni bizalmatlanság, a múlt megvetése, bizonyos belső ingadozás és határozott elvi magatartások körüli kételyek. Olykor negatívumnak látszik és az igazi vagy vélt kulturális és szellemi értékek lekicsinylése, eleve gyanakvással való éles mindenfajta tekintéllyel és civil vagy egyházi intézményekkel szemben. (RF2)

A RF az ifjúság lelkületének eme pozitív és negatív szempontjára különösen is felhívja a figyelmet. Az egyik az, hogy a mai ifjúság érzékenyen kényes a *saját személyiségének függetlenségére és méltóságára*, másrészt közösséget érez a mai emberiséggel, valahogy azonosítja magát ennek jó és rossz tulajdonságaival. Így a szemináriumba jövő ifjú is tudja, hogy a mai emberek nagy sokasága lenézi vagy megveti a vallást. Ezért ajánlja a RF a lassú türelmes megközelítést. Egyrészt tudnunk kell, hogy a mai ifjúság személyiségét, egyéniségét, a nevelésben és az oktatásban nagyobb tiszteletben kell tartanunk, mint azelőtt. A személyi vonás és aspektus lett ma a nevelés szinte kényes pontja. Másrészt, mivel ez a mai világ egy darab saját magából, vagyis a mai ifjúság saját magában is hordozza a külső világot, ezért a világ felé történő helyes értékelés kialakításában a felülről jövő doktrinális vagy tekintélyi ráhatással szemben a *dialogusban való rávezetést és meggyőződést* kell keresnünk. A szabadság és tekintély elveinek helyes sorrendbe való állításával az ellentétek a legtöbb esetben, ha csak nincsen pathologikus esettel dolgunk, biztosan kiegyensúlyozhatók.

A RF többször is kiemeli, hogy a mai nevelőnek és oktatónak ismernie kell a mai világot lelki és szellemi alkatában, főleg a mai ifjúság differenciált lelki összetételét, továbbá egészen tisztában kell lennie a zsinat célkitűzéseivel, egész teológiájával, mely választ akart adni a kor problematikájára is, de mindezenen túl, vagy előtt a legbensőségesebb szolidaritásban kell az ifjúság soraiba állva, velük együtt élve, őket a papi eszményért való lelkesedésre és ennek megvalósítására nevelni. Igazi *együtt-tevékenységnek* kell kialakulnia a nevelők, illetve a tanárok és a növendékek között. Annak a szolidaritásnak és testvériségnek, amelynek majdan a pap és hívei között kell valóra válnia, már a szemináriumban is életté kell lennie, életstílussá alakulnia abban a közösségben, amelyben a papjelöltek testvéri egységét a növendékek és az előjárók, vagy nevelők közötti *kölcsönös bizalom* és a közöttük elevenen fenntartott dialógus határoz meg először. Igazi papi és apostoli lelkülettel felruházott, a másokról való gondoskodás karizmájával megáldott nevelők munkája sohasem téveszthet célt, ha az ifjúság benne igazi áldozatos odaadást, lemondást és komoly lelki és tudományos felkészültséget lát. (RF 86-89.)

A papnevelőnek tisztelnie kell növendékében, hogy a mai megváltozott és ma is folyton változó, olykor a változás sodrában kusza és kiismerhetetlen világban is *vállalkozik arra, hogy az örök igazságok hirdetője legyen*. Ha figyelembe vesszük, hogy a mai szekularizált világban ez a vállalkozás nem találkozik egyértelmű elismeréssel, akkor a hivatás vállalása éppen hősi cselekedetnek számít. A nevelőnek ebből az alapállásból kell kiindulnia, és akkor nem tekinti a növendéket éretlen gyermeknek, hanem tisztelettel tekint arra, hogy hősi elhatározással vállalta a hivatást, és nevelői feladatának azt fogja tekinteni, hogy ezt a hősi elhatározást elmélyítse, öntudatosá tegye és megadja mindazt a segítséget, ami el-

kerülhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az elhatározás életté teljesedjék. Ezt a feladatot kisiskolás, személytelen ismeretközlő módszerrel teljesíteni nem lehet.

Mindenkinek, aki ma papnevelésre vállalkozik, vállalnia kell, hogy a növendékeknek barátja, segítőtársa, idősebb testvére legyen. Ennek alapján az a teendő, hogy a tanárnak és a növendékeknek alapvetően egy és közös legyen a nagy személyes döntése, a Krisztus szolgálata.

A reform lehetőségei tehát a mai nevelő felől is adottak lehetnek. Ide azonban még néhány szó kívánkozik, éspedig annak a súlyos megállapításnak kérdés alakjában feltett megkockáztatása: vajon szemináriumaink nevelő és tanító gárdája képes-e mindenben eleget tenni az egyháztól megkívánt és a mai szükségletektől igényelt követelményeknek? Hazánkban a *szemináriumi nevelés reformja mindenekelőtt a megfelelő vagy alkalmas nevelők és tanárok kérdésén áll vagy bukik*. Valóban alkalmasnak érzi-e magát mindenki a mai feladatok megértésére, hajlandó lesz-e mindenki magát továbbképezni, főleg a teljes zsinati szemlélet elsajátításában és a mai ifjúság lelki világának elemzésében? És hajlandó-e olyan áldozatokra is, hogy délután esetleg a fiatalság tanulókörét, szemináriumát is vezesse, miután délelőtt már óráit leadta? Tudunk-e, nevelők és előljárók, egy közösség, egy test lenni, amelyben csak előre nézünk és minden áron, váll váll mellett meg akarjuk valósítani az egyháztól megkívánt reformokat, nemcsak a szemináriumban, hanem minden téren. Az ifjúság hallgatni fog olyan nevelőkre, akiknél érzi, hogy egész életüket és szívüket az egyház jövődjéért adták oda. Ahány kérdés, annyi felelet. Ha csak egyet nem valósítunk meg, esetleg egy hivatás rajtunk múltot, miattunk veszett el.

A papnevelés lelki és tudományos vonalainak egybehangolása

A felsorakoztatott egyházi dokumentumok egyforma hangsúllyal beszélnek a nevelésben és az oktatásban a lelki, a tudományos és a pasztorális szempontok vagy vonalak szoros egybekapcsolásáról. (OT 4.) *A főcél*, hogy „a növendékek az Úr Jézus Krisztus, a mester, a pap és a pásztor példája szerint *igazi lelkipásztorokká formálódjanak*. Ezért a nevelés minden lelki, értelmi és fegyelmi szempontja egységes tevékenységként erre a lelkipásztori célra irányuljon.” (OT 4,9.) Ha a már tisztázott papi eszményt, a Krisztus papságában és főségében való részese-dést és annak a hívek felé való továbbadását tartjuk szem előtt, akkor valóban az egész papképzés dinamikus egységét így kell felfognunk. Lelkileg ki kell alakítanunk a Krisztus-képiséget magunkban, hogy azt utána kialakíthassuk másokban is. „Ezért a növendékek ilyen lelkülettel készüljenek fel az Ige szolgálatára, hogy Isten kinyilatkoztatott szavát mindjobban megértsék, átélve maguké- vá tegyék és szóban és életben kifejezzék. Így készüljenek az istentisztelet és megszentelés szolgálatára, hogy imádságban és a liturgia szent cselekményeinek végzésében a szentmiseáldozat és a szentségek által az üdvösség művét teljesítsék. S végül így állítsák maguk elé a pásztori szolgálatot, hogy képesek legyenek az emberek előtt Krisztust képviselni, aki azért jött, hogy »szolgáljon és életét váltásá- gul adja sokakért« (Mt. 10,45.), és hogy így mindenkit szolgálva, sokakat meg- nyerjenek.” (RF4.)

A nevelésben és képzésben ismételt és oly nyomatékosan hangsúlyozott *spirituális, intellektuális és pasztorális* szempontokat tehát mindig annyira egybe kell tartani, hogy tulajdonképpen egy valóságként álljon előttünk és a három szempont ugyanannak a valóságnak hármas rétegződését jelentse. *Minden a pasztorális főcélra irányul*, de a három szempont állandóan átjárja, átütja egymást és a stúdiumot is lelki életté és lelkipásztori feladattá teszi, a lelki életet pedig a tudomány alapstruktúrájává és a pasztorális munka dinamikai középpontjává kell tennünk, magát a kimondott pasztorális felkészülést és végső célkitűzést végül mint mindennek értelmet és végső célt adó egybekötő életfeladatot vagy életre- valóságot kell a növendékek szívébe ültetni.

Mivel a papnövendék lelkipásztornak készül, ezért hivatása komolyságának egyik ismertető jele, hogy mennyire öntudatosan készül a lelkipásztori munkára, milyen mértékben akarja magáévá tenni az őt körülvevő világot minden pozitívumával, a megváltozott társadalmi struktúrájával, a benne kialakuló új emberrel, hogy ezt az embert és a nagy emberi közösséget emelje mindig magasabbra erkölcsi megtisztulásban. A lelkipásztorkodás jelenleg nagymértékben útkeresést jelent. Az emberek életkörülményei oly mértékben megváltoztak és változnak továbbra is napjainkban, hogy a régi bevált lelkipásztori módok a legtöbb esetben nem használhatók, vagy erősen átalakítandók.

A korszerű lelkipásztori oktatás feltételezi a lehetőségek alapos felkutatását, a nehézségek sokoldalú elemzését, a kikerült fiatal papok lelkipásztori munkájának intenzív támogatását. Ez a munka meghaladja egy ember, bármilyen jól felkészült ember legyen is, képességét. A *lelkipásztorkodás* korszerű oktatása megkívánná, hogy az összes szemináriumok pasztorális tanárai összefogjanak és munkaközösségükbe bevonják az aktív lelkipásztorokat a lelkipásztorkodás legkülönbözőbb területeiről és állandó közösségi munkával teremtsék meg a lehetőséget a növendékek számára, hogy tisztán lássák a mai lelkipásztorkodás területeit. Tudomásul kell vennünk, hogy vallásos szempontból megszűntek a homogén közösségek. Éppen ezért a tömegpasztoráció eszközei fokozatosan elavultakká válnak. *A minőségi pasztoráció* útjainak kidolgozása a jövő feladata.

Ezzel meg akartuk világítani azokat az alap gondolatokat, amelyek a szeminárium nevelés és tudományos képzés egész felépítményét és szerkezetét a II. Vatikáni zsinat által kívánt reform értelmében döntően meghatározzák. Ez a reform hazánkban az 1972-es tanulmányi évvel a konkrét megvalósulás stádiumába lépett.

SZÉLL MARGIT

A HÉTKÖZNAPOK TRANSZCENDENCIÁJA

A világra jött csecsemő már életképes ember, de erről mit se tud. Jelzi szükségleteit, majd kielégülten gögicsél. Lassan, mintha ébredne. Előbb részletekben ismerkedik meg kezével, lábával, — majd egyszer csak ráismer önmagára. A tükrében megmutatjuk: Ott a baba! — és saját fejét fogja meg képe láttára, s nem tud betelni önmagával. Mindenkinék „eldicsekszik”, hogy mit tud, mit csinált, mit kapott. Ő lesz a világ közepe, — még nem veszi észre a másikat.

Az ébredő öntudat első fényében rádöbbenünk létezésünkre: „Mint a kisgyermek, akinek szemei ragyognak, amikor a világba kinéz, — mintegy azt mondja: Itt vagyok, mily szerencse...” (Gabriel Marcel). Már elindultam és mindinkább felocsudok arra, hogy vagyok. Az ember „maga is a világban van és csak a világ adottságait kifejezve jut el önmagához” (K. Rahner) — „A világ megismerésével tudatosul az emberben, ami már burkoltan benne volt, maga a Lét, ami túlterjed a világon.” Az „En itt-létezésével” elkezdődik a lét kutatása — a filozófia. A létet tekinthetem úgy, mintha kiszakadnék belőle; „tárgyvilágosnak” nézem, mint a régi lételméletek. Ha tetszik kételkedhetem, érthetetlennek, abszurdnak nevezhetem, mert soha nem lesz teljesen birtokomban, mindig valami titok marad benne: létmisztérium. Egyszer úgy érzem, létem veszélyben van, halálfélelemben szorongok, más-kor természetesen tűnik, hogy vagyok, talán „mindig” is megmaradok.

„A létmisztériumban én is benne vagyok, — mondhatnám, bele vagyok keverve... Ha saját életem után kérdezek (és kinek nem ez a legelső) mindig szorongatóbb lesz a kérdés: Vajon én csak egy tárgy vagyok? Egészen a testem vagyok-e? — En magam vagyok az életem? — És azt látom, nem vagyok sem a jelenem, sem a múltam birtokában... Arra, ami vagyok, nem tudok válaszolni. Amennyiben azonban én-nem gondolom, egészen érzem magam. Ilyenkor a legmélyebb valóságom közvetlenül és kétségtelenül jelen van...” (G. Marcel)

Szinte naponta átéljük így önmagunkat, megtapasztaljuk létünk „egzisztenciális kétségtelenségét”, — ami jobban igazolja éünket minden elméleti levezetésnél.

Az „Én vagyok...?” — rácsodálkozása azt mutatja, hogy van bennem valami öseredeti, amit sehogy sem tudok megfogalmazni, objektíven leírni, de olyan számomra, mint a levegő, mint a lélegzetem szükségessége. Ezért „vagyok magamnál”, és kitekintek a világ dolgaira. Ez olyan természetes, hogy erről nem is beszélünk, alapelv, amit nem kell bizonyítani. Csak akkor tűnik fel, ha valami zavar támad bennem, megszédülök, tudatom kiesik, ha forog velem a világ, rosszul vagyok. — Egyébként teljesen természetesnek tapasztalom, hogy kétségtelenül valóságosan létezem, úgy gondolom, hogy a másik is ezt érzi, — másként nem szísszenne fel, amint így elmerengve a lábára léptem. Mindezt tapasztalom, de nem kapok rá kellő magyarázatot.

A létezésünk oka és magyarázata a tapasztalaton túl van: Az esetleges létet átélve és felülmúlva — transzcendenter — valami másik Létben, — amely nem ilyen öntudatlanul keletkezett mint az enyém és magam sem tudom, mikor veszítem el, azaz az abszolút Létben nyeri magyarázatát.

Az ember fokozatosan tanul meg gondolkodni. A köznapok harca rászorítja, hogy „túljárjon a másik eszén” — de lehet, hogy módja lesz a gondolkodás tudományába, a logika mélységeibe is behatolni. Annyi azonban bizonyos, hogy megismerése folyamán mindig tudatosabb lesz, önszémélődése — reflexiója — kitágul egész környezetére. „Minden tudat csak úgy lehet önmaga számára jelen, ha nyitott lesz az egész létre, mert az egész lét jelen van benne... az öntudat átlátzó (transzparens), de egyben fény is, amivel megismeri önmagán keresztül a tőle különbözőt, egyénien, egyedien ítél, de egyetemes, transzcendens szempontból” (A. Marc). A középkoriak úgy mondták, hogy a megismerő lélek valamiképp minden, — minden belefér értelmünkbe, kinek-kinek a maga módján. Az értelem önmagán keresztül tükrözi a létet azzal, hogy feldolgozza az érzékszervek tapasztalatait, élményeket, átélt képeket, hangulatokat, és ismereteink fokozatosan „igazabbá” válnak.

Amikor egy „barátságos eszmecserében” elmesélem, mit tartok igaznak és mit vonok kétségbe, úgy érzem, amit mondok, abban igazam van. Szavaim és ítéleteim háttérben ott van ugyanis egy ki nem mondott, talán végig sem gondolt ítélet, ami biztonságot ad véleményemnek: Ezt én ismertem meg, tehát nekem igazam van. Ha a másikkal ellenkezést vált ki véleményünk, akkor képek vagyunk az elfogultságig is védeni igazunkat. Mi van felindultságunk háttérben? Értelmi önismeretem „biztos” tudata, amivel egészen világosan látom magam, látom azt az utat, ahogy ehhez a felismeréshez eljutottam, de ezt a belső tényt nem tudom a másik értésére adni. Van olyan, aki a másik igazában mindig kételkedik, de sajátját igaznak tartja. Az ilyen szkeptikus végül magának az igaznak a megismerhetőségét is tagadja, mondván: Nincs igazság, semmi sem igaz! Háttérben mégis az a tudat erősíti, ha nem is mondja ki: De ez a felismerésem biztos, hogy igaz, hogy ugyanis semmi sem igaz!

Természetesen az ilyen benső bizonyosság már annyira át van szöve érzelmekkel, hogy nem véd meg a tárgyi tévedéstől. Itt azonban arról a lelki átélésről van szó, — amiből gyakran kifelejttem —, hogy partnerem is átéli ugyanezt és talán több tárgyi felkészültséggel alkotta meg véleményét. Ehhez viszont egy újabb igazság felismerése szükséges, hogy ugyanis a másíknak is igaza lehet.

Az ilyen viták kis és nagy dolgokban mindennaposak, és benső belátásai mégis nagy törvényszerűséget rejtenek: Az emberi értelem egyszerűen képtelen lenne a megismerés felé mozdulni, ha nem lenne számára egy szükségszerűen igaz alap, ami igaz létnek felel meg. Még az igaz abszolút tagadása is csak úgy lehetséges, hogy a tagadásban burkoltan állítják az igazat — a tagadás igazát —, mert ítéletünk háttérben közbén a megdönthetetlennek tartott igazra gondolunk. Az emberi gondolkodásban ezért a legkétségbeesettebb szkepticizmus a lét és az igaz teljes tagadásával sem tud abszolút öngyilkos-filozófiát teremteni, mert minden abszurd kijelentést megelőzően, a háttérben élteti a remény, hogy most valami igazat mégis csak felfedezett.

Igazságtudatunk, igazságvárástunk reménye számunkra bensőleg olyan nyilvánvaló, mint létünk ténye. Értelmünk rá van hangolva az igazságra, nem a részigazra — amelyben olyan könnyen eltévedünk —, hanem a létezés teljes igazságára. Ez a gondolkodásunk „célratóró dinamizmusa” (J. Maréchal), benső mozgató ereje, amely mindig tovább serkent, mert sohasem birtokoljuk a valóság ismeretét tel-

jesen, mindig újabb igazságra bukkanunk, hogy az ismét továbbmutasson önmagán a teljes, az abszolút Igaz felé.

Amikor apró-cseprő ügyeinkben olyan sürgetően keressük igazunkat, gondoljunk arra, hogy talán nem is az fontos, hogy mindig „nekem legyen igazam”, mert nem a részletek tesznek „megigazulttá”. Minden töredékesben azonban a teljes Igazságot akarjuk megragadni, de végleg csak akkor nyugszom meg igazamban, ha az Igazságot magát találtam meg.

„A valóság állítása nem lehet más, mint a szellem alapvető hajlamának a kifejezése, azé a dinamizmuse, amely a végső beteljesülést keresi az Abszolútumban és az Abszolútum által.” Marechal szavait Rousset sokkal tömörebben fejezi ki: „Az ember annyiban érti meg a dolgokat, amennyiben — öntudatlanul is — az Isten után vágyakozik!”

Mindennapos tapasztalatunkból tudjuk, hogy jót akarunk és mégis olyan silány az, amit megvalósítunk. Társunk is azt állítja, amikor valami kárt tett, hogy a legjobbat akarta, csak másként gondolta, mint mi. Úgy látszik, mintha mindenki — aki ép lelkű és jó szándékú ember — egy benső, iratlan normához igazodnék: mindig a jobbat, a tökéletesebbet szeretné tenni, és sokszor úgy érzi, „semmi sem sikerül”.

Maurice Blondel úgy látja, hogy az embert törekvéseiben burkoltan valami végtelenre irányult vágy mozgatja. Néha úgy érezzük, mintha valami hasadás lenne bennünk. Allandóan elégedetlenek vagyunk, sohasem tudunk megfelelni annak amit szeretnénk. Ez az elégedetlenség-érzés (inadequation) az egyik emberben köros túlzásba mehet, a másik meg le akarja rázni magáról és a felelőtlenségbe csap át. Az ember szinte idegen a saját akarataiban, úgy érzi, hogy bensőleg megosztott, megtört. Mindig többre vágyik, mint amit megvalósíthat. A lelke mélyén ott rejtőzik jóra törekvése, de amikor dinamizmusa konkrét tette serkenti, úgy látja, hogy amit elért, az csekély eredmény. Végtelenre tör, de amit megvalósít, valami kicsinyes, véges dolog. Utána még többet akar, egyre nagyobb „ígéretet földje” táru fel előtte. Túl sokat akar és túl keveset valósít meg. Azért nevezik az embert „mindig újabb csalódásra született mértéktelenségnek”. Vágya és akarata mintegy ki van feszítve a végtelen igények és a nevenségesen csekély megvalósulás végletei között. „Ha az ember valami nagy dolog megvalósítására törekszik, úgy érzi, hogy torz és kicsiny lesz kezei között. De fordítva is áll. Mindenben, amit cselekszik, átdereng valami nagynak távoli fénye, mindig van benne valami jószándékból fakadó” (M. Blondel).

Sokszor pazaroljuk erőnket gyarlóságokra. Van, akinek mindennél többet ér a pénz. Agyonhajszolja magát egy kocsiért, családjá békéjéért, barátságait föláldozza egy jobb állásért, luxuslakásért, és amikor elérte, úgy érzi, az egész semmit sem ért, üres marad, semmivel sem gazdagodott. Közben tovább keres, hol van az a rejtett kincs, amiért érdemes mindent feláldozni. Van, akit az ilyen csalódások cinikus-sá tesznek, már nem hisz semmiféle értékben. Gyerekek, vagy ösztönös alkatú felnőttek viszont sokszor egészen nevenséges dolgokkal kérkednek, csekély munkájukkal nagyozolnak, jelentőségüket eltúlozzák. Mintha benső elégtelenségüket szeretnék kiegyensúlyozni még hazugság árán is. Valójában minden ember szépítgeti elvétett tetteit, nehéz beismernie tévedését. Bármennyire is taszító az ilyen önfitogtatás — jusson eszünkbe, hogy a gyarlóságok legmélyén is a tökéletesebbre törekvés vágya él.

„A tudatban — írja Blondel — valahogy kiegyenlítettük mindazt, amit látszólag gondolunk, akarunk és teszünk, — azzal, amit valóban teszünk, gondolunk és akarunk. És így a tettetett tudásokban és mesterségesen akart célok keresésében is felfedjük azokat a mély állításokat és azokat a megfélékezhetetlen igényeket, amelyek cselekvésünkben burkoltan benne vannak.”

Mindenkinek meg kell oldania valahogy léte értelmét, ami végső sorban transzcendensre utaló, vallási kérdés. „Lehetetlen, hogy az ember ne élje át a természetes rend elégtelenségét és ne érezzen vágyat valami több után. Önmagunkban képtelenek vagyunk olyasmittel találni, ami kielégítené ezt a vallásos igényt. Ez a szükséges és elérhetetlen” nagy törvénye (Blondel). A cselekvés befejezetlensége és az ebből eredő elégtelenség alapján mindenki érezheti, hogy csak „egy a szükség” (Unique nécessaire). Ha önszemlélőde gondolkodunk (réflexion), feltárjuk magunkban a nagy titkot, hogy törekvéseink az elérhetetlen Végtelenre vannak betájolva. E dinamikus törekvés megfelelő célja nem lehet önellentmondásos. Minden vágyunknak és ösztönzésünknek van megfelelő és kielégítő valóságos tárgya,

amint az éhségünknek megfelelően létezik kenyér és más táplálék. Az ember minden adottságában valamire éheznek, szükségyszerűen valami létező Teljességre vár. Az ember átérzi azt is, hogy önmagából képtelen kicsihozni azt az erőt, ami teljessé teszi cselekvését. Valami végtelen erőre és segítségre lenne szüksége. Így az immanencia élménye elvezet a transzcendens Szükségességhez. Az embernek van lehetősége erre, hiszen lépten-nyomon kitarul az igaz, jó és szép utáni korlátlan vágyában. Önmagát nyitottá kell tennie a végtelen felé, a döntés elkötelezettsége végső soron reánk vár. Nem maradhatunk mindvégig a gondolkodás, az állandó bizonygatás síkján.

Mindenkinek sikerül néha a valóságot az én benső szemével látnia. „Az Én legmélyéből egy fénysugár megtalálja a kifelé vezető utat és szétárad a világ felett, úgy, hogy már nem a dolgok és az események zűrzavarának, hanem az őseredeti egységnek, rá gondolásunk áhítatos ajándékának tűnik. Ezekben a pillanatokban a legközönségesebb dolgok is az örök Szépség vízióját közvetítik számunkra.” (L. Boros). Ezért képesek a művészek, a költők újrat teremteni a létet. Olyan összavakat mondanak ki számunkra, amelyek szimbólumokba foglalják a titokzatos Valóságot. És mivel gyökerük a lét mérhetetlen mélységeibe nyúlik, bennük rezeg és fel-felcsillan a lét teljessége (Vö.: K. Rahner: *Priester und Dichter*).

A művészek ihletükben nemcsak alkotnak, hanem meg is tudják fogalmazni alkotásuk élményét. A valóságban megragadják, látják és láttatni akarják a láthatatlan értelmet és erőt, a jelenségben a jelentést, az itt és most múló pillanatában megsejtetik az Abszolútumot. Ezért a költőnek, a művésznek nem szükséges kifejezett vallomást tennie Létteljességről, az Istenről. Sajátos látnoki erejük önkéntelenül az átlagember megtapasztalásán túlira irányul, az ősi és egyben mindig új Szépségre mutat rá. Ezért érezhető nagy drámáknál, elragadó kiállításokon olyan meghatódás, olyan könnyes katarzisz, amely csak a templomi áhítat csöndjéhez, az ima igazi bensőségéhez hasonlítható.

A szépség élménye mindig egy kissé „pantheisztikus”, mert abban a pillanatban benne van az örökkévalóság. Egy konkrét apróság az egész Mindenséget képviselheti, közvetítheti. Az ilyen élmény túlmutat önmagán, a transzcendens, a személyes Végtelen megsejtését rejti magába.

Az esztétikai élményben az ember visszatér az ősforráshoz, tudatunk közvetlenül átélhető valóságához és az ilyen eredeti látásban mélyen behatolunk a létezés titkába. Az esztétikai élmény művészi megláttatása, műalkotás vagy a természet megéjtő szépsége minket is elvezet a teremtés pillanatának átélésére és élvezetére. Ilyenkor a műalkotás, a természet nem „tárgyként” hat, amit szakszerűen kutatók, hanem Jel, amelyen átragyog magának a létezésnek a Jelentése és Értelme. A szépség megkívánja, hogy egészen ráhangolódjunk, azonosuljunk vele. Feltárja lelkünk bensejét és sajátos együtérzésben kölcsönhatásba kerülünk a világ dolgaival.

Az emberben elemi erővel tör fel a szeretetvágy, életünk értelmét sokszor helyezzük a szeretet megtapasztalható valóságába. Még a legnagyobb értékünket, a szabadságunkat is odaadjuk az igazi szeretetért. A szeretet tükrében felismerem a Másik személy csodálatos értékét, miközben magam is részesedem benne. A szeretetben megvallom az élet elfogadását és továbbítását. Mégis, ez még nem minden.

A Te szeretetében egy olyan világban érezzük magunkat, ahol már minden teljes és műhatatlan. Eddigi élethelyzetünk, környezeti kapcsolatunk új értelmet nyer. Szeretetvágyunk túlszárnyal minden elérhetőt, és még a beteljesedésben is tovább él, ígérete túléli a megvalósulást. Az az ember, akit szeretek, számomra megfoghatatlan, mindig többet jelent, mint amennyi a valóságban. Ezért a szeretett lény elnyerése sohasem lehet végleges cél, csak előfutára valami továbbinak, a végsőnek. Ezért akarjuk mi a véges lényt is végtelenül szeretni. „Határtalanul szeretek, ezért hártalanra kell lenned!” — mondja Gabriel Marcel. Aki elvesztette azt, akit igazán szeretett, az átéli a szeretet halhatatlanságát. A szeretet minden mozzanata feltételezi és élményeiben igazolja a halhatatlanságot. „Egy embert szeretni annyit jelent, mint azt mondani neki: nem fogsz meghalni!”

Amikor G. Marcel halhatatlanságot ígér, arra utal, hogy a szeretet teljessége az örökkévalóság ígéretét is magába foglalja. Az egymásért és egymásban élő emberek „titokzatos vendégbarátsága” előtt kitarul a halál kapuja és szeretetük annak a fénynek lesz a kisugárzása, aki az Egyetlen, maga a Fényesség, akiről a kinyilatkoztatás így szól: „Én vagyok a Világosság!” Ilyen szeretetet az ember önjeléből nem ígérhet: „Az emberi szeretet önmagában semmi — ábránd és délibáb — hamarosan meghazudtolja önmagát. Feltétel nélküli, abszolút bizonyosságon nyugvó sze-

retet csak úgy lehetséges, ha a másikat, akit valóban szeretek, Istenben szeretem.” (G. Marcel) A szeretet benső világossága és feltétlensége az igazán Egyetlent, az örökkévalót elővételezi, izlelteti meg és közvetíti.

A legtöbb ember a szeretet testi kapcsolatában érzi meg végességét, pillanatnyi korlátait. Aki csak saját feltörő vágya ismételt kielégítésének kalandját keresi, az sohasem jut ki saját vágya csapdájából, körben jár, mint Don Juan. Ha viszont testi kapcsolatában a szeretet mélyebb jelentését keresi, akkor egy pillanatnyi lemondásban találkozhat a Másikkal, mint személyel — aki nemcsak kielégülése tárgya — és megismerheti az ő önzetlen áldozatosságát is, így mindkettőn megsejtik a boldogság titkát. De egymásnak megnyíló valóságuk még a legmagasabb fokon is csak önmagába visszatérő áramlást jelent, ha a „pillanat végtelensége nem tárja fel a Végtelenség pillanatát” (Italo Calvino).

A nemi élménynek nemcsak tudatalatti, hanem tudatfeletti rétegei is vannak. Ezzel emelkedik fel az élet szükségszerű funkciója az őt megillető emberi értékszintre. Hiszen éppen itt találkozunk a természet olyan ősi jelrendszerével, amelyet ugyan mindenki átél, de kevesen ismerik meg teljes értelmét. „Az öröm mindig azon remény ígérete, hogy a vágy elérheti célját, a tökéletesség teljes kibontakozását. A nemi vágy nem egyszerűen kielégülésre vár, hanem egyben homályos várakozás valami quasi-Abszolútra.” A misztikusok csak ezzel a nyelvvel képesek kifejezni benső élményeiket, az isteni élet eksztatikus örömét, amelyet lelki eljegyzésnek, benső egyesülésnek, lelki házasságnak írnak le (Maréchal).

Ha az emberlét minden mozzanatában teljesebbre vár, akkor éppen az élet állandó genezise utal legátételőbbben az őforrásra és Eredetre, hogy feltárja az örök sejtésünk kapuját, és elvezessen az örök Örömök Teljességéhez, akit mi Istennek nevezünk.

SAKONY FERENC

A MODERN CSALÁD SZEREPE

A Humanae Vitae enciklika szerint a család, a házasság nem a véletlen következménye, vagy öntudatlan természeti erők fejlődésének terméke, hanem a Teremtő bölcs intézménye, hogy szeretetének terve megvalósuljon általa az emberek között. (H. V. 8.) A család jelentősége minden korban központi volt. Alapos tudományos felmérések bizonyítják, hogy a jelen és a jövő társadalmában egyaránt fontos szerepet fog betölteni. A közösségi társadalom az emberek magánéletét, a családi életet szorosan összekapcsolta a társadalmi haladással, ezért a család intézményének jelentősége még növekedett is. Megszilárdításával és a család iránti felelősségérzet felkeltesével kapcsolatos problémák a tudományos kutatás fontos feladatává váltak. A modern ember ismerni akarja azokat az erőket, amelyek éreztetik hatásukat a család életében, hogy megfelelő módon befolyásolhassa azokat, ha szükséges, — ellensúlyozásukra, kiiktatásukra lépéseket tehessen.

A HAGYOMÁNYOS CSALÁD. Az emberiség történetének legnagyobb részére a tradicionális „nagy-család” volt jellemző. Belső szerkezete és hierarchiája ott gyökerezett az akkori társadalom osztály- és rétegszerkezetében, tekintélyuralmi rendjében. Gazdasági funkciói egyenesen következtek a magántulajdonra épült gazdaságának nagyobb részét áruteremelő, kisebbrészt naturál jellegéből. E családtípus gazdasági és társadalmi léte erősen kötődött a termelőeszközök magántulajdonához: az uralkodó rétegeknél a tőkés és feudális magántulajdonhoz, a középen elhelyezkedő osztályoknál és rétegeknél a parasztgazdasághoz, kisipari műhelyhez, üzlethez, vagyis a jobbra saját vagy családi munkán alapuló kismagántulajdonhoz. A feudális berendezettségű „nagy-család” termelő és fogyasztó is volt egyúttal. Léte önálló egységként fogható fel. A családtagok egész élete a család keretein belül zajlott le. A gyermeknevelés, a munka, a szórakozás, betegek ellátása, az élelmiszerek előállítása és konzerválása, a ruhaneműek előállításának szövési-fonási és egyéb módon, a ruhaneműek tisztítása, sőt magának a főzése is családi körben történt. Az apai vezetésű tradicionális család túlsúlyban volt a termelőeszközökkel nem ren-

delkező szellemi foglalkozásuk és a lakosság jelentős részét alkotó ipari munkásság körében is. Meglehetősen pontosan elkülönültek a családon belül a sajátosan férfiúi és női szerepek. A feleség pénzügyi szempontból többnyire ki volt férjének szolgálatva. A házasságok létrejöttében, a házastárs kiválasztásában nagy szerepet játszottak az anyagi motívumok.

A falusi nagycsaládot egység, erős közösségi összetartás jellemezte. A családot a tulajdonában levő földnek az adott technikai szinten szükségszerű közös megművelése, s bizonyos fokig a családi birtok felaprózódásától való félelem tartotta össze. Ezért szervezetileg is az ebből fakadó igények határozták meg. Így tehát a család termelési funkciója strukturálisan is alakította ezt a formációt. Az együtt élő több nemzedék munkáját általában egységesen irányította a *családfő*, nemkülönben a családi jövedelem elosztását is, amelynek mértékét azonban elsősorban a mezőgazdasági beruházások kívánt mértéke — a földvásárlástól az állatvásárlásig — határozta meg.

A családi kötelekben végzett munka, a családi jövedelemben való részesedés ténye és irányíthatósága természetesen alapot adott a családtagok magatartásának más vonatkozású irányítására is. Könnyen belátható, hogy az ilyen típusú család szükségképpen a tradicionális falusi társadalom rendjét, normáit, elvárásait adta tovább tagjainak. Hogy mennyire a földhöz, a mezőgazdasági munkához kapcsolódott ez a családlípus és annak egész gondolkodásmódja, arra nagyon jellemző az ipari forradalom kezdetén tanúsított magatartásmód. A család fiatalabb, munkabíró férfitagjai közül többen az iparban helyezkedtek el, de fizetésüket továbbra is a családfőnek adták át, aki a mezőgazdasági beruházásokat tartotta továbbra is elsősorban szem előtt a mezőgazdaságon kívül dolgozó családtag jövedelmének felhasználásakor is. (Vö.: *Hill, Reuben: Decision Making and the Family Life Cycle*. In: *Social Structure and the Family*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1965. 116. p. — *Ogburn, William F.: The Family and its Functions*. Recent Social Trends. Report of the President's Research Committee on Social Trends. New York-Köln; 1960. 661. p. — *Litwak, Eugene: Extended Kin Relations in an Industrial Democratic Society*. Social Structure and the Family. London, 1970. — *Chesser, Eustace: The Sexual, Marital and Family Relationships of the English Woman*. New York, 1969. — *E. Szabady: Studies on Fertility and Social Mobility*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. — *Fél Edit: A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson*. Budapest, 1944. *Kisalföldi Közlemények*. 1/2. — *Morvay Judit: Asszonyok a nagycsaládban*. Magvető, Budapest, 1956.)

AZ IPARI FORRADALOM HATÁSA. A család az ipari forradalom és a városiasodás következtében nagy átalakuláson ment át. Az iparosodás, a városiasodás kezdetben kicsi, de egyre erősebb hatást tudott gyakorolni a hagyományos „nagy-család” tagjaira, a tagokon keresztül az egész családi struktúrára. Megindult egy fejlődési folyamat, amely a hagyományos önellátó nagy-családból a modern „kis-család” felé vezetett. A tradicionális „nagy-család” funkcióinak nagy részét egy nagyobb emberi közösség, a társadalom fokozatosan átveszi és végzi. Kezdetben a funkcióit vesztő nagycsalád tagjai gyanakodva nézték és idegenkedve fogadták a társadalom szolgáltatásait. Később azonban megszerették és belátták, hogy sok esetben olyan magas szintű szolgáltatásra a régi nagycsalád nem is lenne képes, mint amit a társadalom nyújt. (Kórházi betegellátás, balesetbiztosítás stb.)

Míg a hagyományos család minden tagja közösen a családon belül végezte munkáját, addig az iparosodás következtében általánossá kezd válni a *családon kívüli munka*, mégpedig egyre általánosabban a család minden felnőtt tagja számára. Ez a tény önmagában is nyitottabbá teszi a családot a különböző társadalmi hatások számára, amelyek egyre mélyebben érintik funkcióinak ellátásában. Nem kétséges, hogy az ipari fejlődés bizonyos fokán az ipar munkaerővel való ellátása nem oldható meg másképpen, mint a nők tömeges foglalkoztatásával. Mivel a nő is dolgozik, vagy dolgozhat, így kevésbé függ anyagiilag a férjétől, s társadalmi kapcsolatait a munkahely és munka révén is kiszélesednek.

Megállapítható a rokoni kapcsolatok lazulása is. Az iparosodással és az urbanizációval az emberi kapcsolatok egyre több vonatkozásban elszemélytelenednek. Sok olyan szolgáltatás, amely eredendően rokoni segélynyújtáson alapult, társadalmivá válik, ily módon csökken a rokoni egymásrataltságot foka és intenzitása. A modern család nem javakat termelő, hanem sokkal inkább *fogyasztó* egység. Ez a tény egy magában is gyökerestől felforgatta a régi családi rendet. A védelemnek, elsősorban az élet- és egészségvédelemnek a funkciója is csaknem teljesen átszállt a társadalmi szervezetekre.

A MODERN CSALÁD TÍPUSA. Az iparosodás, városiasodás, a modern technika és kultúra korának egyre inkább elterjedt családtípusa a „kis-család”, amely a szülőkből és nem házassággyermekkeiből áll. Az idős házaspárok nagyobb része különálló lakásban és háztartásban, gyermekeiktől függetlenül él. A múltban a házasságok létrejöttében, a házastárs kiválasztásában nagy szerepet játszottak az anyagi motívumok. Nem állíthatjuk, hogy a modern korban ezek már nem játszanak szerepet a házastárs kiválasztásában. Egy jól berendezett lakás, egy autó kétségtelenül megnevelheti a „személyi varázst”, — azonban ezek jelentősége összehasonlíthatatlanul kisebb, mint a régi típusú családban volt a földnek vagy a különféle örökségeknek. A házasságok zöme két, saját keresettel rendelkező ember között jön létre. A házasságkötő nők 80—83%-a folytatott kereső tevékenységet az 1970. évben. Ez lényeges különbség a múlthoz viszonyítva, amikor a nők többsége csak a háztartásban, legfeljebb szülei gazdaságában dolgozott a házasságkötést megelőzően. Ez így van nálunk, Magyarországon is.

Két önálló keresettel rendelkező ember házasságkötéskor ma nyilvánvalóan más elképzeléssel indul neki a családi életnek, más elvárásai vannak egymással szemben, mint az ipari forradalom előtti időkben, a hagyományos család korában. Ekkor általában csak a férfi rendelkezett saját jövedelemmel, társadalmilag elismert munkakörrel. A múltban kialakult férj és feleség szerepek már nagyrészt elavultak. A múltban a feleség pénzügyi szempontból többnyire ki volt férjének szolgáltatója. A család tagjai a családfő, a férj révén kapcsolódtak a társadalomhoz, s ez határozta meg mindenkinek a családon belüli szerepét is. A mai, két kereső által alapított családban fontos a házastársak anyagi egyenrangúsága, és hasonlóan lényeges, hogy mindkét fél kereső tevékenysége miatt egyaránt kapcsolódik a társadalomhoz. A nő kereső-tevékenységével együtt jár munkahelyén, illetve a munkahelyhez közvetlenül vagy közvetve kapcsolódva a családtól független társas kapcsolatok sokasága. Ezek a kapcsolatok a személyiség tevékenységi és érdeklődési körének gazdagodását hozzák magukkal, de ugyanakkor veszélyt is rejthetnek magukban, amennyiben a házastársak elhidegülését, érzelmi eltávolodását elősegítik.

Nem kétséges, hogy a nagy társadalmi változások lényegesen átalakították a család funkciót, és ez gyakran feszültségeket teremtett a hagyományos elképzelés és az új magatartás között. A családban egyes funkciók szinte teljesen megszűntek. A kutatók többsége manapság ezt pozitív irányzatként értékeli, mert a hagyományos család energiáit sokszor másodlagos feladatok megoldása kötötte le. Manapság már megkülönböztetünk *alapvető funkciókat* és *járulékos funkciókat*. Ma már tudjuk, hogy a járulékos funkciók betöltésében a társadalom nagymértékben segítségére lehet a családnak. A társadalom funkcióvállalása tulajdonképpen a családot és a benne élő tagokat szolgálja.

A MODERN CSALÁD JELENTŐSÉGE ÉS FUNKCIÓI. Az elmúlt évtizedekben a Nemzetközi Családtervezési Szövetség (IPPF) beható kutatásokat és felméréseket végzett. Tényként állapíthatjuk meg, hogy világszerte megváltoztak a család hagyományos formái és változott a családi élet tartalma is. E hazánkban is bekövetkezett változások azonban nem jelentik azt, hogy a modern gazdasági és társadalmi fejlődés, az iparosodás, a városiasodás aláásták a család intézményét. A család a modern korban sem veszítette el jelentőségét sem az egyén, sem a társadalom szempontjából. Mint a család-demográfiai és család-szociológiai, sőt a futrológiai kutatások bizonyítják, a család a modern világban is társadalmunk alapsejtje, lényeges funkcióinak ellátása alapvető fontosságú a mi társadalmunkban is. A család reprodukció, gondozói, nevelői és érzelmi funkciói megmaradtak, sőt fokozott jelentőséget kaptak az egyén és az egész társadalom javára. Az alapvető funkciók ellátása mellett a család jelentős összetartó erő gazdasági téren is, továbbra is elsősorú egysége a lakás és a háztartás közössége nyomán a fogyasztásnak. A bekövetkezett módosulások azt mutatják, hogy a család alkalmazkodni tud a változásokhoz, és mint társadalmi intézmény alapvető jelentőségű maradt a XX. századi nagy társadalmi, gazdasági átalakulások után is. (Dr. Szabady E.: Társadalmi-gazdasági változások hatása a születésekre és a reprodukcióra. Dem. 1970. 1-4. — Harold Christensen: Handbook of Marriage and the Family. Chicago, 1963-1970. — André Michel: Sociologie de la famille. Paris, 1970. — Von Werdt J. D.: Diagnose und Prognose der Ehe aus der Sicht der Familienberatung. „Familie in der Diskussion”, 2. Butzon Bercker. Keverlaer, 1971. — Calvez J. Y.: Aspects politiques et sociaux des pays en voie de développement. Dalloz, Paris, 1971. — Toynbee A.: Cities on the Move. Oxford University Press. New York, 1970.)

A REPRODUKCIÓS FUNKCIÓ. A család egyik legfontosabb funkciója a gyermekszülés és a nevelés. A házaspár önmagában még nem teljes család, nem teljesen kibontakozott társadalmi alapsejt. A házaspárt csak a gyermekek teszik igazi családdá. A gyermek szülése általában egybevág az egészséges nők vágyával is. Csaknem általános érvényű törvényszerűségként mondhatjuk, hogy minden egészségesen fejlődő, normális nőnek igénye a gyermekszülés, a gyermeknevelés. Már pusztán a fogamzás, a terhesség és a szülés biológiai tényei is szükségesek a nő személyiségének harmonikus és teljes kibontakozásához. A nő hormonális egyensúlya is csak akkor alakul ki véglegesen, ha gyermeket szül. A nőnek egyik legfontosabb funkciója a szülés, a szoptatás, a gyermekgondozás pedig egyik legnagyobb és legtermészetesebb öröme. A családok életében legnagyobb esemény a gyermekek születése. Az emberek többségében mélyen él az utódok, a saját gyermekek utáni vágy, és a gyermekek szempontjából a legmegfelelőbb, ha ez a vágy a házasság, a család keretei között teljesül be. Az, hogy a családok milyen mértékben vállalják a gyermekszülést és a gyermeknevelést, fontos az egész társadalom számára. A család körábbi funkciói közül a modern világban teljesen megőrizte, sőt monopolizálta a gyermekszülést. A házasságon kívüli élveszületettek arányszáma fokozatos csökkenést mutat. Hazánkban például a korábbi 8-9%-ról 5%-ra csökkent. Még a jelzett 5% esetében is rendszerint olyan tartós életközösségekben bekövetkezett szülésekről van szó, amelyek hamarosan legalizálódnak a szülők házasságával. A család a gyermekek születésével, nevelésével mind az egyén, mind a társadalom számára jelentős funkciót teljesít. (Vö.: *Ogburn William F.: The Family and its Functions. Recent Social Trends. Report of the President's Research Committee on Social Trends. New York, 1969.* — *Goode N.: Die Struktur der Familie. Köln, 1960.* — *Behrman S. J. — Corsa, L. Jr. — Freedman, R. eds.: Fertility and Family Planning. A World View. The University of Michigan Press. Ann. Arbor, 1969. 503. p.* — *Coale A. J.: Factors Associated With the Development of Low Fertility: an Historic Summary. United Nations, World Population Conference. 1965. Vol. II. 205-226. p.*)

Az utódok létrehozásának funkcióját a modern család keretei között egyre inkább a *családtervezés* jellemzi. A hagyományos mezőgazdasági termelésben a sok gyermek felnevelése viszonylag kis terhet jelentett, ráadásul a gyermekek már egészen fiatalon dolgoztak, részt vettek a mezőgazdasági munkában, és így munkaerőt, jövedelmet adtak a családnak. A modern korban a városiasodás, iparosodás, az életszínvonal fokozatos emelkedése, az iskolai képzésnek egyre inkább való meghosszabbodása növelték a gyermekek felnevelésével járó terheket. A gyermekek munkába lépése egy hosszabb képzési folyamat után, megfelelő szakképzettség birtokában lehetséges. Így az ön- és családfenntartáshoz saját munkájukkal aktívan csak egy későbbi korban kapcsolódhatnak be.

Maga a családtervezés nem jelent szükségképpen kevesebb gyermeket. A születésszabályozás gondolata egyidős az emberiséggel. Az ipari forradalom, a demográfiai robbanás előtti korban a csecsemő- és gyermekhalandóság, a népesség életszínvonala és ennek nyomán egészségi állapota annyira megtizedelte a népességet, hogy a fennmaradás érdekében elsőrendű közérdek volt a biológiai maximumot megközelítő születésszám. Az egészséges reprodukció csak így volt biztosítható. Ez a mentalitás évszázadokon át begyökereződött az emberiség gondolkodásába. Ennek a hagyományos családtervezésnek végeredményben a helyes értelemben vett *reprodukciónak* volt a célja. A modern korban a korszerű gyógyszerek, a magasabb életszínvonal, a kulturáltabb életkörülmények hatására a csecsemő- és gyermekhalandóság csökkenni kezdtek, az ember átlagos életkora meghosszabbodott. Manapság ugyanazt a reprodukciót, amit régebben csak a biológiai maximumhoz közel álló (40-45⁰/₀₀-es) születési arányszám tudott biztosítani, — alacsonyabb születésszám is biztosítja. A modern családtervezésnek is az egészséges reprodukció a célja. *Dr. Harsányi István*, a Magyar Tudományos Akadémia munkatársa a házastársak és a születendő gyermekek érdekeit, a társadalmi szükségleteket, demográfiai tendenciákat egyaránt figyelembe véve úgy látja, hogy a mai viszonyaink között ma az egy családon belüli, az ideálisat megközelítő gyermeklétszám a kettő és a négy között mozog. Az egyke csaknem törvényszerűen több problémát okozhat, mint a 2-4 gyermek.

A II. vatikáni zsinat tanítása szerint a házastársak sajátos küldetését az emberi élet továbbadásában és felnevelésében kell látnunk. A házastársak keresztény felelősséggel töltsék be tisztüket. Isten iránti engedelmes tisztelettel, közös tervezéssel és igyekezettel alakítsák ki a maguk helyes álláspontját. Vegyék figyelembe saját javukat, gyermekeik javát, — azokét, akik már megszülettek és azokét, akik még

születni fognak, — mérleljék továbbá mind a korviszonyok, mind saját életkörülményeik-adta anyagi és szellemi létfeltételeket, végül pedig igazodjanak a közjó szempontjaihoz a családjukban, hazájukban, sőt még az egyházban is. Minderről végső fokon maguknak a házastársaknak kell döntenieket Isten színe előtt. Ami azonban gyakorlati eljárás módjukat illeti, legyenek tisztában a keresztyén hitvesek azzal, hogy nem cselekedhetnek önkényesen. Az isteni törvény szerint tájékozódó lelkiismeretükhöz kell igazodniok, készségesen hallgatva az egyház tanítóhivatalára, amely az isteni törvényt az evangélium fényénél hitelesen értelmezi. (Gaudium et Spes. 50. A II. vatikáni zsinat rendelkezése az Egyházzól a mai világban.)

Amióta a családtervezés általános társadalmi gyakorlat lett, a gyermekszülést gondos mérlegelés előzi meg. A mérlegelendő szempontok között anyagi, társadalmi, kulturális, pszichológiai, egészségügyi stb. tényezők szerepelnek, de a döntést jelentős mértékben befolyásolja a házastársak egymás közötti viszonya is. Ha ez a kapcsolat szoros, érzelmekben gazdag, tartósságában mindketten feltétlenül bíznak, s létrejött a család belső harmóniája, nagyobb a szülési kedv, mintha mindez hiányzik. Demográfiai szempontból a házasság alapvető funkciója az emberi nem fenntartása, vagyis a család, az ember reprodukciója. Az a társadalmi érdek, amely a népesség valamilyen számához, illetve szaporodásához fűződik, egészséges és szilárd házassági, családi kapcsolatok létesítését és kialakítását követeli meg, mert a család feladatának csak akkor tud megfelelni, ha a házassági együttéléshez szükséges szeretet, kölcsönös megértés, bizalom, felelősségérzet kialakult. (Vö.: *Dr. Hoóz István*: A házasságok stabilitásának hatása a házasság nők termékenységre. Dem. 1970. XII. évf. 95-109. p. — *Louis J.—M. Sahuc*: La morale catholique est-elle humaine? Bloud et Gay. Paris, 1970. — *Gustave Martelet*: L'existence humaine et l'amour. Pour mieux comprendre L'encyclopédie Humanae Vitae. Desclée. Paris-Tournai, 1969. — *Hans Göppert—Wolfgang Wickler*: Sexualität und Geburtenkontrolle. Herder. Freiburg, 1970.)

NEVELESI FUNKCIÓ. A család jelentősége a megszületett ember társadalmi lényé válásában is igen nagy, noha ebből a szocializálódási folyamatból egyre nagyobb részt vállal a társadalom is, különösen a bölcsődei, az óvodai és az iskolai hálózat munkájával. A család szerepe ugyanis nem elsősorban a közvetlen ismeretközlés, — bár ez a funkciója sem hal el —, hanem sokkal inkább az érzelmi-közösségi jellegéből adódó érzelmi, jellemformáló nevelés. A modern társadalomban egyre több feladatot lát el a közösség, mégis a különféle vizsgálati eredmények alapján kitűnik, hogy a gyermek gondozásának és nevelésének legmegfelelőbb közege a család. A bölcsőde, óvoda, iskolai napközi otthon hasznos szerepet csak a családdal együttműködve játszhat. A gyermeknek a családi gondozásra legnagyobb szüksége életének első éveiben van. Az anyyra fontos érzelmi stabilitás a csecsemőkorban alapozódik meg. A biztonságot adó szeretetteljes viszony az alapja a gyermek emberi fejlődésének. A különböző országokban végzett vizsgálatok egybehangzó eredménye, hogy a gyermek egészséges személyiségének kialakulásában feltétlenül szükséges, hogy valakihez teljesen kötődjék ebben a korban. Egy olyan személyhez, aki vele megkülönböztetett figyelemmel és különleges érzelmi beállítottsággal foglalkozik. A családban nevelkedő gyermeknél ez a személy az anya, akit nem helyettesíthet a legjobb gondozónő sem a csecsemőotthonban vagy bölcsődében, mert szükségszerűen több gyermekre oszlik el a figyelme, szeretete. Az összehasonlító kutatások eredménye szerint a legjobban képzett gondozónők és a legmodernebbül felszerelt otthonok mellett is bekövetkezhet a gyermekek személyiségének zavara, amelynek egyik jele az érdektelenség, passzív válság, a visszahúzódás. Az anyjuktól hosszú ideig távol tartózkodó gyermekeknél például sajátos ártalmakat tapasztalhatunk. Ezek a leggondosabb ápolás, gondoskodás mellett is — kizárólag az anyához fűződő személyes érzelmi kapcsolat hiánya miatt — gyengébben fejlődtek, könnyebben megbetegedtek, nevelésük később is több gondot okozott. (Vö.: *Kelemen L.*: A pedagógiai pszichológia alapkérdései. Budapest, 1968. 146. o.)

A családban történő optimális nevelés csak abban az esetben lehetséges, ha az anyák vállalják a gyermek otthoni nevelését, ellátását. Ahhoz, hogy gyermeküket a kritikus években megfelelően tudják ellátni, egy időre abba kell hagyni munkájukat a családon kívül. Az egyén szempontjából anyyra fontos családi nevelés biztosítását célozza nálunk a családi pótlékot és főképpen a gyermekgondozási segély bevezetése. (Vö.: *Spitz R. A.*: Das erste Lebensjahr. Stuttgart, E. Klett. 1967. — *Sherif, M.*: Social Interaction, Chicago, Aldine Publ. Co. 1967. — *Beach, A. F.*: Sex and Behavior. New York, Wiley. 1965.)

A családban — még a nem éppen mintaszerűen élő családban is — van valamilyen vonzóerő, ami semmi mással, a legjobb anyagi feltételek megteremtésével sem pótolható. Ez az erő az érzelmi kötöttség, a családi fészkek melegsége, biztonsága. Az a biztos háttér, amely védelmet, menedéket nyújt a mindennapi életben jelentkező veszélyekkel szemben. Nem véletlen, hogy az intézetekben nevelkedő gyermekek szinte meghatóan vonzódnak egy-egy őket gondozó nevelőhöz, vagy patronáló felnőtthöz, általában az olyan felnőttekhez, akik könnyen tudnak kapcsolatot találni velük.

A gyermeknek az *anyanyelvet* a család tanítja meg, amely a személyiségfejlődés intellektuális, kognitív előfeltétele. A nyelv az emberi érintkezés eszköze. Nyelvi kommunikációs folyamatban alakul ki a személyiség szabályozó központja, az éntudat. A kultúrára jellemző elemi szokásokat és viselkedésnormákat szintén a család alakítja ki a személyiségben. Ilyenek a táplálkozással, tisztálkodással, öltözködéssel kapcsolatos szokások, viselkedési formák is. A családban tanulja meg a gyermek a *másik emberhez való viszonyulás* elemi formáit: hogyan kell és lehet a másik ember kedvét keresni, hozzá alkalmazkodni, vele szemben megfelelően viselkedni. A család a teljesebb emberség iskolája. A gyermekeket úgy kell nevelni és tanítani, hogy felnőtt korukban teljes felelősséggel töltsék be hivatásukat, és a társadalom építő tagjai legyenek. A népes családok tagjai korán megtanulják a családi életben a közösségi élet fegyelmét, az egymáshoz való alkalmazkodást, az egyéni érdek alárendelését a családi, azaz közérdeknek. Ahol több a gyermek, ott ezek különböző jelleműek, és így kicsiben a társadalom képét nyújtják. Megtanulják egymást segíteni, támogatni, egymás hibáit elviselni, és ezt a készséget a családon kívül hasznosítják. (Vö.: Gaudium et Spes. 52. — *Sherif, M.*: Social Interaction. Chicago, Aldine Publ. Co. 1967. — *Rosen, V. H.*: Introduction to Panel on Language and Psychoanalysis. International Journal of Psychoanalysis. 1969. Vol. 50. Part. 1. — *Erikson, E. H.*: Identity, Youth and Crisis. New York, Norton. 1968. — *Shibutani, T.*: Society and Personality. An Interactionist Approach to Social Psychology. Angewood Cliffs, Prentice Hall. 1961. — *Güttner, G.*: Identifikation als sozialpsychologische Verhaltenskategorie. Heidelberg, Siedertation, Karl Ruprecht Universität. 1968. — *Sears, R. R.*—*Rau, L.*—*Alpert, P.*: Identification and Child Rearing. Stanford, Stanford University Press. 1965.)

A családon belüli nevelés, szocializáció eredménye a személyiség önmagáról kialakított képzetrendszere, az identitáskonceptió ténye is. Ennek fejlődése a serdülőkorban kritikusszakaszba ér, ekkor kerül ugyanis szembe a személyiség olyan követelményekkel, amelyek a felnőtt ember előtt állnak és amelyekre a gyermekkor nem készít fel eléggé. A családban ezért nagyon erősen kell kiépíteni a szeretetet, a bizalom szálait, szilárd és józan alapokat kell lerakni a nevelésben, a gyermekekkel való kapcsolatban, mert csak ebben az esetben tudnak a gyermekek a serdülő- és felnőttkor kritikuss helyzetekben megfelelően dönteni. A családi nevelés által, a szülőktől látott példaadás által válik a gyermek alkalmassá a felnőttkorban a helyes döntések kialakítására. A család szolgáltatja a megfelelő erkölcsi normákat, az szilárdítja meg a gyermeki lélekben, hogy mit szabad és mit nem szabad tenni. A jogi és erkölcsi tilalmak akkor hatnak csak igazán, ha azt nemcsak tanulta a gyermek, hanem a családban megvalósulva látta és érzelmiileg is elfogadta. A gyermekben így alakul ki a megfelelő erkölcsi és magartási minta, normarendszer, amely a különböző helyzetekben eligazítást nyújt. (Vö.: *Bondy, C.*: Pubertät als soziokulturelles Phänomen. Frankfurt am Main, 1962. — *Zwingmann, C.*: Zur Psychologie der Lebenskrisen. Akademische Verlagsgesellschaft. Frankfurt am Main, 1962. — *Beach, A. F.*: Sex and Behavior. New York, Wiley. 1965. — *Güttner, G.*: Identifikation als sozialpsychologische Verhaltenskategorie. Heidelberg, Siedertation, Karl Ruprecht Universität. 1968.)

Beach A. F. szerint a pszichoszexuális identitás, vagyis a *normális nemi beállítódás*, vagyis az érzeledinamika, a nemi viselkedés kialakulása szintén a családon belüli szocializáció terméke. Más kutatók is rámutatnak, hogy a szexuális viselkedés alapja csak részben biológiai jellegű, valójában igen összetett építmény, amely rendkívül bonyolult folyamatban fejlődik ki. Szerepet játszik benne minden szocializációs forma: az anya és a gyermek kapcsolata, a családban tapasztalt belső biztonságérzet, a modellhatás és annak szereptanító, motivációkeltő effektusa, a másik emberhez való viszonyulás formái stb. A lányokat és a fiúkat is a veszélyektől hatékonyan megóvni csak a helyes neveléssel lehet, beleértve a szexuális nevelést is. A fenyegetés, riasztás vagy a lányra való „vigyázás” eredménye nagyon kétséges. A lányok erkölcsi züllesztését előidéző okok között az első helyen a

rossz családi körülmények állnak. A szerelem vulgarizálása, váltakozó testi kapcsolatokra, periférikus élvezetekre történő leszűkítése rossz példákat adhat a serdülőknek. A család funkciója megtanítani a gyermekeket az érzelmek, a tiszta szerelem tiszteletére. Ha felismerik a józan határokat, akkor belső igényük lesz, hogy okosan, szépen, értékesen éljenek. Ehhez szükségük van a család öntudatos magabiztosságára, harmóniára, a lélek nyugalmára és derűjére, a jó és rossz megítélésének képességére. Ezt semmi más nem biztosíthatja, mint az otthon, a szerető családi közösség. A mai ifjúság nem jobb és nem rosszabb, mint minden idők ifjúsága volt, de *veszélyeztetettebb*. Ezért nem ő a felelős. A veszély elhárításának, a káros behatások ellensúlyozásának a leghatásosabb eszköze a bensőséges családi közösség. (Vö.: *Beach, A. F.*: Sex and Behavior. New York, Willey, 1965. — *Winch, R. F.*: Identification and its Familial Determinants. Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1962. — *Suchman, E. A.*: Medical Sociology. A Selective View. New York, The Free Press, 1968.).

A MODERN CSALÁD ÉRZELMI FUNKCIÓJA. A család központi szerepe nem szűnik meg a modern korban sem a gyermekkor végén, amikor az egyén számára a szocializáció nagyjából befejeződik. A sikeresen szocializált felnőtt embernek is alapvető szükségletei vannak. A felnőtt ember is igényli a gyermekhez hasonlóan az *érzelmi biztonságot*. Szüksége van arra, hogy érezze, tapasztalja, hogy tartósan és biztosan szeretik. Nem pozíciója, hatalma vagy a rendelkezésére álló anyagi javak miatt, hanem önmagáért. Az ember szeretetvágya kiolthatatlan, mással nem helyettesíthető.

Alapvetően szüksége van az embernek arra, hogy állandóan kedvező vélemény-nyel legyenek róla. Így tud boldog lenni, így tudja képességeit megfelelő módon kibontakoztatni önmaga és az egész társadalom javára. Az identitásérzés fontosságát a modern kutatások hangsúlyozottan kiemelik. A megbecsülés, elismerés, sikerélmény hozzátartoznak a boldog emberi élethez. Ehhez a két lelki jellegű szükséglethez hozzátartozik a *védelem* igénye a környezetből (hivatal, gyár, közlekedés, munkatársak stb.) származó konfliktusokkal, nehézségekkel szemben.

Mindezeket az alapvető szükségleteket az úgynevezett *elsődleges csoportok* elégíthetik ki. Az intim személyes kapcsolatokkal és együttműködéssel jellemzett elsődleges csoportok (primary groups) közül mindig a család volt a legfontosabb. Úgy látszik azonban, hogy a modern kor a többi elsődleges csoportok (baráti körök, munkatársak, szomszédok stb.) szerepét, erejét és képességét az egyén ilyen irányú védelmére fokozatosan csökkenti és háttérbe szorítja. Ezzel szemben a család — vitathatatlan funkcióvesztései ellenére — ezt a szerepet változatlanul, sőt talán fokozódva látja el. A család jellege a modern korban fokozatosan társasággá, baráti jellegű kapcsolattá vált a családtagok számára. Ez jellemző nemcsak a szülőknek egymás közti kapcsolatára, hanem a szülők és a gyermekek közti viszonyra is. (Vö.: *Broom, L.*—*Selznick, Ph.*: Sociology. New York, Harper and Row, 1963. — *Burgess, E. W.*—*Locke, H. J.*—*Thomas, M. M.*: The Family. From institution to companionship. New York, American Book Company, 1963. — *Ogburn, W. F.*: The Family and its Functions. Recent Social Trend in the United States. New York, 1968.).

A felnőtt embernek házastársától, gyermekeitől kell megkapnia az igényelt szeretetet, megbecsülést, védelmet, vigasztalást. Hasonlóképpen a gyermekeknek is egymástól és szüleiktől. Természetesen ez nem megy önmagától minden esetben. Erre a szerepre tudatosan fel kell készülni, és felkészíteni a gyermekeket. A párválasztás már ennek tudatában történjék. Az élet egyéb területein az egyénben felgyülemlett feszültségek a családban feloldódhatnak. A család szerepe az ember érzelmi egyensúlyának biztosításában a modern időkben egyre jelentősebb lett. De van-e megfelelő alkalom, idő a házastársak számára, hogy egymás dolgait kellőképpen megismerjék, segítséget nyújtsanak egymásnak, amikor az együttlétek ideje sok családban a reggeli és az esti órákra korlátozódik? Ezekben az órákban legtöbbször nagyon nehéz megteremteni a meghittség melegét, a személyes érdeklődést, a közösen átélt élmények varázsát. Sok helyütt a reggel az elkésés izgalmaitól felfokozott ideges légkörben telik el, a késő délutánt a háztartási munkák, a még be nem fejezett iskolai feladatok és a gyermekek kikérdezése veszik igénybe. Vacsora után a tévéműsor és a lefekvés következik. A vacsorát sokszor az édesanya egyedül készíti el a konyhában. A televízió képernyője előtt hangtalanul kell ülniük a felnőtteknek is meg a gyerekeknek is. A szülők még szerencsésebb helyzetben vannak, mert a gyermekek lefekvése után megbeszélhetik egymással problémáikat. De ha a gyermek számára nem biztosítjuk az alkalmat erre, akkor ugyan mit ér szá-

mára az ilyen családi „együttlét”? Ha a családtagok alig beszélgetnek egymással, meglehetősen felszíneseznek az ismereteik egymásról, életükről, küzdelmeikről, problémáikról. A gyermekek tulajdonképpen nem ismerik szülei munkáját, alig tudnak valamit szülei gyermekkoráról, életéről. A gyermek, akivel szülei „időhiány” miatt nem foglalkoznak rendszeresen, érzelmileg elmagányosodik, s elérkezhet az az idő, amikor már nem is kérdez, tökéletesen *elidegenedett* szüleitől. Ilyenkor már nehéz megtalálni az utat, a hangot lelkéhez, problémáihoz. A gyermekeknek, különösen a serdülőkorban, a rohamosan fejlődő modern világban mindennél jobban szükségük van a felnőttek szavára, higgadt magyarázatára, hiszen gyakran a legellentétebb információk tömkelege zúdul rájuk az iskolából, a televízióból, a rádióból, a mozikból, színházakból, folyóiratokból, könyvekből és nem utolsósorban a barátok révén. Felnőttnek sem könnyű eligazodni ebben a világban. Fiatalnak, magára hagyva, szinte reménytelen. S minél fejlettebb lesz a társadalom, minél korszerűbbek életviszonyai, annál nehezebb benne eligazodniuk az ifjú generációknak, ha nem segítik, vezérik lépéseiket okosan, türelemmel, tapintattal, megértéssel és sok-sok szeretettel a felnőttek, elsősorban a család, a szülők. Enélkül könnyen zűrzavar, kavarodás, torzkép alakulhat ki a gyermek gondolat- és érzélemvilágában. Egyedülállónak, elszigeteltnek, magárahagyottnak érezheti magát az élet küzdelmeiben, sőt még a családban is. A szülő és a gyermek között a viszony akkor harmonikus, ha a gyermeknek is lehet önálló véleménye, s azt meg is hallgatják, tiszteletben tartják. Ha kell vitatkoznak vele, de mindenképpen őszinték hozzá.

A hazai és nemzetközi statisztikai adatok szerint ma nem több mint napi 4-5 órát tölt együtt a család — az alváson kívül. A számítások és a tapasztalat szerint ennek nagy részét igénylik az otthoni, háztartással kapcsolatos tennivalók. Ezek zöme ma még a nőre, az anyára hárul. A gyermekek 80-82%-ának mindkét szülője dolgozik üzemből, gyárban vagy hivatalban. Tény, hogy az együtt töltött időt növelni csak rendkívül nehezen lehet. A rendelkezésre álló kevés időt is lehet azonban intenzíven, célszerűen együtt eltölteni. Nagyon elhibázott és naiv dolog lenne a nevelés hatását csupán az együtt töltött órák számával mérni. A hangsúly a tartalom van. Mindent kárpótolhat egy vasárnapi ebéd, a hétköznapi közös étkezései, vagy néhány perc, — ha alkalom nyílik a meghitt, őszinte beszélgetésre a család szeretetteljes légkörében. Ne feledjük: a szeretet olyan tőke, amiből egy életen át erőt meríthet a gyermek és a felnőtt egyaránt. A felnőttnek nem leereszkednie kell a gyermekhez, hanem magához emelni. Emberszámba kell venni, akinek van saját véleménye, terve, problémája, akárcsak egy felnőttnek. Beszélni kell vele élményeiről és terveiről. Találja meg a maga helyét és lassanként ismerje fel a helyes arányokat a maga és a többi ember viszonyában. Érezze, hogy a családnak megbecsült tagja, ahol szeretik, tisztelik és védik, — de ugyanakkor korántsem a központja. Alkalmazkodnia kell más személyekhez, mások igényeit tiszteletben kell tartania. A gyermek érezze: a világ jó, érdemes benne felnőni.

A gyermek számára a szülők szava közvetíti a valóságot. Nem volna helyes, ha a gyermek kedvéért álcáznák, megszépítenék a valóságot. A gyermeknek a nehézségeket, a szülei küzdelmeit, harcait is látnia kell, ez is hozzátartozik az élethez, a realitáshoz. Látni fogja, hogy nemcsak neki vannak küzdelmei, problémái, hanem a szüleinek is. Ez az őszinte légkör, a közös harc bensőséges és szeretetteljes kapoccsá válik a szülő és a gyermek között. A kudarcok ellenére is érdemes küzdeni nemes célokért. Ha megvalósul ez a légkör a családban, akkor a nap fénypontja lesz a családi közösség meghitt, vidám beszélgetése, ahol az emberi szív őszintén kitarthatja magát. A gyermek már korán látja, tapasztalja, átéli, hogy a család milyen nagy örömök forrása a meleg emberi kapcsolatok által. Hamar megsejtheti az ifjú, hogy a „férfi miért hagyja el apját és anyját, és miért ragaszkodik feleségéhez” (Gen 2,24). A családban átélt szeretetteljes, bizalmas légkör modellként szerepelhet az ő jövőbeli házassága boldogságához. Mindezt azonban nem lehet ösztönösen megvalósítani. Tudatos felkészülés, önfegyelem, alkalmazkodás, a szeretet aprópénzre váltása szükséges ehhez. A megfelelő és helyes jegyesoktatásnak igen nagy jelentősége és szerepe van itt. A kívánatos családi légkör kialakulásához a megfelelő magatartásformák elsajátítása, tudatos gyakorlása döntő jelentőségű lehet ezen a téren.

A család életciklusának harmadik szakasza az, amikor a gyermekek már felnőttek, házasságra léptek, külön családot alapítottak. A múltban azoknak az öreg házaspároknak a többsége, akik megérték azt az időt, amikor valamennyi

gyermekük felnött, — általában együtt lakott valamelyik felnött, házaspár gyermekével. A többgenerációs nagycsalád ma is előfordul, jelenlegi formája azonban új tényezők hatására alakult ki. Létrejöttében a legfontosabb szerepe a lakáshiánynak van. Ez a helyzet gyökeresen eltérő a múltbeli többgenerációs családi viszonyoktól, amelyeknek egyik legfőbb jellegzetessége az volt, hogy a család mint termelői egység is működött. A mai nagycsaládoknál ez csak kivételes esetekben fordul elő. Az idős házaspárok legnagyobb része különálló lakásban és háztartásban, gyermekeiktől függetlenül él. Az ő életükben a házastársi kapcsolat különös jelentőséget kap az aktív kereső tevékenység abbahagyása után, a nyugdíjazáskor. A házastársi együttlét ettől fogva napi 24 órán át tart és az egész életrendet a családon belül kell kialakítani. Ez az átállás sem megy mindig zökkenő nélkül. Erre is készülni kell. Ez a korosztály is igényli a szeretetet, a megbecsülést, az érzelmi melegséget. A család mint elsődleges, intim jellegű csoport sok tekintetben pótolhatatlanul alkalmas az egyén érzelmi stabilitásának, a szélesebb társadalmi kötelek számára is jelentős pszichikai kiegyensúlyozottságának biztosítására.

A rokonságnak a modern korban összehasonlíthatatlanul kisebb a jelentősége, mint a múltban, amikor a kisebb települési egységekben a vérrokonok egymás közelében maradtak és rendszeresen érintkeztek. Manapság az oldalági rokon kapcsolatok meglazulása, elhalványodása tapasztalható, viszont az egyenesági leszármazottakkal való érintkezés ma is erős és az öregek számára rendkívül jelentős. A még kereső, munkaképes öregek, tőlük külön élő felnött gyermekeiket anyagiilag és munkával is támogatják. Unokáik gondozásában, nevelésében részt vállalnak. Ez a segítség nemcsak a fiatalok számára jár haszonnal, hanem az öregek öntudatát, közérzetét, is kedvezően befolyásolja. Később, az öregek és előrehaladtával megváltozik a segítség iránya: az öregek szorúlnak rá gyermekeik támogatására, majd gondozására. A szülők öregség, betegség vagy más természetű szükség esetén való támogatásának feladatait a kiterjedt társadalombiztosítási és nyugdíjrendszer jelentős mértékben a társadalomra hárította ugyan, de ezzel még nem küszöbölte ki a család szerepét az ilyen családtagokról való gondoskodásból vagy anyagi támogatásukból. A tapasztalat azt mutatja, hogy a társadalom gondoskodása mellett jelentős feladatok hárulnak a beteg vagy előregedett ember családjára is, nem beszélve a más természetű szükségben megnyilvánuló segítségről, amelynek legtöbb esetére a társadalombiztosítás nem terjeszthető ki. A betegségben, öregkorban különösen megnyilvánuló érzelmi és általában pszichikai jellegű igények kielégítése feltétlenül a családra koncentrálódik. Ezek ellátása legmegfelelőbbben a családban történhet, ahol a fizikai értelemben vett ellátás, ápolás mellett adottak a lelki, érzelmi vonatkozású gondviselés feltételei is. (Vö.: *Hill, Reuben: Decision Making and the Family Life Cycle. Social Structure and the Family.* Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1965. — *Goode, N.: Die Struktur der Familie.* Köln, 1960. — *Calvez, J. Y.: Aspects politiques et sociaux des pays en voie de développement.* Dalloz, Paris, 1970.)

A történelem azt mutatja, hogy a társadalom folyamatai sok tekintetben alakítják a család struktúráját, szereprendszerét, funkcióit, — jelentőségét, központi szerepét azonban nem szüntetik meg. Sőt egyes jelenségek arra mutatnak, hogy az otthon keretei között folyó családi életnek fokozódik a jelentősége. A modern „kis-család” fontos szerepet tölt be az egyén és a társadalom szempontjából egyaránt. Egyes kutatók szerint in ebben talán valamiféle „menekülési” momentum is, visszahúzódas a sok tekintetben elszemélytelenedő körülményektől, az át nem fogható, át nem látható problémáktól a kisebb, individuálisabb, érthetőbb környezetbe. Táplálja ezt a tendenciát bizonyos fokig a technika is, a szórakozási lehetőségeknek az otthonba való vitele, az otthon fokozódó kényelme, gépesítése, felszereltsége. Nem kétséges, hogy a társadalom egyre több olyan funkciót vagy feladatot vállal magára, amelyeket eddig teljes egészében vagy nagy részében a család teljesített. Ez lehetővé teszi a család más vonatkozású, sokkal inkább lényegéből fakadó, humánusabb tartalmú feladatainak jobb ellátását, a család szerep-közösség, érzelmi-közösség jellegének melegebbé, intimebbé válását. A család funkcióinak számszerű csökkenése az adott társadalmi feltételek keretében egyre inkább sokirányú minőségi kiteljesedésre vezetett. A hagyományos család egyes funkcióinak átvállalásával a társadalom valójában az egyén boldogulását, képességeinek, lehetőségeinek fokozott kibontakoztatását akarja előmozdítani. A modern „kis-család” élete szép, érdemes benne élni. Alkalmas arra, hogy a teljesebb emberiség iskolája legyen. (Gaudium et Spes. 52.)

HOMOKLIDÉRC

Írta SZÖLLŐSI ZOLTÁN

(1) Október utolsó napjaiban merült fel bennünk — lehetőségként —, hogy tanítani menjünk vidékre. A feleségemmel másnap útnak indultunk. Stoppal. Szabolcsba. A nagykállói járást vettük célba. Ezután másfél héttel már költöztünk is Abapusztára. Szakadó esőben.

Lakást az iskola régi épületében kaptunk. Első tettem a kilenc soros cserépkályha üzembehelyezése volt. Az ajtaja kiesett. Tapasztáshoz „jóföldet” az összedőlt disznóól helyén találtam. Sándor bácsi, az iskola fűtője azt ajánlotta, tegyék bele sót, jobb az, mintha cementtel csinálnám. Ő az iskola kályhát így szokta megtapasztani. Megjött a tüzelő. Ment minden, mint a karikacsapás. Nagy szerencsém van, hogy éppen most kapott szemet a Tüzelő, állapította meg a stráfkocsis fuvaros, talán vizsgaszalásként, amikor a fuvar díját, a kétszázötven forintot kifizettem neki.

Asztali lámpával megvilágított szobában, csomagjaink száradó tartalma közt talált bennünket az iskola igazgatója. Amindenit, a lámpa meg hogy nincs felszerelve — morfondírozott —, pedig szoltam már a villanszerelőnek. Egy hét múlva lámpánk is lett. De várjunk kellett még a festőket. A festés már rég meg van rendelve, hangzott.

(2) Abapuszta Balkány községtől öt-hat kilométerre van, de mondják háromra és négyre is. A buszjárat új keletű dolog. A busznak nincsen betartott menetrendje. Naponta háromszor érkezik, és az egyik végállomása itt van, mert a kövesút végét ér. Helyismeretemet e busz útvonala jelzi. Rajza egy ipszilón. Az ipszilón baloldali ága, arccal dél felé, Balkány-Abapuszta. Jobboldali ága kétszer hosszabb és szintén kövesúttal együtt ér véget, ez Balkány-Nagymogyorópuszta. Az ipszilón szára pedig Balkány-Nagykálló. Balkánnyal együtt négy végállomás van. Ilyen módon félórás menetrendi eltulodások is bekövetkeznek. Ismeretem az ipszilón két ága közti területre is kiterjed.

A jobboldali ágon két éve épült meg a kövesút, és ekkor vezették ki a villanyt is. A kövesút és a villany Balkánytól tizenkét kilométerre egy útkereszteződésnél megszakad. Innen már Hajdú-Bihar megyét írják. Aki hét kilométert rászán még, földúton, az eljut Hajdúsámsonba. Balkánytól a kövesút végéig négy iskola van, két bolt és egy kocsmá. A két ág közti területen, amelynek szélessége az öt-hat kilométert is eléri, nincsen iskola. Villany és bolt sincs. Erről a területről és a jobboldali ág nagyobb részéről négy-hét kilométer távolságról érhető el vasútállomás. Csak földúton.

A faluk nagyon messze vannak egymástól, de a tanyák sűrűn következnek. A „tanyabokrok”. Inkább szalagtanyák ezek. Széles utak két oldalára épített szabályos házsorok, amelyek három-négy kilométer hosszan állnak megszakítás nélkül, mint a falvakban. Keresztutca-képződmények még alig észlelhetők. Ezzel a még-gel a jövőt kísérem. Hiszen Balkánytól Hajdúsámsonig már — ez húsz kilométeres távolság — szinte végig házak közt visz az út. Felszámolásuk lehetetlen. A kövesút és a villany kivezetése is ezt bizonyítja.

A baloldali ágon egy iskola és egy bolt van, Abapusztán. Abapusztáig 1968-ban épült meg a kövesút. Innen tovább földút visz — villanytalan tanyákon át —, kiegészítve az ipszilón baloldali ágát, szintén H.-B. megye határáig. Abapuszta kb. ötven házból áll. A házak többsége kívül-belül fehérre meszelt. A falak — a házak háromnegyed részét kivéve, ahol az alap téglá vagy mészkő — sárból, vályogból rakottak. A tetőkre nád, cserép, pala és itt-ott szalma került. A.-nak vasútja is van. Megállóhely. Vegyesboltjával kocsmá társul. Tejcarnokába öt-hat kilométeres körzetből hordják a tejet. Néha vaját, túró és kockasajtot is lehet itt kapni. A tsziroda egy szobácskából áll, innen köti össze A.-t telefon a megyével. Az iskola két régi épülete 63-ban újjal szaporodott. A régiék 1929-ben épült sátor tetősek. A kisebb cseréppel, a nagyobb palával fedett. Ilyen itt minden tanyasi iskola. A je-

genyefa úgy hozzájuk tartozik, mint faluhoz a templomtorony. Az út felől pedig biztosra lehet venni az orgonabokor-sort.

Művelődési és szórakozási célokra a piroscserepes, egy teremről álló iskolaépület szolgál. Vasárnaponként filmet vetítenek. Szombaton este lemezjátszó-zenére táncolni lehet. Ilyenkor a székeket összerakják. Asztalok nincsenek. Az egyik sarokban tévét helyeztek el. Ebben a teremben működik a könyvtár, amelynek anyagát két szekrény őrzi. De itt kapott helyet a fizikai szertár is, hasonlóan a könyvekhez, és télen a testnevelési órák is itt zajlanak, amire két sovány bordásfal utal. Ez a terem még az istentisztelet helye is. A római katolikus és a görög katolikus lelkész Balkányból jár ki. Megosztva, kéthetenként vasárnap délután. Havonta egyszer kijön Abapusztára az orvos is. Szerencsés az, aki éppen ilyenkor beteg. De sokan íratnak fel gyógyszereket, amiket majd Balkányban kiválthatnak.

Abapuszta a tanyák közt a legrangosabbnak számít. Még hat tanyáról járnak ide iskolába, boltba és szórakozni is. Balkány Nagyközség területéhez tartozik, mint minden említésre kerülő tanya.

(3) Még fel sem igen érkezünk pillantani munkánkból és máris téli szünet lett. Pesten a kérdések szorításában vergődünk. Arról kellett számot adnunk, százszor is, miért mentünk mi Szabolcsba. Itt, Abapusztán — bár óvatosabban — ugyanezt célozták meg a kérdezők. Nagykállóban az indoklásnál, hogy: lakáshelyzetünkön kívánunk könnyíteni és hivatásunkkal is egybeesik a választásunk... A neves és jó szándékú költő, mivel ő gépelte kérvényünket, felkapta a fejét és megkérdezte: tényleg, miért jöttök ti ide Pestről? Elutazásunk előtt az egyik felettesünk pedig azon kezdett el csodálkozni (nyilván keveset beszéltünk az életünkről), hogy-hogy nem kellett erkölcsi bizonyítványt adnunk, amikor felvettek bennünket. Hozzatok „már”, ha Pesten jártok, mondta hivatalnoki természetességgel. A másik végen, Pesten, sokan a romantikának tulajdonították hirtelen jött vidékre-költözésünket. Voltak, akik miszsiót láttak benne.

A közösség érdeklődése és véleménye nem ilyen hirtelen és direkt. A közösség személytelen. Figyelése adatgyűjtés. Oly néma és lankadatlan, hogy igenis életbevágó.

„Ezeknek két kanaluk sincs”, volt a megállapítás anyagi helyzetükről. Ide minden tanító szegényen jön, hangzott már bizalmasan is, de ne féljünk, néhány év múlva lesz mindenünk. Szép fizetést kapunk (háromezer-négyszáz forintot ketten). Egy hold földet adnak fejenként. (Esetleg felet. A tsz-nek ugyanis kevés a jól termő földje, tájékoztattak, rosszat meg minek adjanak.) Tarthatunk baromfit is (hely csak az iskolaudvaron lenne). Élelmesebbnek kell lenni. A földet felesbe kiadni? Ennyi földet a gyerekek is megművelnek. (A tanító meg fehéríng-nyakkendő uniformisban irányító lehet, amíg a gyerekek ássák, kapálják a kertjét, a földjét. Hogy erre van-e példa? Van.) Miféle tanító az, aki még vizet sem a gyerekekkel hozat a kútról. (Harcot kell velük vívni, hogy ki ne tépjék a vödröt a kézről.) Miért nem vesznek részt ezek (a feleségem és én) egy olyan ünnepség előkészületeiben (bár Nyíregyházáról indítványozták telefonon), amelyet a könyvtárat hozó pesti elvtársaknak rendeztünk? Aztán meg el sem mentek rá. (Érkezésük jelzett ideje után másfél órával a gyerekek, akiknek énekelniük kellett volna, szétszéledtek. Három óras késéssel mégis megjött az ajándék-könyvtár. A kiselejtett könyvek. Másnap az apró iroda sarkában fel sem tűntek. A gyerekeknek sem. Hol van a könyvtár? — kérdezték még sokáig.) Milyen tanító az, akinek nem jut eszébe, hogy ő gyerekek közt van (és nem kezd el éneklő, gügyögő hangon beszélni hozzájuk, addig-addig, hogy végül megfélekedezik a saját felnőtségeről is és jól felfofozza valamelyiket. Vagy akinél nincsen tere a vékonyhangú, szüntelen árulkodásoknak?)

Az első hónapokban nem néztünk a személyeken túlra. Ha néztünk is, nem láttunk. Nem láttuk a fától az erdőt. Az erdő rejtette veszélyeket nem észleltük. Nem vettünk tudomást biztonságadásáról, védelméről sem. Most már, ahogy érzékszerveink felszabadulnak és rejtettebb dolgokra is reagálunk, bizony sokkal nehezebb.

(4) A föld hullámzó homok. Fehér tajtékjai a napfényben vakítóak. A táj itt jóval világosabb és könnyedebb, mint az igazi Alföldön. Éjszaka a kipusztult nő-

vényzeiü utak, ösvények szinte fluoreszkálnak. A domboldalon a füvet sárgára égető homoknyelvek úgy villannak elő, mint a lidérctüzek.

Ahány domb, annyi vizenyős, mocsaras völgy van. Ha csinálnának kanálist, mennyi jó kaszálóm lenne, gondolja a gazda tavasszal, amikor a talajvíz a dombok lábánál a rozsvetést szelét mossa.

A tsz korszakot nyitó tényével itt a földművelés jelenleg nehezen tud mit kezdeni. Szakszövetkezetek vannak. Aki földdel rendelkezik — igen kevés kivétellel — az tsz-tag, de a földjét maga munkálja meg. A tsz magva, a közös földterület nem sok, de egy táblában van, vagy nagyobb táblákban. Ennek kialakításához újrafelosztást kellett végezni. Sokan évtizedek óta munkált földjük helyett mást, esetleg rozszabatt kaptak. Vagy messzebb és több darabban, mint eddig volt. A közös földterülethez tartoznak a legelőik is. A tsz-ek állattenyésztete juhtenyésztet. Nagy területen telepítenek almáskerteket. Ültetnek akác- és jegenyeerdőt is. A biztos munkaerőt a leszerződött dolgozók adják. Számuk elenyésző. Gép Abapusztán egy van. Zetor. Ha a tormáspusztaiakkal szemben felmerül az összehasonlítás, azoknak jól megy, mondják, mert három gépük is van. Valóban előbbre vannak. Gyümölcsöseik egy része már terem. Nekem jól fizetnek, hangsúlyozta az egyik zetoros, szántásidőben megkeresem a napi nyolcvan forintot is. Erről a vidékről ezernyolcszázért már megszűzi földre elmennek az emberek dolgozni, például Pestre is. A Balkányi Állami Gazdaságban lehet keresni ennyit, sőt többet is, de természetesen időnyomkában.

Ezek az emberek, akik csak a földből éltek és sokkal nehezebb korokban, most úgy tűnik, nem hisznek a földben. Szidják a homokot, amellyel gigászi küzdelmük éppen csak arra volt elég, hogy megéljenek. Fogásaik, módszereik rosszak voltak. Ezt már tudják. Amikor a földet szidják, tulajdonképpen kudarcukon dühöngenek és most már a tehetetlenség is fullasztja őket. Hiszen mit tehetnek egyik napról a másikra? Ez a föld csak nagy türelemmel és okos munkával győzhető le. A t.-pusztaiak a técszűlkekkel perlekednek, hogy igazolják magukat. Könnyű nekik, mondják, a gépekkel meg akkora gyümölcsössel. A gép és a gyümölcsös bűvöletében élnek. Ezeket az egyén, illetve a család erejéből előteremteni lehetetlen lenne. Közös erővel egyhamar sikerülne, de a presztízs, nehéz vereségük nyílt elismerése és a volthoz, illetve a vanhoz való ragaszkodás még gátolja őket.

A „ha nem megy, elmegyünk dolgozni”-elv alapján családonként egy ember már az iparban dolgozik. Pedig lenne itt mit tenni. Az itthoni munka talán számukra is jóval több haszonnal járna. Azt hiszem, hogy ez az állapot, ami most van, bizonytalanságból nyeri erejét, és átmeneti. Bár átmenetnek igen hosszú. 1958-ban vette kezdetét a családok, a fiatalok tömeges elvándorlásával. N.-pusztáról tizennyolc családból hét költözött el. Nm.-puszta vagy Trombitáspuszta esetében az arány még kirívóbb. A fiatalok végleges elmenése miatt elsősorban éppen a nagy családok fogytak el. Cs.-éknál hat gyerek közül egy maradt. K.-ékra ugyanez áll. Cs.-éknál nyolc gyerek közül szintén egy maradt. N.-puszta első házaít vettem itt sorra, és folytathatnám.

Az elköltözött családokról még megjegyzendő, hogy mind a jómódúbbak közé tartoztak. Ez érthető lenne akkor, ha anyagi helyzetük miatt „biztosra mennek”. Tehát telket, házat vesznek valahol, vagy legalább jó munkahelyet találnak. De nem. Tudok olyat, aki itt minden pénzt földvásárlásba ölte, olyat, aki építkezésbe, és amikor elment, a házat még csak el tudta adni (hús-harmincezer forintért), de a földjét egy sem. Sokan semmi nélkül vágta neki az országnak. Azokról a pusztákról, ahol már villany van és kövesút, az elvándorlás megszűnt.

(5) Más tanyasi iskolákkal ellentétben, az a.-pusztaiban osztott osztályok vannak. Ősszel és tavasszal az alsósok délelőtt, a felsősök délután járnak. Télen fordítva. E rendszer mellett két érv áll. Az egyik az, hogy a kicsiknek ne kelljen télen reggel járniuk, mivel akkor van a leghidegebb. A másik: már így szokták meg. A kimondatlan ellenérvek száma ugyancsak kettő lehet. Télen a tanítás este ér véget. Így a kicsiknek sötétben kell, úttalan utakon hazabotorkálniuk, három-négy kilométert is. Ez az egyik, míg a másikban az egész iskola érdekelt. A tantervben ugyanis a tévéoktatás szerepel, mint fontos segédeszköz, viszont a délután járók tanítása — a

még későbbi befejezés elkerülése végett — korán kezdődik, így a tévé-órák és a mi óráink között kiküszöbölhetetlen az eltolódás. Az év egyik részében van tévé-oktatás, a másikban nincs. Bár e — valóban nem jelentős — probléma megoldását látszik jelenteni az, hogy a tévé két hónapja rossz.

Az osztályok létszáma kicsi. A tizenhat és a huszonhat között váltakozik. Tanítási szempontból ideális. Osztályonként négy-öt gyerek számít jó tanulónak, nyolc-tíz gyerek gyöngének és szintén négy-öt gyerek rossznak. Ez az ötödik osztályig már kialakult arány. Személy szerint is rögződik, és a gyakorlat azt mutatja, hogy a nyolcadik végéig sem változik. Azoknak a gyerekeknek, akiknek nagyobb testvérük járt vagy jár iskolába, tanulmányi eredménye az iskolakapu át-lépésekor már megjósolható. Ha például a nagyobb testvér „jófejű” gyerek, akkor az utána jövők is azok lesznek. Ez a következtetés a szülőikig visszamenőleg, sőt a rokoni ágak gondos figyelembevételéig eredményes lehet.

Az irányító ebben nem a hagyományokat védő előítélet, hanem az a mozdíthatatlan állandóság, ami szerint az iskola felesleges, de kikerülhetetlen. Fennmaradása itt csakis társadalmi szerepe folytán lehetséges. Szerepének meg akar felelni, mint minden iskola. Ezt a módszerek fejlesztésével látják elérhetőnek. A módszerek áradnak. Még a kísérleti módszerek is utat találnak ide. Átvételük kritikátlan, és addig nyújthatók, ameddig a papír nem szakad. Majd mindegyik még megvalósulása előtt elhal, de így is jelen van. Hiszen például a tévéoktatás hasznosságáról és hátrányáról szakmai továbbképzések folynak.

Így az iskolának a környezettel való kapcsolatra egyetlen lehetősége marad, a szembenálló fél szerepének, „az erősebb ügyis én vagyok” vállalása. Ebből a szerepből folyik itt a tulajdonképpeni tanítás, nevelés. Az iskola törvényeit, követelményeit a gyerekek már csak úgy fogadják el és akkor, ha azok mögött eredetében nem ismert és olyan irányú erőt éreznek, amelyik „gyöngéjükre”, „értéktelenségükre”, paraszt voltakra apellál. Ebben az esetben a testi fenytést is elfogadják. Sőt igénylik. De ha a nevelő nem e misztikus erő megjelenítője, akkor nem hogy a pofonai, körmösei ellen lázadnának fel, hanem fellázadnak az őket nem illeto bármínemű dolog ellen. Így vad felháborodást keltett az a kérdés — az ötödik osztályban, földrajz órán —, hogy mennyi Magyarország lakossága? Ők nem városi gyerekek, érveltek, minek ezt tudniuk. A legnagyobb szám, amit mondtak, ezer volt.

Még hetedik-nyolcadik osztályban is a gyerekek nyolcvan-kilencven százaléka csak az írás, az olvasás és a számolás alapjait ismeri. Osztályonként három-négy gyerek szokott megbukni. Ezt a statisztika terhelhetősége szabályozza. Nyolcadikban már nincs megbukás.

Itt nagyon sokan nem hiszik el, hogy a Holdon járt ember. Pedig a tévében is láthatták. A környezetükön kívüli dolgoknak annyi valóságértékük sincs számukra, mint a meséknek. A mesékben legalább érzelmileg érdekelték. Ilyen alapon (számtalan példát mondhatnék) ragaszkodnak ahhoz is, hogy a pávának nincs húsa.

Évszázados helyükről kellene itt elmozdítani a dolgokat, a tudatot. A szűkség az, ami a leggyorsabban képes erre, csak hogy ez érzelmi-tudati szétszakadás nélkül alig jár. Ilyen szükség uralkodik azon is, aki innen középiskolába akar menni. Számára tudatilag megszűnik ez a világ és helyébe lép — mért más mi válthatná fel — a tankönyvek zárt világa, amit érzelmileg nem tud kapcsolni sehová. Ebben a tankönyvek városi szemlélete is közrejátszik. Példát erre a legjobb tanulónak számító nyolcadikos dolgozatából idézek, amiben maradandó élményeiről ír. „A napok programokkal volt ellátva.” kezdi, majd „...Ezen kívül külön program is volt.” „...Külön programon a Dunán hajóztunk.” A dolgozat margós iskolai füzetben, hatalmas betűkkel írva egy oldalnyi. A legjellegzetesebb megfogalmazás benne talán ez: „...nagy, szép komplikált termék.” A komplikált kifejezés ezen a vidéken negatív tartalommal bír, nála ezért törvényszerűen az el-lenkezőjével.

(6) A tsz-ben a remények forrása az almáskert. Az egyénileg gazdálkodóknál a dohány. Alig van család, amelyik ne termelne dohányt. A kiscsaládok erejéből

általában fél holdra futja, a nagyobbakéból egy holdra. A dohánytermesztés egyes mozzanatai kollektív munkát igényelnek. A palántázás, de főleg tél elején a csomózás az egész rokonságot és a jó ismerősöket is egybefogja. Ilyen jelentőségű munka talán csak a kenyérgabona betakarítása, de ezt is már csak a hagyomány emelheti hasonló rangra. A dohánynal a gondok a melegágy készítésétől a bálázásig tartanak.

A ló- és tehéntrágya keverékéből nyolcvan centiméternyi magasra rakott, a humuszban gazdag erdei földdel borított, felül deszkakeretbe fogott és az éjszakai hideg ellen molinó-anyaggal védett, letakart dohány-melegágyak sarkában jut hely a paprika, a paradicsom és a káposzta-palántáknak is, bár konyhakerti természetükről alig eshet szó. Az építkezés módjából adódóan — az istállók földbeásottak, vagy sárból, vályogból rakottak — teleknek inkább a magasabb fekvésű részek valók. A kertekben általában krumpli, dohány és dinnye terem. A zöldségféléknek — hagymán, paradicsomon és paprikán kívül mást nem ismernek — a talajvízhez közelebb eső völgyekben, a kukoricásból szakítanak ki egy darabkát. Öntözésükre alig kerülhet sor.

A dohánypalánták kiültetéséhez viszont sok víz kell. Üres zsákokkal letakart hordókban — ne lötyögjön ki — szekéren viszik a földekig. Itt locsoló kannákkal hordják szét a palánták elkészített fészkeibe. A palántázás hetekig eltart. Azokat, amelyek nem fogannak meg, pótolni kell mindaddig, amíg minden szál megered. A dohány közt egy szál gaz sincs. Többször kapálják, mint bármilyen mást. De a dohány is, amint nő, elnyom, megfojt minden más növényt. Hatalmas leveleivel embermagasságig, tíz-tizenkét rétegben von sátrat a föld fölé. Látványra megrendítőbb kárt jégeső aligha okozhat, mint a dohányban. A dohány az egyetlen növény itt, ami ősszel számottevő készpénzt hozhat. Bár a legnagyobb földterületet a kukorica és a gabonafélék foglalják el. Tíz holdból öt-hat holdat. Ezt dohány, krumpli, napraforgó, csillagfűrt és kaszáló vagy használhatatlan rétet egészíti ki. Ebben az esetben az évi gabonatermés tizenöt-tizennyolc mázsa, a kukorica nyersen negyven-ötven mázsa. A rozst, a búzát még nemrégén megőrlették. Kenyereket otthon sütöttek. A kukoricát és a krumplinak egy részét állatokkal etették meg. Disznóból, baromfiból eladásra is jutott. A napraforgóból olajat üttettek. Bár mennyire is gazdaságtalan itt a kukorica és a gabonafélék termesztése, az áruteremelésnek nem mondható, feudális viszonyok között mégis indokolt volt. De manapság egyre ésszerűtlenebb, amit kifejez egy még céltalanabb állapot kialakulása. A terményeket újabbban szinte mind eladják, de ugyanazt és ugyanolyan mennyiségben termelnek tovább.

A kenyeret a boltból veszik. Abapusztára négy kilométerről is eljönnek a boltba kenyérért. A kenyérsütő kemencék eltűnnek. Vágóállatot (baromfit, disznót) mind kevesebbet tartanak. Húsért sokan járnak Balkányba. Abapusztára kétféleképpen hoznak hurkát, hájat, kolbászt és állott fasírozottat a boltba. Egy órában belül elfogy. Keresett cikkek a különböző konzervek is. A királyrészi bolt nagyon jó, mondta az egyik parasztasszony, mert ott mindenféle konzervet lehet kapni.

A tehéntartás célja sem a tejhozam, hanem elsősorban az igavonás. Szőlőt, bár megérné termelni, igen keveset látni. Gyümölcsösük az egyénileg gazdálkodóknak egyáltalán nincs. Ezek szakszerű gondozását sem végzik, illetve végeznék el. Egyetlen vegyszer ismeretes, a rézgálic, és egyetlen műtrágyát alkalmaznak, a pétisót, de ezt mindenre és minden mennyiségben. A pétisó népszerűségét teljes ellenszenv előzte meg. A dohány iránti magatartás is ekként alakult. Az utóbbi tíz évben ismerték el, de méltó helyéről még ma is a rozstáblák és a kukoricások szorítják ki.

Az új dohánytermelők legnagyobb gondja a hodály megépítése. Befedni szalma még csak van, de a fa előteremtése nehéz. A tájat minden irányban átszelő akácfasorok soha nem nőhetnek fel. Ha gazdája nem vágja le idejekorán, ellopja más. De néhány éve egy időre megoldódott a hodály-probléma. A tsz-ek hitelre épített hatalmas hodályai — Abapusztán három van — az egész környék dohányának eleget. Itt például a tsz nem használja őket. Igyekeznek legalább bérbe adni.

Egy szakasz ezerkétszáz forint, ami egy póré (zsinegre felfűzött dohány) hosszának felel meg. Tavaly a hodályok kétharmad része üresen állt.

(7) Vasárnap a hétköznapi cselekvések terei, a földek, az udvarok üresek. Az útakon történik szinte minden. Fialatok csapatai vonulnak pusztától pusztáig. Gyalog vagy biciklin. Busz ilyenkor nem jár. A hosszú utakat, hogy ne fussanak a semmibe, valami, valahol csak elnyeli. Például egy bál Tormáspusztán, egy mozi Baloghtanyán. Vagy egy kocma prizmája töri meg őket Dézsitanyán, Abapusztán, esetleg valamelyik puszta közepén ácsorgásba fúlnak.

A vasárnap a régebbi formáját már elvesztette. Ami helyette van, az nehezen körülírható keverék, annál is inkább, mert tartalma, — hogy legyen valami mégis — a régiből csak egy kevés. Más ünnepeken, például május elsején hétköznapi minden, de „vasárnap nem szabad dolgozni”. Hagyomány a feltétlen ebéd-főzés is, ami valamilyen baromfi levágásával jár. A disznó-, a marhahús és a szárnyasállatok közül a pulyka húsa hétköznapiinak számít, bár akkor is ritkán kerül az asztalra. Legtöbbször csak levest főznek, amit bab, krumpli vagy tészta tesz főzelék-sűrűségűvé. Az „étel” szó is csak a leves neve. Vasárnap a leves mellé töltött káposzta — tölteléke fűszeres rizs — vagy pörkölt kerül. Ezek a legünnepebb ételek. Hétköznapra maradnak a krumpli alapanyagú ételek is. Lepcsánka: reszelt krumpli és liszt keveréke, olajban kisütve. Cinke: krumplifőzelék-féle. Tüviskes (tövises) -galuska: strapacska; tehéntúrós krumplis-galuska. Öhön: krumpli levestésztával. A főzelékek, mártások egyáltalán nem ismertek. A tej megvetett étel, „nem egészséges embernek való”. A gurásztát viszont, a borjat ellő tehén friss, gyöngye tejét felforralva — ami ilyenkor még összevagy, csomókba összeugrik —, finomnak tartják.

Az öltözködés is a vasárnapért van. A városokból hazatérő fiatalok, akik minden hétvégén megjönnek, hozzák a divatot, amit az itthoniak a legváltozatosabb színekben teremtenek újjá. A puszták útjait már korán délelőtt végigjárják. Abapusztán két hely van, ami elveheti a kínos és céltalan lődörgés látszatát. A kocma, amit délután bezárnak, és az iskolaudvar. Az iskolaudvaron azok a lányok, akik kézilabdában néhány éve megnyerték a járási iskolabajnokságot, minden vasárnap délelőtt ünneplőbe öltözve is, a hozzájuk csatlakozó fiúkkal megjelennek és játszanak. A többiek nézik őket.

Délután, három óra körül nő az iskolát övező tarka forgatag, amin átszivárogznak a misére menők, a sötét tónusú öregek. Mise után a piros cserepes iskolaépületben megkezdődik az újat jelentő filmvetítés, két ízben is. De a film elsikkad. A mozit idéző forma összeroppan. A zajban szöveget-zenét hallani egyáltalán nem lehet, így nézni sem érdemes. Nem is nézik, hiszen a kijövők hevültsége nagyobb annál, mint amit egy film előidézhet. Az idősebbek, azt mondják, kezdetben még eljártak, de már tájára sem mennek a filmvetítéseknek. Pedig nagyon ráérnek ilyenkor. Az asszonyoknak mégcsak van dolguk: az ebéd megfőzése, az állatok megetetése, bár ebben a gyerekek is segítenek, de a férfiak csak meghúzódnak. Alszanak a hodály hűvösében vagy a nyárikonyha, a konyha dikóján. Az udvaron úgy mennek át, mintha szédülnének. Ha akad beszélgető partner, a szomszéd, az úton balra is ismerős, akit szárnyaira vett az unalom és hangos köszönéssel hívja fel magára a figyelmet, akkor óráig is eldiskurálnak. De először hangos általánosságokat mondva közelednek egymás felé, testben, lélekben kimérten, lassan. Még meg is akaszthatja őket ez-az. Gaz, szemét, amit cipőorrukkal vagy mezítlábasan gondosan félrerugdálnak útjukból. Egy szalmaszál, amiért lehajolnak, hogy eltörjék és az egyik darabját foghegyre tűzzék. Vagy ilyenkor eszmélnék rá olyan dolgokra, amikre már régen fel kellett volna figyelni: hézze, ez a fal, mintha rogyanna; nézze csak, a Kisnek már antennája van. A beszélgetés esetleges jellege mindvégig megmarad. A kerítésen át vagy legfeljebb az udvaron zajlik.

Új tartalmat jelentene a tévé, de Abapusztán elvéve akad és más pusztákon is egy-kettő, ha van. Ahol villany nincs, ott a rádió is kevés. Villany pedig, még Abapusztán sincs mindenkinek (kb. tíz százalékknak). Egy vasárnapi vendégünk — a szomszéd pusztáról — a Népszabadságot meglátva asztalunkon csodálkozva kérdezte:

nektek újság is jár? Egy család pedig, noha megvan a pénzük tévére, arra a következtetésre jutott, hogy nyárra nem kell tévé, mert hétköznap nem érnek rá nézni, de ha már meg lenne, akkor csak néznék biztosan, ez pedig a munka rovására menne, tehát télire veszik meg. Itt eddig a legsikeresebb tévé-műsornak a Rózsa Sándor mondható. Húszan-harmincan — ahányan befértek egy szobába — összegyűltek vasárnap esténként egy képernyő elé. „Jön Sándor”, mondták, és Sándor valóban megjött. Ott volt köztük. „Hogy lehet ebben a kis emberben ennyi erő!” — csodálkozott valaki. „Hejszen, mit gondolsz, mekkora karjai vannak annak!” — mondta meggyőzően a tv-tulajdonos.

Itt, Abapusztán új dolog még a lemezjátszó, ami szintén a pirosocerepes iskola-épület oly sok célt szolgáló termében szólal meg, szombat esténként. Az erre összegyűltek ugyanazok, akik a filmvetítésekre is eljárnak, tehát a fiatalok. „Szórakozásuk” ilyenkor azonos a filmvetítés alatti állapottal. Ehhez az eddig leírtakon túl még hozzátartozik, hogy a filmvetítésnek korán este vége van, de az egybegyűltek csak tizenegy-tizenkét óra körül oszlanak szét. A fiúk virtustól rekedt hangja közt hatalmas lányiskályok csapnak fel. A virtus mértéktelenségét az iskolakerítéseken is vizsgálhatni. Volt úgy, hogy helyéről kiszakítottan egy egész léckerítés-sort szemlélhettünk reggel, a falhoz támasztva.

A városokba járók, amilyen észrevétlenül érkeznek meg és vegyülnek el, olyan észrevétlenül válnak ki és mennek el. (Mint a céllövöldés, akinek az egyik vasárnap reggel, amikor felkeltünk, már itt állt a bódéja az iskola előtt. Késő estig hatalmas forgalom volt, mert mikrofonba is énekelhetett az, aki nem szégyellte a hagját az öblös hangerősítőn át héthatarba szórni, de itt nincs olyan ember, aki szégyellné. Sőt az ilyen alkalom előtt mind megfékezhetetlen, ha van jó hangja, ha nincs. De hétfőn reggel már, amikor hült helye volt a céllövöldés bódéjának, mert amilyen meséből termett volt, úgy is tűnt el, senkiben nem ébredt nosztalgia utána. Az szűrt volna szemet, ha itt marad, mert más volt tegnap és más van ma.) A városokba eljárók közül is, ha valaki itthon ragad egy-két napig még, gyorsan leveti díszeit és hétköznapi ruhába bújik, bár meglehet, semmi dolga nincs.

(8) Tavasz van, hétköznap. Három hét múlva tanév vége lesz. Az ég nyitott, sehol egy felhő. Ennyi fényt nem ihat be a föld...

PILISSZENTLÉLEK

Írta PROKOPP GYULA

Pilisszentlélek az ország egyik legkisebb községe területre és lélekszámra egyaránt. Lakosainak száma nem éri el a négy és félszázat, akik száznál alig több házban laknak. Határának mezőgazdaságilag művelhető része mindössze 132 hold. A Pilis egyik szűk völgyében fekszik, félúton Esztergom és Dobogókő között. Két évszázadon át szinte el volt zárva a világtól. Lakosai a csekély határ művelése mellett erdei munkával és mészégetéssel foglalkoztak. Ha egy-egy kocsi rőzsével vagy mésszel megjelentek az esztergomi piacon, vagy asszonyaik gombával, málnával vagy csipkebogyóval teli kosárral járták végig Esztergom utcáit — ez jelentette számukra a világgal való kapcsolatot. Idegen csak turistaként jutott el hozzájuk. A két háború között épült Esztergom-Dobogókő közötti műút megkönnyítette a közlekedést, de ennek egyelőre inkább csak a kirándulók látták hasznát, akik vasárnaponként már autóbusszal is eljutottak a pilisi erdőszélig. A két utolsó évtizedben az elköltözések miatt a lélekszám kevéssel csökkent ugyan, az életkörülmények azonban jelentősen megjavultak. Napi hét autóbuszjárat, villanyvilágítás, a falut kettészelő patak szabályozása és a kultúrház jelzik a fejlődést. A lakosság jelentős része már Esztergomban és a környező bánya- és ipartelepeken dolgozik.

A még esztergomi határban lévő Szalmahídtól sűrű erdőben kanyarogva kapaszkodik az út a Pilisnyereg felé. Kevéssel a mély völgyet áthidaló viadukt előtt, a

völgy tisztásán tárul elénk Pilisszentlélek. Az Esztergom felé igyekvő szentléleki patak két partján épült házsorok alkotják a község egyetlen utcáját. Néhány ház a hegyoldalra is felkapaszkodik, ezek közül emelkedik ki a kicsiny templom. A falu alsó végén, a legelőnek használt domboldalon, jókora falcsonk látszik, az egykori pálos kolostornak egyetlen, a földből még kiemelkedő maradványa. Az 1931-33 években *Lux Kálmán* vezetésével folyt ásátás során 13 helyiség alapfala került elő, bár a munka nem fejeződött be, csupán félbemaradt. Azóta a feltárt alapok is újra földtakaró alá kerültek. Az eddig ismert maradványok arra mutatnak, hogy a pálosok itteni kolostora a kisebbek közé tartozott. Híre sem vetélkedett Buda-Szentlőrinc, Márianosztra, Pozsony-Virág völgy vagy Lepoglava kolostorának hírével, csupán szerény leánya volt a pilisszentkereszti anyakolostornak, egyike a középkori Magyarország 170 pálos településének.

Nem maradtak reánk a kolostor írásos emlékei sem. Ezek a kolostorral együtt elpusztultak, valószínűleg már 1526-ban, amikor a mohácsi csata után az ország szívébe nyomuló török sereg a budaszentlőrinci kolostorral együtt 11 más pálos kolostort is megsemmisített. A kolostor saját írásos emlékeinek hiányát némileg pótolják a pálos rend történetének krónikái. Ezek közül a legfontosabbak *Gyöngyösy Gergely*-nek a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött kéziratos művei, továbbá Eggerer Andrásnak és *Orosz Ferenc*nek nyomtatásban is megjelent (1663, illetőleg 1747) rendtörténetei. Gyöngyösy Gergely adatai a szemtanú adataival egyenlő értékűek, mert ő nemcsak ismerhette a pilisszentléleki kolostort, hanem a rendben viselt tisztségei folytán (1528-1530 években a pálos rend főnöke, korábban pedig a rendfőnök titkára) ismernie is kellett azt.

A források szerint IV. Béla király gyakran vadászott a Pilis erdőségében és közben szívesen megpihent a pálosok pilisszentkereszti zárdájában. Az 1260-as években ennek a kolostornak a lakója volt a szentéletű Benedek testvér. A király többször elbeszélgetett vele és szavain felbuzdulva elhatározta, hogy a mai Pilisszentlélek helyén állott vadászkastélyát — akkor Benedekvölgynek nevezték ezt a völgyet — a pálosoknak adja, hogy ott új kolostort alapítsanak. A rendi krónikák egyike 1265-re teszi ezt az eseményt, de a kolostoralapítás csak jóval később valósult meg, amikor IV. (Kun) László király 1287-ben végrehajtotta nagyatyja rendelkezését és átadta Benedekvölgyet a pilisszentkereszti pálosoknak. Benedek testvér — ekkor már Boldog Özséb utódaként (1270-1290) a rend főnöke — Hévízi Péter testvért (*Petrus de calidis aquis*) bízta meg, hogy a szentléleki kolostort megszervezze és ott kápolnát építsen. A fiatal települést — úgy látszik — nemsokára valami veszedelem érte, aminek következtében a szerzeteseknek el kellett hagyniuk új otthonukat. Gyöngyösy ugyanis azt írja, hogy Károly Róbert király visszatépte (repsuit) a pálosokat a szentléleki kolostorba és gazdagon megajándékozta őket. Erre utal Nagy Lajos királynak 1378. április 22-én kelt oklevele is. Ez az egyetlen a szentléleki kolostor oklevelei közül, amely — bár csak másolatban — teljes szövegében fennmaradt a pesti rendház iratai között.

Megtudjuk ebből az oklevélből, hogy Lajos király az 1378. év nagyhatét a pilisszentléleki kolostorban töltötte. Ennek emlékére megerősítette az elődei által a kolostor javára tett adományokat és azokhoz újabb területet csatolva megbízta *Czudar Péter* szlavóniai bánt, tartson határjárást és jelölje meg a kolostor birtokának határait. Ez a határleírás, melynek segítségével több-kevesebb pontossággal ma is végigjárhatjuk az egykori határvonalat, számos magyar szót, köztük ma is élő helyneveket örökített meg a latin szövegben. Északon, a „Királylese” nevű hegyen kezdődik a határ, és kelet felé tartva eléri a „Maróth” felé vezető utat, majd az „Ó remete hely”-nek nevezett részhez érve az „Örümes patak” mentén halad. Később dél felé tér el és a domonkosok földjéig ér, majd kissé elhajolva a „Soklos” hegy lábáig terjed. Tovább megkerüli a domonkosok másik földjét és egy másik patakon áthaladva nyugat felé tart a „Feketekő” hegy lábáig és a hegy alatt lévő kövezett útig. Az út mellett nagy darab szikla van, amely a hegyről szakadt le. A határ megkerüli ezt a sziklát és az Esztergom felé eső hosszú hegy oldalában, az út mentén, a „Fejérkő” hegyig ér, innen tovább haladva pedig eléri a „Vadnyíló” nevű völgyet. Itt észak felé fordul a határ és egy kisebb hegy csúcsán áthaladva eléri a „Kiráillesé”-t, ahonnan kiindult.

Gyöngyösy Gergely említi, hogy 1326-ban János vajda, 1462-ben pedig Lőrinc alkinostáros és Besseney Bertalan királyi tisztartó bizonyos szőlők kilencedét adták a kolostornak. Kálmán esztergomi nagyprépost — Károly Róbert király fia, utóbb győri püspök — tizedmentességet biztosított a szentléleki zárdának. Zámbo Miklós esztergomi polgár 1425-ben a város területén lévő szántóföldjét adta nekik. Ugyan-

csak 1425-ben András testvér szentkereszti és Mátyás testvér szentléleki priorok közösen vásárolták meg Péter ezüstolvasztónak (*ustor argenti*) Budán, a Mindenszentek utcájában lévő házát. 1512-ben Péter szentkereszti és Lőrinc szentléleki priorok Prinitzer Zsigmond budai szücsmesternek adták bérbé ezt a házat.

A szentléleki zárda lakói közül életszentségükről voltak ismeretesek Pricholdus testvér és Nicon testvér. Gyöngyösy említi, hogy példás életükről Károly Róbert király is megemlékezett az 1323. évben a zárda részére adott oklevelében. Domonkos rendfőnök (1518-1528) idejéből említi a rendi krónika, hogy a szentléleki kolostor egyik fiatal szerzetesét csodás látomás tartotta vissza attól, hogy elhagyja a szerzetet.

A török uralom másfél százada alatt ismét vadonná változott a kolostor területe. Így találták azt a Buda felszabadítása (1686) után az egykori kolostoraik felkeresésére kiküldött rendtagok. A rend nagy lendülettel látott neki az újratelepítésnek, de valamennyi középkori kolostor felújítására mégsem kerülhetett sor, már csak azért sem, mert új zárdák alapítása is szükségessé vált. Másfél évszázad alatt megváltozott a rend munkaterülete, a remeteéletet a lelkipáspasztorkodás és (elsőnek Pápán) az ifjúság nevelése váltotta fel. A magányos völgyek helyett inkább a városokban volt szükség a szerzetesekre. Az egyik ilyen új település volt a pesti rendház, amely a XVIII. század folyamán rohamos fejlődésnek indult, a rend felosztásakor (1786) pedig már a magyar tartományfőnök székhelye volt. Ennek az új alapításnak a számára szerezte meg 1689-ben *Horvát Bernát*, a pesti ház első perjele Pílismarót (amely a középkor végén a visegrádi pálos zárda birtoka volt) és vele együtt az egykori szentléleki kolostor birtokát is. Egyelőre alig vették hasznát ennek a nehezen járható erdősegnek. Mikor azonban Bakay Imre prior a pesti ideiglenes épületek helyébe új templomot és kolostort (a mai egyetemi templomot és a központi szemináriumot) kezdett építeni, a nagy vállalkozáshoz újabb és újabb pénzforrásról kellett gondoskodni. Így került sor a szentléleki völgy hasznosítására. Bakay prior 1703-ban üvegesmestert telepített ide, hogy az erdő fáját — a kemence fűtésére a helyszínen felhasználva — legalább ilyen módon értékesítse. András mester, akit a mestersége után Hutás Andrásnak neveztek, évi 110 rajnai forint bér fizetésére és 5 forint értékű üvegáru szolgáltatására kötelezte magát. Ő volt a szentléleki völgy első lakója a középkor óta és az ő műhelyéről kezdték Hutának nevezni ezt a helyet. A nép ajkán még ma is Huta a község neve. Lassanként újabb és újabb telepesek kerültek András mester és utódai szomszédságába. Három évtizednyi fennállás után megszűnt az üveghuta, de akkorra már megszűnt a ma is élő község. Az 1740. évi szerződésben már 16 családfő vállalta el Horváth György pesti priorral szemben az úrbéri szolgáltatásokat. A szerződést kötő családok legtöbbjének a neve még ma is él utódaikban.

Az új községnek eleinte nem volt temploma. Csak az 1760-as évek elején építettet *Gindl Gáspár* pesti prior (a rend felosztásakor a magyar rendtartomány főnöke) kicsiny, torony nélküli kápolnát a mai templom helyén. Ez a kápolna az 1846. évi egyházlátogatás idején már nem tudta befogadni a híveket és romlásnak is indult. 1855-56-os években a vallásalap (a pálos rend utóda a kegyuraságban) kis templomot épített a kápolna helyébe, ahová az esztergomi ferencesek jártak ki a nép lelki gondozására. 1924-ben saját plébánost kapott a község, 1938-ban pedig két oldalhajó épült az addig egyterű templom mellé.

1961 és 1962 években a buzgó plébános, egy ingyen dolgozó nyugdíjas kőművesmester és a nép együttes kétkezi munkájával megújult a templom épülete, lelkes és önzetlen művészek keze nyomán pedig új díszet kapott a templombelső. A templom megújítása a község gyarapodásának volt egyik állomása, a templomfalak festett díszre azonban jelentőségében túlelmelkedik a falu határában.

A kétévi munka befejeztével, 1962. október 11-én, a II. vatikáni zsinat megnyitásának napján történt a megújított templom megáldása. Ennek jelképes jelentősége volt. *Kákonyi Asztrik* ferences festőművész és a templom plébánosa egyaránt felismerték, hogy az óhajtott liturgikus megújulásnak együtt kell járnia a templomi művészet megújításával. A zsinatnak a liturgiáról kiadott első rendelkezése igazolta meglátásukat.

A gyarló képek és a gyári készítésű gipsz-szobrok eltávolítása után Kákonyi Asztrik úgy tervezte meg a falak díszítését, hogy minden ecsetvonás, minden szín és szimbólum a templom és a község névadójára, a Szentlélekre irányuljon. Az oldalfalakon — szentírásí idézetek kíséretében — a Szeretet Lelkéről szóló keresztény tanítást jelenítette meg a színek és formák nyelvén. A középpontban, az oltár mögötti nagy falfelületen, a Pütkösi Tűz jelenik meg finom színárnyalatokkal és erő-

teljes, lendületes fény-nyalábokkal, melyeknek köralakban örvénylő formája a végtelenségnek is jelképe.

A Szentlelket a régibb művészet is szimbólummal, galamb vagy lángnyelv képeben ábrázolta. A Kákonyi Asztrik által alkotott kép azonban többet mond ezekenél. A fénycsóvák erőteljes áramlásában érezni lehet valamit abból a tűzből, amely az első pünkösdkor a félnék halászok lelkét lángra gyújtotta, és most is szüntelenül árasztja erejét az egyházra. Az elvont dolgoknak ilyen újszerű megjelenítésére a nonfiguratív művészeti irány adott lehetőséget. Emellett azonban a figuratív ábrázolásnak is egyenrangú és fontos szerepe van az újjáalakított templomban. Ezt bizonyítja az északi mellékoltár Szent Család képe, *Forró Kamil* ferences tanár, festőművész alkotása, valamint Kákonyi István szobrászművész rézdomborításai.

A modern magyar templomfestészet formanyelvének megteremtésében kiemelkedő hely illeti meg a pilisszentléleki templomot. Ez az alkotás nyitotta meg Kákonyi Asztrik templom-megújításainak sorozatát, kezdve az esztergomi primási palota kápolnájától a nógrádi, Duna-Tisza közí és drávamenti falusi templomokig.

BENAMY SÁNDOR

NAGY KAROLA (1906—1933)

„Ha írásai nélkül nézem alakját — írta róla posztumusz kötete előszavában *Benedek Marcell* —, az a tragikus típus, amelyet Flaubert faragott márványba a *Bovarynében*. Elégedetlenség környezetével, elvágyakozás, kapkodás. Amíg így vergődik, lelki és kenyérgondok között, városról városra hányódva, nyugtalanul, örökösen egy másik életet élve magában: a *Bovarynéből* kezd kibontakozni a művész. Elsősorban önmagát látja, elemzi. Feljegyzései ebből a szempontból végtelenül érdekesek. Nemes, megmunkált matéria ez már. S tovább is lát önmagánál. Nemzedékének sorsa nemzetifölötti értelemben tudatosodik benne. Ezt bizonyítják darabjai.” („Itt voltam”, Budapest, *Epocha*, 1934.).

A *háború utáni nemzedék* című ciklusa két darabból áll. Az egyik egy fiúról, a másik egy lányról szól. Az ifjúság válaszút elé került. Akármelyik fiatal kortársunkkal néztünk akkor szembe, nem tudhattuk, valójában kicsoda. Lehetett kommunista, lehetett fasiszta, vagy éppen csak meghasonlott, koravén lélek. Minden lehetett. Háború utáni nemzedék és — élnie kellett.

A fiúról szóló darab hőse, Bandi, szülei megdöbbenésére váratlanul abbahagyja jogi tanulmányait és a szemeszter közepén hazajön az egyetemről falujába. Földbirtokos papája azt szerette volna, ha főszolgabíró, vagy legalábbis képviselő lesz. A fiút erőszakkal visszautaztatják, hogy el ne veszítse az évet. Most készítik az útra, és ekkor kerül elő először az a csomó könyv, amit magával hozott...

MARIS (Nagy halom könyvet hoz, az asztalra rakja): Még van.

FŐBÍRÓ: Ez mind tankönyv?

KÖLCEY (állatorvos): „Mussolini vallomásai”...

FŐBÍRÓ: Franz Masereel: „Die Sonne”... ez valami képes. (Leteszi, újabbakat emel fel) „Osztyárharcok Franciaországban”... „A történelmi materializmus” Ez nem lehet tankönyv!... (Leteszi) Mi öt könyvből tanultunk: *Timon*, *Mészöly*, *Mommsen*, *Berinkei*... Az ötödiket a fene tudja.

ALBERTI: „Handbuch des Nationalsozialismus”... Mi ez? Én nem értem. Hát a jog az most politika?

FŐBÍRÓ: Hát te nem nézted meg egyszer se, mit tanul a fiad?

ALBERTI: Tanul!

KÖLCEY: Csupa por lettem... (Törli magát és messziről még megnéz egy-két címet)... *Anatol France: Lile des pingouins*.

FŐBÍRÓ: „A pingvinek szigete”. (Könnyedén) Az nagyon jó. Dehát az *regény*.

KÖLCEY: Van itt mindenféle... *Georg Fink*... (A címet elhümmögi, elbólgatja).

ALBERTINÉ (Fia fehérneműivel, jobbról): ...Mit hányják össze a könyveit!

FŐBÍRÓ: Jöjjön, ha tanulni akar! A segédjegyző megőrülne, ha ezt mind lát-

ná. Ő csak *egyetlenegy tárgyat akar felvenni*: „Nemzetközi jog és...”, micsoda? valami „konzuli ügy”. (Még felemel egy könyvet) „Pjatiletka”. Ez valami szíáv.

KÖLCEY: Hitler: *Mein Kampf*... (Abbahagyja a turkálást) Hát ebből igazán nem lát tisztán az ember. Egy kezét nem kaphatnék?

Ahhoz, hogy a ciklus másik darabja hősnőjének, Claire-nek a magatartását megértsük, előbb, legalábbis nagy vonásokban, meg kell ismernünk Nagy Karola tragikus, rövid életét. Hét gimnáziumot végzett, a nyolcadikra, érettségire már nem telt szüleinek. Apjától, e rabiátus, vad embertől irtózott. Nevelőszüleiivel vándorolt, sehol sem laktak sokáig. Tizennyolc éves, amikor férjhez megy egy adóhivatalnokhoz. Ő maga is állást vállal, egy régiségüzletben, majd egy bankban. Leánygyermek megal. Éjszakákat virraszt és fél magárahagyatottan egy manzárd odúban. Éhezik. Kétszer kísérel meg öngyilkosságot. Egy ízben veronállal, majd felvágja az ereit.

Agyával forradalmi eszmékhez, szívével a valláshoz menekül. Fordítani kezdi Victor Eftimiu egyik színdarabját:

FEDOR (megérinti felesége karját): *Látod, látod, keresztet vetettél. Látod, rajtakaptalak.*

ANNA (mosolyog): *Gyermekkoromból maradt szokás. Tudod, én akkor is keresztet vetek, amikor dörög.*

FEDOR: *Gyerekkorodból... Igen, tudom. Csak meg akartam neked mutatni, hogy nem vesztetted el teljesen a régi énedet, kicsi Annusom.*

ANNA: *De igen, de...*

FEDOR: *Nem, így van, így. Bárhogy akarsz megváltozottnak látszani. Fogadok, hogy este szépen elmondod imádat, térden, összetett kézzel.*

ANNA: *Én?*

FEDOR: *Gyere, kutassuk át a szobát, minden sarkot és ha nem találok egy kis szentképet...*

ANNA: *Nem igaz, Fedor.*

FEDOR: *És ha igaz volna? Én nem látok „bünt” ebben. Téged inkább elröbölt ez az áram, mint te hagytad magad...*

ANNA: *Nem. Egyedül mentem...*

Nagy Karola sajátos vergődője volt átmeneti századunknak. A múlt halvány holdja vetült vele a jövő elektromos tereire. Örvendett is, de ugyanakkor tanács-talanul gubbasztott korai bizalmasai, Pakocs Károly költő-pap és Vincentina nő-
vér vizasztaló sorai felett, új lakóhelyén, Medgyesen:

D. J. Kr.

1927. május 3.

Kedves Karola!

*Leveleit megkaptam. Azokból látom, hogy nagyon sokat küszködik. Nem baj. A lélek élete és fejlődése küszködés nélkül el nem képzelhető... Hogy az együtt-
élésnek nyomasztó hatásától megmeneküljön: tüzzön ki egy életcél. Éljen olyan szép, katolikus hitéletet, hogy férje megkívánja azt magától... Ehhez azonban leg-
első kellék: saját nyugtalanságának megfékezése. Hagyja abba a regényolvasást,
ez a legveszedelmesebb lélekszipolyozó. A másik eszköz, amellyel lelkét megnyug-
tathatja: az írás. Van írói tehetsége... Mindenkinek megvan a maga keresztje.
Vincentina nővért nagyon ritkán látom. Nem jut annyi időm sem a zárda látogatá-
sára, mint régebben. Nagyon meggyöngült a látása szegénynek, valami szem-
idegbaja van.*

Mindkettőjüket imáimba zárom és a Május Királynőjének oltalmába ajánlom:

Pakocs Károly

Es egy másik levél, melynek megszólítása a „Karolinka” erdélyi becéző for-
mája:

Kedves Lincsu!

*A kis utcán menve mindig megnézem a két kis ablakot, s kire gondolnék
ilyenkor, ha nem magukra. Nem írja, hogy van F.-fel. Hát a vasárnapi mise, pén-
teki böjt, gyónás meg vannak-e tartva? Nem Lincsu a képen! Így sohasem láttam!
Mit olvassak le a képről? Fájdalmas elszántságot! Ki kell bírnia azt az életet, amely-
re fölbonthatatlanul lekötötte magát. A Szent Szűznek ajánlja és a régi szeretettel
köszönti*

1927. IV/25

L. M. Vincentina

A Vincentina nővér által észrevett „fájdalmas elszántság” torkollik bele a ciklus második darabjába. „Claire átengedi magát szépséget, boldogságot szomjazó életvágyának, de megőrzi testi-lelki függetlenségét... A maga nemében monumentális harmadik felvonás jelzi azt a magasságot, ameddig Nagy Karola izmos tehetsége fellendült.” (Nyugat, 1935. április, dr. Reichard Piroska)

CLAIRE: A hold!... A hold! (Beigazítja állványát, fest.)

BISSINGEN: Lássa, én nem törődöm, hogy mit beszélnek, én hajlandó vagyok magát így, ahogy van, a vászonra, ezzel a pacsmagolással felemelni és nemessé tenni. Csak egy szót mondjon és báró Ullrich von Bissingenné lesz.

CLAIRE: Egy szót?

BISSINGEN: Csak egyet!

CLAIRE: Hülye. (Tovább fest, füttyöl.)

BISSINGEN: (dühében pálcáját suhogtatja.)

CLAIRE (hirtelen): Vagy, várjon. Tudja mit? Egy lehetősége azért van, hogy megkapjon. (Köpenyéhez szalad, könyvet vesz fel.) Én felolvasok hangosan egy verset és maga majd megmondja, melyik sor vagy szó fogta meg legjobban. Tehát!

BISSINGEN: Ugyan!

CLAIRE:

Mondd, van valakid?

Nekem senkim sincs.

Akit szeretnék, nem tudom merre lakik.

Gyűlölsz valakit?

Én senkit, kérek...

BISSINGEN (megvetően): „Kérek”? Hehe! Egy versben!

CLAIRE:

Úgy sajnálom az embereket, mert élnek.

Lelkedben érzel

Egy néma foglyot

Fel s alá jární fejére kulcsolt kézzel...?

(Pillanatra kitérve tartja a könyvet a gyönyörűségtől)... Nos?

BISSINGEN: Hát, ha mindenképpen kíváncsi... (ránéz)... de nem értem, mi-e való ez az egész?... hogy mit akar tőlem?

CLAIRE: Mégis, melyik sor tetszett, vagy melyik szó?

BISSINGEN: Ott elöl az az első, hogy van-e valakid, nekem senkim sincs, az szép. De aztán már hogy „nem tudom, merre lakik?”, az micsoda? hát hogyhogy?

CLAIRE: No és a második szakaszban?

BISSINGEN: Arról meg jobb, ha nem beszélünk.

CLAIRE: Nem érzett semmit?

BISSINGEN: Hol? Mikor éreztem volna?

CLAIRE: Hát itt is... (visszaáll és kívülről még hangsúlyozottabban)

Lelkedben érzel

Egy néma foglyot

Fel s alá jární fejére kulcsolt kézzel...?

(Megindul, két kezét fejére kulcsolja, le-fel jár, újra mondja:)

Fel s alá jární fejére kulcsolt kézzel...?

(Megáll Bissingen előtt) Egy néma foglyot... (Visszaereszti kezét)

BISSINGEN: Ugyan, kérem! A foglyok a börtönben járnak, nem bennem!

CLAIRE (visszamegy állványához, újra kezébe veszi az ecsetet): Most már nincs egyetlen lehetősége sem...

BISSINGEN (düh): Dehát, mi volt ez? Vizsgáztatás? Hallja csak! Nekem főiskolai végzettségem van! Én akadémiát jártam!

CLAIRE: És elbukott egy apró versen.

Ha most Nagy Karola naplójából idézünk, tisztán áll előttünk az a leverő, szomorú háttér, amely szindarabjaiban ily kitörésre készítette. Hiába próbálták már „állandó patronnal visszatérlni férjéhez, konyhai kötelességeihez” (Benedek Marcell). Ide-oda dobódás egy kezdő, állami hivatalnok feleségének élete, folytonos áthelyezések, és mindig nagy szegénység. És megnemértés.

„Betettem egy levélpapírt a gépbe, kivettem. Elsülyyednek mind az emlékek, ha tudatosan akarom hívni őket. Az anyám olyan messze van, mintha megszakadt volna köztünk valami, talán nagyon szenved megint az anyám, és nem merek mélyebben rágondolni. Bűnösnek érzem magam és mégsem tudom, mit csináljak... hogy én se legyek egészen kifosztva mindenből, rajtuk is segítsek...

Szemben velem két fehérkeretes, fekete ablak bámul. És nem tudom mi van amögött, nem tudom mi van emögött? Két nagy üresség bámul egymással szembe, két nagy idegenség közömbösen nézi egymást hónapokig. Tavasz van, nyár van, nem is érzem. És szomorúság, ha az ember kimegy az utcára, mert úgy ragyog a Nap a kirakatokon és otthon sötét és avult minden, mert erőtlen és beteg vagy az élettől, a nincstelenségtől, a rémülettől és a féléstől. Kis, rettenetes bútorozott szobák, sötétek, kikopott bútorokkal és színehagyott terítőekkel. És az az egy szék! És az ágyra-ülés!... Istenem, Istenem, meleget és nyugalmat, megnyugvást és otthont adj! Békét akarok! Békét! Felszabadulást a félés alól, jaj, de sokat félttem, reszkettem a sötétől, a hidegtől, a szegény egyedüllétől. Én félek a sötétől. Alattomos. Ravasz. Csúf szemüveget hord. Megtalálad éjjel magad? Nem. Várod a sötétől azokat, akiktől félsz, néha akiket szeretsz. Ó, az éj! Tűzpiros edényben mérget forral kék lángok felett... Ki F.? Ki ő? Az ő haragja tettetett, a könnye hazug, a szája a minden asszony szája, csókos szájat csaló. Ki a szenvedő és ki a hibás? Én? Én voltam mindig? Ó, te gyűlölt én, ah, te gyűlölt, mindig hibás! Hogy? gyűlölöm e pillanatban az életet, s az életben az első életem magamat... Dolgozni fogok. Semmi nem elégített ki soha. Narkotikum kell. Az élet ellen. A halál ellen. És ez — a munka... Mindig is egyedül voltam. Mikor volt valakim? Az a kis szerelem nem volt szerelem. Az a csöpp álom nem is volt szép. És az emlékek már nem is fájnak. Nem lehet semmi. Minden mindegy. Magammal viszem lelketlen bánatom. Simula — dissimula, nulli crede omnia lauda, vide quid agas."

De talán még saját nyomorúságánál is jobban fájta a mások szenvedése. Naplójában minduntalan felszisszen láttára:

„Nem tudok tőle szabadulni, előttem van szüntelen a kép: a zárda előtt öreg asszony néz be a konyhaablakon. Ráült az ablak fájára és várakozva figyel befelé. Karján alig párhúgalommal csecsemő, rányomja gyöngé arcoskáját az üvegére és halálos, komoly nyugalommal figyel ő is befelé; már érzi a nyomort, az örök mástól-várást, várja az ételt, amit anyja majd tejjé hord ki neki... várja az életet. Nem tudok szabadulni a képtől! A gyerek már csecsszopó korától az üvegére nyomja az orrát, a jólét nagy, elválasztó ablaküvegére... vár."

Máskor egy munkanélküli jön szembe vele:

„... Ma biztos nem evett. És lehet — tegnap sem. És a holnapja nem ígér többet, mint a tegnapelőttje. Szája hideg, szeme piros. Sapkája kopott. Kicsi kabátja szakadozott. Két nagy fekete-vörös kezét zsebébe dugta. Szűk, rojtos nadrágja nem fedte rémes, csatagos cipőjét, s az egyik lábán nem volt harisnya!"

Jól jellemezte Nagy Karolát a korabeli *Népszava* (1935. január 1.): „Számára az élet az volt, amit érzékelt. Hús és vér. Valóság, ami sohasem kívül, hanem belül viharzik le. Ezek a viharok tépték szét olyan fiatalon. És ezeket a viharokat írta le, mint a legszemélyesebb ügyét... Minden sora az életéről beszél. Erről a lángoló, izzó és elhamvadt életéről."

Szerelmeiben a felszabadult lélek négy tisztaságtávlata nyílik meg. „Nem az, hogy hol, hogyan találkozunk — jegyzi fel — az érzéseinktől függ, nem tartatunk-e méltatlannak.” Vagy másutt: „Istenkém, Istenkém! Átölelt. Mit akart ezzel mondani?” És íme érzékeinek elragadtatottsága: „Szeretnék beleomlani egy — kézfogasba.”... Másutt: „Ha érzed — ha kezem átkulcsolod két meleg kezeddél — amit mondani akarok, felesleges a beszéd, át kell ömlenie a szóban ki nem fejezhető érzésnek. A szóban eltörök a mélyről jövő érzés, s ha nem érzed kezeimen által, — ha mondom, meg nem érted, mert nem érted."

A Cenk alatt, a Kárpát-szorosban — ritka, nyugalmasabb perceiben — ráfeledkezhetett a természetcsodáira: „A hegyek ormán leszalad a napsgár, vérszegényen és csak langyosan. Alant súlyosan, hidegen fut a megfeketedett ezüstpatak. Békesen legel egy nagy, súlyos tehén a meleg fűvön. Belőle csend és nyugalom liheg az ütemesen emelkedő bordák alól.” Vagy másutt: „A Nap csak olyan bágyadtan süt, mint hideg zápor után, gyengén, a sötét kis fákat nem tudja átmelegíteni. (Mint veszekedés után a csók, még benne van a fájdalom és a kételkedés.) Nem találja az ember a forróságot és a derűt, ami azelőtt átölelte, ringatta a tájat."

Irtózott a zajtól, a lármától, borzongott a veszekedéstől. Hét ideges, szerencsétlen testvér — köztük egy tanítónő, egy kalaposnő, egy rajzolónő, egy sofőr, egy fényképészinas — szétdobottságában és néha ijedt összeszaladásában minden volt, csak az nem, amire olyan szomjasan, éhesen, mindig, éjjel, nappal, minél jobban hajszolva, siketítve, annál könyörgőbb, kitártabb karral, hol Jézust szólítva, hol kétségbeesett hallgatással vágyott: otthonos csend, hűvös kultúra. Ovtá csigaalakban kanyarodó, féltett polcait: „...hol barna méltósággal bágyad sok okos könyv.”

Ez a hajszálfinom szervezet szinte állandó álmatlanságban is roncsolódott. Néha csak jóval éjfél után aludt el, akkor is fel-felriadt, várt a fél hatra, amikor — utolsó éveiben a *Brassói Lapok*, majd a *Népújság* munkatársaként — indulnia kellett a szerkesztőségbe. Látása, világszemlélete ez idő tájt ölt szilárdabb formát, a társadalmi újítás szükségességének világos felismerésével.

1932-ben riportúton Erdélyben járt Gergely Boriska, az akkori szabadkai nagy napilap, a *Bács megyei Napló* munkatársa, szűkebb pátriájában maga is jónevű író. Nagy Karoláról *Itt voltam* című posztumusz kötete kapcsán ő rajzolta talán a leghűbb portrét:

„Itt volt... Csakugyan itt volt, ezen a világon. Itt volt fiatalon és olyan gyönyörűségesen szépen, amilyen szépet nem sokat láttam. Ha valakit ilyen pazarul látott el az Isten szépséggel, feleslegesnek látszik, hogy ezen felül még lelkiekben is gazdag legyen. Ezt nem várja tőle senki. Sőt, épp az ellenkezőjét akarják. Hogy ne legyen más, csak szép. Szép asszony legyen... Talán épp ez volt a tragikumja. Hogy több volt és több is akart lenni ennél. Nagy Karola, aki itt volt és elment, nem úgy ment el, mint ahogy elhervad a virág, mint ahogy a mulandósággal elmúlik a szépség. A csak lelki szépek nagy vigasztalására szolgálhat, hogy a múlt életben csak a belső szépség maradandó. Nagy Karoláról, aki gyönyörű nő volt, ha nem lett volna a lelke is szép, ma senki sem tudná, hogy itt volt.” (*Bács megyei Napló*, 1935. március 10.)

Ha valami sértette, bántotta, szeme hirtelen elhomályosodott, tele lett könnyel. Pillanat alatt, átmenet nélkül. Mintha állandóan ott ültek volna könnyei a szeme küszöbe alatt, még akkor is, amikor jókedvű volt. De soha nem öntötték el arcát, megálltak a szemében és ott csillogtak. Csak aki ismeri „a szem kimondhatatlan fájdalmát, amelyet a megvetendő, örökké áldatlan, a Szépség szerelmeseiben kelt”, — benne igazán felismerhette. Nem lelt megnyugvást sehol: „Templom.. Hideg, nagy, mély. És reszketek, ha már belépek...”

Megdöbbenő az a halálsejtés, amely szinte gyermekkora óta kínozza. Kislány még, de már idegeit tépi az első világháború borzalma: „Mert ide is eljön a harc — Te mit csinálsz? — Kardot kötsz? gázmaszkot veszel? — Vagy készíted a bombát? — Pincéd védelme alatt várod?... — Én kiáltok — És sikolyom föl az égig rohan: — Uram, lehet ez? — Hát ismét lehet, hogy fegyvert fog az ember?” És már felnőttebben: „Mennyit akarnak az emberek! Tudást tudással mélyítene, gépembereket állítanak elő, felfogják a hangot és most az égbe irányítják kémlelő számításait. Minek? Mikor készen áll a gázbomba! Egy mérreg fog megölni? Egy bűdös gáz?... A tudás rafinériája talán, hogy amit évezredekig kutatott, elért — egy óra alatt megsemmisítse.” Naplójában, műzeteiben gyorsan odavetett bejegyzéseket találunk, legtöbbször egy-egy mondatot csupán: „...összel úgyis halnom kell”... „Minden kihál? Gázháború?”... „Éltem huszonhat évet. És ezeket az éveket el kell temetnem, mert egy másik élet kezdődik...” Aztán még csak egy évet élt... Dala az *Avant de mourir* volt. És néhány nappal egy évforduló előtt névjegyre írt megdöbbenő, szinte látnoki sorai: „Megelőzzük az időt, mert csak így érhetjük el a holnapot.” (1933. február 22.) És öt nap múlva meghalt. Mint ijedt, meghajszolt őz-szaladt át az életen. Véletlen-e, hogy Carduccinak épp ezt a versét írta be füzetébe?: „Ó, sápadt orgona! — A csillagok a tengerárba hullnak. — S kihül szívem, a dalnak otthona...” Trombophlebitis mesenterialis... Menthetetlen volt.

A korabeli sajtó hamar felismerte irodalmi hagyatékának különleges szépségét, értékét. Szinte minden lap, folyóirat pártállás nélkül, megilletődve állt egyénisége, oeuvre-je előtt. „Egy boldogabb kor bizonyosan jobban megbecsüli majd, mint a mai, amelyben hozzá hasonlóan egy egész nemzedék elhamvad.” (*Népszava*). „Szociális elvei lényének spontán megnyilatkozásai. Szociális egyéniségéből ered a munka magasztalása is” (*Korunk Szava*). „Szegény Nagy Karola vajmi keveset kapott az életben, de halála után éppen eleget adott ezért a

semmiért" (*Nagyváradai Napló*). „Itt voltam! hirdeti posztumusz kötete, mintha maga a nyugtalan szellem, aki életében nem vívhatta ki igazi helyét, rövidre szabott életének alkotásait magasra emelve tiltakoznék az elfeledés ellen." (*Nyugat*). „Fájlalni kell nagyon, hogy ez a kollektív értéknek induló művész ilyen korán elment" (*Erdélyi Szemle*). „Különös könyv. Mondhatjuk, egy élet vizitkártyája. A látogató nem találta itthon, akiket keresett, s ittjártának jelét oly tragikusan hagyta itt, mint aki elment, s többé nem is jön vissza" (*Esti Kurír*). Halálának tízéves évfordulóján újra ír róla a *Népszava*: „Individuum volt és borongó lélek... Már húszéves korában igazságot kereső ember." „Nagyszerű, mesteri torzó maradt utána, egyetlen izzó lángolás az elhamvadás előtt. Művészet, mely túlélte a halált" (*Könyvtári Szemle*, Bukarest, 1968 február).

Végül ismét Benedek Marcellt idézzük: „Az öregedő ember valami különös szegénykezéssel bocsánatot szeretne kérni azoktól, akiknek nem adatott meg, hogy benső lehetőségeik csúcspontjára eljussanak. Valami kozmikus igazságtalanság haszonélvezőjének érzi magát, pusztán azért, mert él, fejlődhetik, magasabbra törhet. Mindenekelőtt: bocsáss meg hát, Nagy Karola — s aztán, huszónégy esztendőddel, lépj be az irodalomba, az emlékezés kapuján. Áldás a békéjűknek, — béke a kimenőknek!" (1934).

Egy fedőhöz

Egy kopott alumínium fedőt
— megszokott holmi volt —
a tizennegyedik emeleti
ablakból lesodort

az éjszakai szél. Reggelre kinn
az úttest közepén
találtuk meg: rajta keréknyomok,
s mint valami lepény,

úgy ellapult. Én nyomkodtam legott
mély horpadásait,
hogy újra a lábásra illjen és
érjen még valamit

ne dobják szemétre. Hiányzana
torz mosolya nekem,
ha reggelente nem billegne már
többé a tűzhelyen.

Sajnálak, vén fedő, milyen riadt
mostan a vigyorod.
Nagyot estél, ugye? A szellőkés
amikor felkapott,

hibetted, mint annyi fém-rokonod,
repülsz te is,
fogantyúdból hatalmas légszavár
lett és messzire visz,

túl hegyeken és óceánokon;
vagy tán a hold hava
vonzott, rakéta voltál s elmaradt
konyhánk éji szaga,

amit a tej áraszt bőre alól,
a krumplicőzelék,
a zsírban szunnyadó szeletke hús
s a kenyérmaradék.

Röptöd íve milyen szép lehetett,
kanyarod hogy bedőlt,
mily szabadon suhanhattál a ház
alvó fala előtt.

Kár, hogy nem láttalak, mert másfelé
ragadtak álmaim,
tovaszálltam én is az altató
vegytiszta szárnyaiban

a feledés csillagzatára, hol
embert meg nem aláz
az emberhez méltatlan sok hiány,
se gond, se kín, se gyász.

S én is lezuhantam, súlyos kerék
nyom engem is. Nehéz,
most már te is tudod, mindennap
az ébredés.

SIRATÓ ÉNEKEK ÉS MÁRIA-SIRATÓK

Siratóinknak megvan a maguk kialakult szertartásrendje. Általában a legközelebbi nő hozzátartozó siratja el a halottat, a temetés valamelyik fázisában, de történhet ez a halálesettől függetlenül, akár évekkal később is. A sirató szövege, dallama egyaránt improvizált, rögtönzött, ennek ellenére találunk bennük bizonyos formulákat, melyek más-más szavakkal ugyan, de azonos gondolatokat fejeznek ki, s melyek többé vagy kevésbé minden siratóban fellelhetők, szabadon variálva, egy siratás alkalmával esetleg többször is megismételve. Ilyen formulák a megszólítás — másképpen beköszöntő — a halott dicsérése, esetleg életének néhány epizódja, bocsánatkérés tőle, szemrehányás, mely átmegy panaszba, visszahívása az életbe, a sirató halni-vágyása. Ime néhány példa ezekre:

Kedves édes Jóskám, édes fiam, kedves fiam. / Keljen fel, lelkem. / Mért hagyott itt engem ebbe a szomorú világba? / Jaj, de megszorítottál. / Sehonnan se nem sirhatlak vissza. / De hamar el kellett tőled válni. / Jaj, Istenem, hogy éljek meg immán egyedül? / Halál mér' választottál el minket egymástól? / Jaj, jaj hát merről várjam, búval melyik kapumon várjam? / Hogy felejtselek el téged? / Jaj, már pázsit fogja a nyomát, már hiába várom a nyomát. / Jaj, mért hagytál itt, mikor annyira szerettelek, kedves rózsabimbóm, kedves drága magzatom? / Istenem, Istenem, adj nekem győzelmet ennek a nagy keserűségnek az elhoroizására. / Amerre csak széjjelnezek, mindenütt a te helyedet üresen találok. / Kedves, drága születtem, jaj, mit mondjak, virágom, kedves, drága csillagom? / Jöjjön vissza vaj egyszer, hogy megvigasztaljon bánatimból. / Ne menjen azokra a járhatatlan utakra, édes tátikám, mert az aki /! / elmentek arrafelé, vissza sohase jöttek. / Jaj, mér' nem fekhettek én is abba a hideg fekete földbe?

Ha a XVII. század közepe óta felsorakozó énekeskönyveink nagybőjti énekeit lapozgatjuk, láthatjuk, hogy a siratóhoz hasonló, sokszor azonos kifejezésekkel, szavakkal siratja el Szűz Mária is keresztre feszített Fiát. Természetesen csak a katolikus énekeskönyvek jöhetnek szóba, a reformáció elvetette a Mária-tiszteletet, ott ez a műfaj nem virágozhatott; a Mária-siratók helyett náluk a bűnös szólal meg, ő énekel Jézus szenvedéséről és tesz magának szemrehányást, gondoljunk például Bach Máté-passiójának *O Haupt voll Blut und Wunden* kezdetű áriájára.

Első énekeskönyvünkben, Kisdi *Cantus Catholicus*-jében már ilyen panaszszavakat ad az ismeretlen költő Szűz Mária szájába: Ah, jaj nékem, szomorúnak, / ah, jaj nékem keserves anyának. — Hova legyek, bánatimban kit remélek? / Óh, én drágalátos szülöttem, / óh, egyetlen egymem, én minden örömem. — Sok sirástul megepedett szívem.

Az 1674-ben megjelent *Cantus Catholicus*-ben két Mária-siratót is találunk:

Óh, Jézus, drága szülöttem, kis korától kit neveltem, / kivel bódogul élttem, s most holtig árva löttem. / Hol vagy, két szemem világa, Jézus, életem virága, / En szívem kívánsága, lelkemnek boldogsága?

A másik ének: Jaj, édesem, jaj, mint jártál, / meghervadtál édes vérem, / érted hasad s eped szívem. / Megaszott virágom, / gyönggyel megfűzött ágom, / soha tőled el nem válok, / melletted lesz halálom.

A XVIII. század nagy énekgyűjteménye, Bozóky Mihály pilismaróti kántor könyve. Két Mária-siratója közelíti meg legjobban a siratók stílusát; talán az a tény, hogy falusi kántor volt, segítette hozzá, hogy ennyire szerencsésen eltalálta azok hangját:

Vigasságom boldogságom, életedben te voltál, / ragyogó fényes csillagom, és fényes napom voltál, / de jaj, tőlem eltávoztál, és fekete gyászba' hagytál, nagy siralomba hoztál.

Másik énekének már címe is elárulja jellegét: Mária a koporsóban fekvő Fiát jajgatja.

Nyugodjál már virágom, meghervadt arany-ágam! Jézus, fényes csillagom! / Árván maradt édes Anyád, aki gondot viselt reád, jaj! jaj! édes magzatom. / Ki leszen már gyámolóm, ki lesz megvigasztalóm; Jézus fényes csillagom! / Benned bízott az én lelkem, Te voltál egész örömem, jaj! jaj! édes magzatom. / Óh, én szelíd galambom, gyászba borult hajnalom, Jézus, fényes csillagom! / Óh, bár veled meghalhatnék, egy koporsóban fekehetnék, jaj, jaj! édes magzatom.

A XIX. századnak szinte máig is ható gyűjteményében, Tárkányi-Zsasskovszky Éneki-írásban nem találunk Mária-siratót. A század másik nagy, de kevésbé ismert

énekeskönyve, Szemennyei-Kaposy műve azonban valóságos gyöngyszemet őrzött meg *Mária siralma* címmel:

Oh, jaj nekem bús anyának, / óh, jaj nekem Máriának, / ki itt állok félig holtan, / nagy fájdalomban. Jaj, virágok búzavirága, / szűz szívem kitépett ága, / óh, egyetlen szép reményem, / szent fiam vérem. / Nap olyan nem jó az égre, / bánatom hogy jutna végre, / hogy szememből kiapadna, / könnyem patakja. — Drága kincsem, boldogságom! / Szép vonásid már nem látom, / gyöngye karod nem ölelget: / kiadtad lelked. / Köszönöm a nagy szerelmet, / mely őrt állott éltém mellett: / jól pihentem, jól nyugodtam / hűvös árnyodban. / Nem nyitod már meg ajtómat, / még csak hirt sem hallok rólad, / kis kertem legszebb virága, / elhervadt ága.

Sajnos nincs terünk valamennyi Mária-sírató bemutatására, de azt hisszük, ebből a rövid felsorolásból is kitűnik a síratóval való közeli rokonsága. Hangjuk, stílusuk azonos, gondolatkörük, frazeológiájuk, szókincsük meglepő hasonlóságot, néhol egyezést is mutat. Nem szabad amellettszem elöl tévesztünk azt sem, hogy a sírató mindig recitáló ének, kötetlen szótagszámmal, a Mária-sírató viszont versben íródott, rimes ének, ez is nehezíti, hogy teljes azonosságot kereshessünk. Mégis, ezekben az első személyben írt énekekben könnyű a síratók hangjára ismernünk. Különböznek középkori megfelelőjüktől, az Európa-szerte élő Mária-síralmaktól, magyar fordításban: *Szűz Mária epeségei*-től is. Kódexirodalmunk számos remekbe sikerült fordításukat őrizte meg, hangjuk mindamellettszem nem a síratóké. Joggal tételezhetjük tehát fel, hogy a népköltészet hangja szivárgott be a templomokba, oly módon, hogy hatott az énekeskönyvek szerzőire, összeállítóira, akik a nép ajkán élő énekeket összegyűjtötték. A külföldi, népének-kincsünkre elsősorban hatott német anyagban nem találjuk meg a Mária-síratókat, de a latin nyelvű himnusz-költészetben sem bukkanunk nyomukra, így minden valószínűség szerint magyar jelleménnyel állunk szemben.

SCHRAM FERENC

Csontváry: Mária kútja

*Itt ülök a kúton kicsimmet köztetek,
s ti jöttök, merítitek a vizet.*

*Itt testvérré békél fehér, színes, csavargó, kalmár, paraszt.
Vizet magába tért bárkit egy percre itt maraszt.
Mert én nem adok néktek sem pénzt, sem mámorító bort,
se hírnevet-hatalmat. Távol tőlem az emberi hóbort.
A megtévedteket is köpenyem alá veszem,
csak a méhben-magzat-ölést nem szenvedhetem.
Adok ingyen vizet-levegőt, s a nőknek a szíve alá
bimbót — és körzetemből elűzöm a Halált.
Itt hancúznak gyermekek a köpenyem alatt.
Itt isznak mellettem birkák, tevék, szamarak.
És ha az alkony lángjai szikrára fölékszeresznek,
Ők csak születnek, egyre többen lesznek.
Ide vágynak, akiknek ágyukról nem lehet
felkelniök: légszomjas haldoklók, betegek.
És mint a körhinta sávvá nyújt színeket:
itt futnak körbe korsós nők, állatok, gyerekek.*

*Mind, kiket gondok, rémálmok űznek,
jőjjetek palástom alá, igyatok vizet.*

JÁNOSY ISTVÁN

Élet és Evangélium

„KIVÁLASZTOTSÁG” ÉS SZOLIDARITÁS

Íróink közül Móra Ferenc a *Szeptemberi emlék* című felejthetetlenül szép elbeszélésében idézi föl gyerekkorának sorsfordító őszi emlékét. Illyés Gyula, a költő előtt a *Vadludak* „égi mértana” rajzolja ki újra meg újra azt a különös rendeltetést, amely életének útját már gyermekkorában kijelölte: „Menni anyámtól, messze más világba: (ez volt az őszi!) »Más leszel, mint mi!« Otthagyni mi drága, / szép ismerős.”

Az iskolakezdés talán egyre kevesebb gyerek számára jelent parancsot az ismerős otthon elhagyására, a messze más világ küszöbének átlépésére. De ha a „puszták népéből” származó kislít egy különös kiválasztottság útjára terelték hatvan esztendeje az iskolakezdés őszi napjai, nem jelent-e ma is különös rendeltetést az *értelmiségi hivatás*? Nem csendül-e meg benne ma is a „Más leszel, mint mi” izgalma és kockázata, nem indít-e ma is minden gyánútlan iskolásfiút azokra a tájakra, amelyeket Apollinaire a *költők* felderítőútjainak terepékként állít elénk: a jövő s a végtelen határaitra? Hiszen az értelmiségi élet nemcsak az ülőmunka, a négy fal közötti élet, a betű vállalása, hanem a kritika kötelessége, a felderítés, a lelkiismeret érzékenysége s annyi más egyéb, ami rangot nem, de sajátos szerepet mindenképpen ad a társadalom nagy háztartásában.

De tágabbra is nyithatjuk a szemhart. Az értelmiségi hivatás az emberi társadalom munkamegosztásában indít kockázatos útra. Olyanra, amelynek esélye nem a bányaomlás vagy a légikatasztrófa, hanem az egyedül maradás, a különtség, a lélek és az idegrendszer érzékenységének „betegségei”. *Kereszténységünk* azonban szintén kiemeli azok közül, akikkel egyszerre születünk, egy iskolapadban ültünk, azonos sorozási korosztályba tartozunk, akik közé a „drága, szép: ismerős” emberi élmények közös emlékvilága kapcsol.

Ennek a kiválasztottságnak terhét s veszedelmeit egyre jobban érezzük a laicizáló világban. „Más leszel, mint mi!” Tacitus korában a római nép közvéleménye nem egészen légből kapott váddal sütötte rá a keresztényekre az *odium totius generis humanitatis*: vagyis

azt a képtelennek tetsző rágalmat, hogy Krisztus követői „gyűlölik az egész emberi nemet”. A keresztény ember nem vett részt a közös áldozati lakomákon, nem járt gladiatori játékokra, színházba sem, vagyis az emberi szolidaritás legegységibb kapcsolatait vágta el maga körül — pogány szomszédainak szemében érthetetlen okokból. Az ókorban emberöltők kellettek ahhoz, hogy a kereszténység mint közösség és életforma végül is *igazolja önmagát*. Ránk, huszadik századi keresztényekre hirtelen hárul ugyanennek az igazolásnak kötelessége.

Helyzetünk — az emberek és még inkább saját lelkiismeretünk előtt — annál keservesebb, mert századunk erkölcsi közérzete kiválasztottság-ellenes, a szolidaritást, a „többiekkel” való sorsközösség-vállalást hajlandó minden más erkölcsi érték elé helyezni. Nem volt még kor, amelyben annyira megvetették volna a *strébereket*, mint manapság. Ebben az egyoldalúan éles reflektorfényben az értelmiségi élet is, de a keresztény élet is valami egész személyiséget betöltő stréberségnek mutatkozhat. Farizeizmusnak: a szónak abban az ősből értelmében, ahol nem hazugságot, hanem az emberek testvéri közösségének megtagadását jelenti, a kiemelkedés gögje és a külön boldogság vagy boldogtalanság kihívását.

Ha ezeknek az élményeknek belső nyomásában becsületesen eligazodást és egyensúlyt keresünk, érdemes a kiválasztottság és a szolidaritás *bibliai, evangéliumi* eszméjére figyelni. Ábrahám óta kiválasztott emberekkel operál az Isten. Népet „választott ki” a világból az Ószövetségben, s az Újszövetség Ek-klézijája is a „kiszóítottak” gyülekezete. Azoké, akiknek életébe születés, család, a vadludak égi mértánához hasonló ezer kifürkészhetetlen s emberinek látszó tényező által belecsapott Isten szólítása, amely mindig „kihívás” a szónak kettős vagy sokszoros értelmében.

Kétségtelen, hogy a kiválasztottságnak e ténye: *kereszt.* Krisztus a „táboron kívül” halt meg, vállalnia kellett, hogy Kaifás is, Pilátus is meg a nép is idegenként küldje halálba. Másfelől: *kockázat* — *kereszt* — voltában is az. De Krisztus Urunk is egy mélyebb és teljes szolidaritás megteremtése végett vállalta a magány keresztjét, a „más leszel, mint mi” kockázatát.

A keresztény ember kiválasztottsága annak a Krisztusnak tudatos követésé-

re szólít, aki emberré lett, hogy *egészen szolidáris* legyen velünk, és ezt az emberi szolidaritást vállalta a haláláig, mégpedig a kereszthalálig. Kiválasztottság és szolidaritás-eszme jelenthet tehát alkalmi, felszíni feszültséget az életünkben, alapvetően azonban nem két malomkő, amelyek között csak felőrölődhetünk, hanem két pillér, amelyre életünk íve épül. Nemegyszer meg kell tagadnunk az emberekhez fűző szolidaritást — talán nemcsak a rosszban, hanem a hétköznapok látszólag erkölcsi jelleget sem hordozó döntéseiben is —, ha a magunk útjára indulunk, mégsem stréberségből tesszük. Kereszténységünk hazugság volna annak a mély, totális szolidaritásnak a vállalása nélkül, amely Krisztus megtestesülésének és halálának legszembeszökőbb stílusjegye.

Egy arisztokrata kislány Szalézi szent Ferenc közbenjárását kérte valaha. Apácarendbe akart lépni, de még nem töltötte be az előírt kort, a tizenhat évet, s korengedélyt *szeretett volna* kapni a Szentszéktől. „Gondolja meg, leányom — válaszolta lelkivezetője —, hogy a Boldogságos Szűz mennyire várta az Angyali Üdvözet után Jézus megszületését. Mégsem kért felmentést a kilenc hónap alól.” — Nem, *Mária nem kért fölmentést*. A krisztusi kiválasztottság *nem kiváltság*, nem is olyasmi, aminek a határait emberi eszközökkel előre kirajzolhatnánk. *Elfogadni* lehet, s érzékeny lelkiismerettel naponta újra elindulni az útján.

TÓTFALUSY ISTVÁN

Virrasztás

Egy félbemaradt ásatás,
elodobbott kapa, kifúrt kő,
egy megtalált sirtábla csücske.
Vagy egy tömegsír elmeszesedett
alagútja, mely alig sötétebb,
mint a királystrok homálya.
Az egyszemélyes fürdőkamrák cserepei
s valahai gőz emlékezetében.
Egy másik történet kiáshatatlan évezredei.

Az őrtálló erőbben kapaszkodik,
mint a földmarkoló gép foga.
S egy mozdíthatatlan kőomladékban
megveti lábát.

Elszakadás, közeledés.
Mikor a gép futószerkezete súrolja már
a földet és a másik arc
a távolság örvényébe csapódik.

Mégsem szakadhat darabokra.
A megtartás
erősebb, mint a kegyelem,

mint az érverés rendetlensége,
mint a holdkráterek szárazsága,
erősebb, mint az érzékszervek kopása.

Az újrakezdések,
az újabb és újabb szivlőkések,
mint tűzredöntött homokszákok,
elfojtják, széttördelik
a megsemmisülést.

Jól kell lakatnod
az acsargó tüzet, a vizet, a földet
saját húsoddal. El kell takarnod
előle a féltalom szörnyeit. Kiválasztódtik
véredből az a fény most,
mely visszarémiti a sokasodó
sötétséget, mérgezést, meszesedést.
S félelmed feneketlen teknőjéből
kicsap az az óceáni erő,
mely éjszakáját elmossa, fölissza.

S a virrasztás műve, ez az arc
egyre figyelmesebb, sugárzóbb.

TÓTH JUDIT

AZ EMLÉKEZÉS FÖLDJÉN

Írta EGRI CSABA

A Budakeszi úton megyek. Konok hidegben. A filmlaboratórium kertjében álló lámpákra akárcsak fátylat dobtak volna. Vágyom a meleg szoba után. Egy villamos messziről érkező hangjáról ráismerek egy régebbi estére.

Nagyszüleim! Ha feltámaszthatnám őket! És velük együtt — legalább néhány percre! — a téli estéket.

A tél a Nyíl utcában! A ropogó hó, az Árpád téri templom kivilágított órája a ködön át; vasárnap kora este a moziból bandukolunk haza.

— Cudar hideg van! — kiáltom nagyapának.

— Az ám, a kutya fogja a beren át.

— Ne máléskodjatok — ripakodik ránk nagyanya.

Ropogó, ropogó-csikorgó hó, majd a szoba melege. Nagyanya elégedett.

— Jól bedurrantottál hékám.

Pogácsát eszünk, omlós pogácsát. Nagyanya kínál.

— Egyél töltött káposztát is, kaphatsz fasírtot is.

— Ez az igazi töltött káposzta! Ebben olyan kemény a töltelék, mint a kolbász. Nagyanya örömmel hallgatja lelkesedésem.

Aztán a mosdatás a tekenőben.

— Most aztán lecsutakoltalak egy hétre — kedélyeskedik nagyapa.

Az esti lefekvés nyöszörgései: nagyapánk szalmiákszesszel dörzsölik magukat. „Nem bírom a karom. Nem érzem a kezem.”

Nagyapa felolvass a Bibliából. Reszketegen indul neki a soroknak. „Mert a hegyek eltávoznak és a halmok megrendülnek; de az én irtalmasságom tőled el nem távozik, és békességem szövetsége meg nem rendül, így szól könyörülő Urad.”

A hegyek eltávoznak... felszálló hegyek jelentek meg előttem, pedig akkor még nem is láttam valódi hegyeket, csak festményeken, vagy moziban, s még azt sem tudtam akkor, hogy az elkövetkezendő években hányszor fogom várni, hogy a hegyek eltávozzanak, a halmok megrendüljenek, hányszor fogom várni, hogy segítsen már rajtam valami csoda.

— Nem is tudtam Kovács úr, hogy a kedves felesége analfabéta — csicsergi egy szomszédasszony. — Pedig olyan értelmes asszonynak néz ki.

Nagyapám bólintgat, és szemérmesen magyarázkodni kezd:

— A szülei a hibásak. Mindnyájan tanult emberek vótak. Csak a lányukkal nem törődtek. Sütni-főzni megtanították, s gondolták azzal kész is.

Eszembe jut, hogy én mennyire csodálkoztam, amikor megláttam egy hivatalos iraton nagyanyám neve helyén a két x-et.

— Miért nem tanítottad meg írni? — förmedek nagyapára.

— Miért? Miért? Mert nem akart. Még azt sem volt hajlandó megtanulni, hogy legalább a nevét leírja.

— Nem cifrázzuk itt ki — int le bennünket nagyanya. — Ha hetven éven át jó volt így, a sírban éppen jó lesz.

És már rá is zendít kedvenc nótájára: Magas jegenyefán sárgarigó fészek.

Budai lakásunkban, néhány nappal karácsony után. Az ágyon heverek. Nagyapa ténfereg a szobában. Mintha valamit mondani akarna. Végül is elszánja magát.

— Bandikám, meg kell neked magyaráznom, nem szédítelek tovább. Lehet, hogy csalódni fogsz, de az ajándékokat nem a Jézuska hozza, hanem a szüleid vásárolják. Elképedve hallgatom nagyapát.

— Nem igaz. Nem lehet igaz.

— Úgy gondolom, hogy most már nyolcéves vagy, megmondhatom.

Még mindig tiltakozni szeretnék.

— Nincs Jézuska?

— Azt nem mondtam, hogy nincs, de az ajándékokat nem ő hozza.

Segítségét várón nézek nagyapára. Hiába.

Hazajönnek a szüleim. Akkor már diadalmasan kiabálom:

— Á, ti veszitek az ajándékokat! Nem is a Jézuska hozza, nagyapa elárulta.

— Ugyan már, nagyapa biztosan csak viccelt — mondja anyám igen bizonytalanul. — Tényleg megmondta neki, apuka?

— Meg bizony.

Szomorúan befordulok a fal felé. Egyszer és mindenkorra tudomásul veszem, hogy amit nagyapa mondott, megmásíthatatlan.

Szipogva dűnnyögöm:

— Ha már Jézuska sincs, akkor ki van?

Kopaszra nyírt férfi szilvakék göncben, mezítláb ordít az úttesten:

— Nem Jóska, nem Jóska!

Rémült néni ke verdes körülötte. A gyerekek rendületlenül kiabálnak, viháncolnak, sikítva nevetnek.

— Jóska, Jóska, hogy vagy Jóska?!

A férfi feldönti a targoncáját, az edények nagy robajjal lehullanak róla. A néni átkozza a gyerekeket, a férfi toporzékol, elreked az üvöltéstől:

— Nem Jóska, nem Jóska, nem vagyok Jóska!

Megszorítom nagyapa kezét.

— Ki ez a férfi?

— Nemjóska. Szerencsétlen nyomorult. Bolond szegény. A háborúban megsérült. Most szállítómunkás. Nem szabad neki azt mondani, hogy Jóska, csak azt, hogy Józsika. Úgyhogy ráragadt ez a név: nemjóska. Ezek a rossz csiszlikek is mindig bosszantják?

Nemjóska a kertünkben látom újra. Lavort szállít nekünk. Hirtelen nagyanyámmal kezd évdni:

— Feküdj a koporsóba, na gyere, fekédj bele.

— Feküdj bele te! — sipítja nagyanya, és már fel is kapja seprűjét, azzal kergeti a férfit. — Sipirc innen kifelé! Nézd a nyomorultját, arra van esze, hogy egy idős asszonnal szemtelenkedjék.

Többet nem találkoztam nemjóskaival. Úgy hallottam, hogy a gyerekek csúfólódásától őrjöngve, nem vette észre a közeledő villamost. Az okozta a vesztét. Mire a mentők megérkeztek, már nem élt.

Nagyapáék nyári délutánokon, ha nem esett az eső, mindig a kapu előtt ültek. Megszólítottak minden járókelőt. Különösen nagyanya beszélt élénken. A gyerekeknek almát vagy cukorkát adott.

Szívesen kérdezte az idősebb asszonyoktól:

— Hány éves maga, lelkem? Hatvan? Ne is mondja. Amikor én hatvanéves voltam, a háztetőkön járkáltam.

Nagyapa is beszédbe elegyedett az arramenőkkel. A nyugdíjra panaszkodott, vagy fiatalkori történeteit mondogatta. Általában így kezdte:

— Amikor én rugókovács vótam... ő, de régen vót. Akkor még Krisztus Urunk is a földön járt.

Nagyapával megyünk fel a turistaházba keresztanyámhoz. Nagyapára ráadtam egyik nadrágom — a térdnél finoman stoppolva — meg egy kockás zakóm, sőt, legszébb — viszonylagos szépség — nyakkendőm.

Nagyapa büszkén nézett rám.

— Kackiás vagyok, mi?

A bajuszát cifrában, mint valaha, kipödörte.

— Nem úgy van az, hogy kenjük be sárral, ahhoz egy kis pelyva is kell.

A buszon hányingere volt, de tűrte, reménykedve abban, hogy lányától pénzt kap. És a pénzért — legalább ötszáz forintba számított — ennyit igazán el lehet véslni.

Nagyapa csodálkozva nézte a házat. Lám, a lánya mégiscsak sokra vitte. A bolti elárusítóból, a kávéfőzőnőből, s ki tudja mennyi minden volt Margó, a kitelepítésből is visszakerülve, férjével együtt ennek a nagy háznak lett a vezetője.

Keresztanyám épp a konyhában pattogott. Ugráltatta a konyhalányokat. Ontotta megfélembeszethetetlen parancsait. Amikor megpillantott, hirtelen, vagy talán még annál is gyorsabban — mindig csodáltam ezt a váltást! — kicserélődött. A szigorú megdermedt arc felolvadt, s erőltetettnek aligha mondható mosoly jelent meg rajta.

— Itt van nagy...

Mielőtt befejeztem volna, már ott kocogott mellettem nagyapa. Keresztanyám tragikai erővel — Lady Macbeth nem tudott ilyet! — kiáltott fel:

— Isten hozta, drága jó édesapám!

És már le is borult kezét csókolni.

Nagyapám annyira meglepődött ettől az ünnepélyes fogadtatástól, hogy csak néhány szó elrebegésére volt képes. Akkor még nem tudta, hogy ez a fogadtatás nem

a drága jó édesapának, az idős embernek, a nyugdíjas debreceni rugókovácsnak szól, hanem a MÁV vezérigazgatónak. Keresztanyám meséi szerint ugyanis ez volt apjának foglalkozása.

Fenn a szobában nagyapámból zuhogott a panaszkodás:

— Mindenünket megevett ez a gyerek. Még válogatott is Bandika. A tejet nem itta. A kakót sem. A villásreggeli, az kellett neki.

Közben keresztanyám fel-felpattant, hozzám robogott, és lelkesen búbolta a fejem. Nagyapából továbbra is folyt-folyt a nyomorúság.

Aztan keresztanyám megint felugrott, de ezúttal a szekrényhez rohant. A kazzetából kiszámolt tíz darab százaszt.

Nagyapa bánatát-köszvényét feledve szaladt az asztalhoz, könnyeit döcögtetve mondott köszönetet, áldást hintve leányára.

A turistaház halljában ebédeltünk. Keresztanyám nem engedte, hogy az étteremben együnk. Attól félt, hogy vezérigazgatónak mondott apja, aligha felel meg az előkelő étkezés szabályainak.

Egy kandalló mögé dugott bennünket. Nagyapa valóban harapta a kenyeret, eszébe se jutott törni, nyiszorogtatta a kést, csámcsogott, szipákol, s csak ezután került sor a legszörnyűbbre: ki is törölte a tányérját.

Keresztanyám vesztére odaült az asztalunkhoz egyik felcícomázott barátnője, aki végignézte a vidéki szertartást. Szegény nagyapa olyan félszegen, kétségbeesetten és elárultan evett — közben még válaszolnia is kellett a barátnő jóhiszeműen ostoba kérdéseire —, hogy egy óra múlva már nem is emlékezett az ebédre.

Amikor keresztanyámtól elköszönt, fura mosollyal közölte velem:

— Életemben először láttam ezt a házat. Nem is fogom többet.

Ugyancsak a téli estéken — miközben nagyanya kisóhajtott egy „úgy bizony”-t, vagy éppen elbóbiskolt — mesélt nagyapa a gyerekkoráról. A könnyörtelen mostohaapáról, akit vacsorakor az asztal szélénél állva kellett várni, s aki mindig ráordított az akkor héteves gyerekekre: mit dolgoztál máma?!

— Édesanyádat sem ismerted? — kérdeztem nagyapától.

— Kétéves vótam, amikor elhagyott. Tudod, kisunokám, árva vótam én. Zabigyerek.

— Szomorú sorsa volt nagyapádnak — bővíti tovább nagyanyám —, mint általában a zabigyerekeknek.

Nagyanyám elszomorodását nézve elem villan, hogy nem szokott ő mindig ennyire megértő lenni; de sokszor kiabálta már nagyapának kegyetlenül szitkozódva: zabi, zabi, büdös zabi!

— A mostohaanyám szeretett — folytatja nagyapa. — Amikor Beregszászból Debrecenbe jöttem, azt mondta búcsúzóul: Károly, vigyázzon magára. Azt kívánom, találkozzék irgalmas emberrel is.

Az utazások. Nagyapáéknak szokásuk volt a vonat indulása előtt másfél órával kinn lenni a pályaudvaron. Hajnali ébresztések: nagyapa az asztalra ültetve öltöztet. Felbukkan előttem hároméves önmagam, amint fogaim vacogtatva panaszodom: úgy rázkódom.

Es hiába érünk ki korán, rendszerint zsúfoltak a kocsik. Nagyanyám fájlalja a lábát, én is vinnyogok, hogy álmos vagyok, nagyapa siettet bennünket, kész cirkuszi menet, ahogy kinézünk. Nagyanya nehezen tud felszállni a vonatra. Több férfi is segíti, miközben dirigál:

— Toljanak meg, máskülönbent itt senki fel nem száll.

Nyomják-húzzák nagyanyát. Mihelyt felér, taláalomra beront valamelyik fölkébe, ráparancsol egy fiatalemberre:

— Perdüljön csak fel, drága fiam. Maga ráér Budapestig állni.

Nagyanyának óriási képessége volt, hogy mindig tudott helyet szerezni, nemcsak magának, hanem mindhármunknak.

Epphogy elindult a vonat, nagyanya már süvöltötte:

— Mit eszünk?!

Mindez Sátoraljaújhelyen jut eszembe, amikor búcsúzom. Búcsúzom a vasúti kútól, a pályaudvari újságos bódétól, a hegyre kapaszkodó fáktól.

Elindul a vonat. Szerencsnél elköszönök a szüleimtől. Ők ott átszállnak a pesti gyorsra, én előbb Miskolcra megyek a nagynénémhez.

A szerencsi állomás sínei között botorkál anyám. Így marad meg a kép, megmerevedve? Majd már akkor is, amikor anya nem él? Valamennyi emlékkép közül ez lesz a legerősebb?

Anya ötvenöt évesen, nyugdíjazás előtt, még nagyon csinos, fiatalos, s ha ösz-töneivel tiltakozik is ellene, kezdi magát megadni a lappangó és alattomos romlás-nak.

Voltaképp kitől is búcsúzom? Az állomáson riadtan integető rokonaimtól? Né-hány önfeledt sátoraljújhelyi naptól? A gondtalanság bűvöletétől? Gondtalanság? Amikor nagyanya kiszekirozott jó pár utast a fülkéből, akkor gondtalanul utaztam. De most? Esetlenül és gyámoltalanul. Különben is, az utóbbi öt-hat évben keve-set utaztam. És valahányszor közömbösen köszöntem el. De a sátoraljújhelyi, majd a szerencsi állomáson valami bizonytalan szomorúság tapad az integetéseimhez.

Arra gondoltam önkéntelenül is, hogy megható az, amikor a vonat viszi az em-bert, eliramlanak az állomások, elmaradnak a szerettei.

Az emberi sors jelképét véltem felfedezni? Ugyan már. Badarság. Lila kacaj.

Inkább arra gondoltam, hogy messzi falvak örökdő lámpásaitól kísérve vajon hányszor fogok még utazni?

Egy versben olvastam, hogy imádkozni kell azokért, akik a világító ablakok mögött élnek. Nem. Nem a derengő ablakok lakóiért kell imádkozni, hanem azo-kért, akik nézik a virrasztó ablakokat, azokért, akik utaznak az éjszakában.

Kánikulában érkezem. Nagyapa nyit kaput.

— Jól tettetd, kisuokám, hogy eljöttél, lesz, aki segítsen.

Benézek az ablakon, nagyanya arcán legyek. Azt a képet akartam megőrizni róla, amikor tátikázva megy a Nyíl utcában, s nem mer visszafordulni, mert fél, hogy sírva fakad, ha meglátja távolodó unokáját.

De az az arc a legyekkel, az a kékes-sárga arc, az elűzhetetlen legyekkel, leg-inkább az vésődik belém.

Amikor bemegyek hozzá, nem ismer meg. Képtelen vagyok megszólalni. Mered-ten állok.

— Nem ismered meg Bandikát? — mondja nagyapa. — Megérkezett Bandika.

Nagyanyám elfordul, és vigasztalhatatlanul sírni kezd.

Még pár napig élt. Később sem ismert meg. De, egyszer... egy délután, amikor bekopogtam az ablakon. A kopogást nem halló nagyapát tisztán kivehetően figyel-meztette: a gyerek, itt a gyerek.

Nagyanyám temetésén igyekeztem erős maradni. Ez az erősség azt jelenti, hogy a ravatalozóba belépve ne kezdjek el rögtön bömbölni. Egy ideig sikerül is meg-őrizni visszafogottságom. Parasztszokás — mondta egyik ismerősünk — ráborulni a koporsóra, ájuldozni, óbegatni, tördelni a kezét, művelt ember ilyen nem tesz, ha-nem tudomásul veszi, hogy bevégeztetett. Nincs mit tenni.

— Milyen szép halott — súgja valaki mögöttem. — Még a ráncai is kisimultak. Nagybátyámat figyelem, amint nyájas idegenként áll a koporsó előtt. A temető-be jövet vicceket mesélt a taxiban. Bár néhány évvel később Laci csináltat már-vány sirkövet. Igaz, így mondja: rendbe hozattam apám sírját. Mintha nagyanyám nem is ott feküdne.

Sokan vannak a terebben. Nagyapa elégedetten mondja:

— Látod, mennyien szerették nagymamádat?

Aztán bejön egy szomszédbeli cigányasszony a kislányával. A gyerek nagy cso-ker virágot tesz a ravatal elé.

Akkor már nem tudok magamon uralkodni. A gyerekre figyelek. „Eljött, még ő is eljött.”

Érzem, hogy folynak a könnyeim. Egyre mélyebbre és mélyebbre hajolok. Tu-dom, hogy most csak két ember, nagyapám és én, csak mi vagyunk elhagyatottak, és tudom azt is, hogy az a fekete képű lányka őszintén szerette Kovács nénit.

„Tebenned bízunk eleitől fogva” — éneklí a kántor, reszketeg kárálások cam-mognak utána.

A sírhoz menet anyám kistükrében lopva megnézi arcát, a sírástól nem kenő-dött-e szét a szempillafestéke.

A sírnál részvéteit kívánának: Bandika, magát nagyon szerette a nagymamája, de sokat sírt maga után... Csak legalább ne szólnának egy szót sem!

A halotti toron sose-látott rokonaimmal találkozom.

— Nem ismered meg, Bandika? Én vagyok a Rebus néni lánya.

Majd egy ferde nyakú nőről kiderül, hogy Bimbinek becézik és a nagynéném. Laci nem szűnik meg vicceket mesélni. Nagyapát akarja mindenáron megnevet-tetni. Sikerül is. Nagyapa kissé feloldódik. Szorgalmasan kortyolgatja a sört. Köz-ben újra és újra elmondja: szegény anyátok, de boldog vóna, ha láthatná, hogy vég-re együtt vagytok.

Hazafelé menet nagyapámat keresztanyám kíséri. Mi, Lacival hátra maradunk. Laci a sarkón álló Korbulynéről tesz valami megjegyzést. Annyira röhögök, hogy nem tudok bemenni a Nyíl utcába. A kapukban kinn állnak az ájtatos-ravasz szomszédok, akik a gyászunkat figyelik. Még csak az hiányzik, hogy meglássanak egy vigyorgó unokát. Csaknem negyed óráig tart, míg sikerül magamra komoly ábrázatot erőszakolni.

Odahaza nagyapával megfogadtatjuk, hogy rövidesen felköltözik hozzánk Budára. Nagyapa megígéri, majd jajongva ringatja magát álomba: Elhagyta drága feleségem... Matild, már megint árva vagyok.

Kássánét házinéninek hívtam. Az ő férje vette a házat, melyben nagyapaék laktak.

Nagyanya utálta Kássánét. Kiváltképp féltékeny volt rá. Persze nagyapát minden nőtől féltette.

Kássáné reggelente énekelte a bilijét a budiba. Nagyanyám ilyenkor dühösen morogta: nézzetek már Rinaldát, hogy fitogtatja a piszkát. De nemcsak Rinaldának csúfolta, hanem szenthurkának is, mivel Kássáné hetente gyönt és áldozott.

— Ravasz, alattomos nő ez — sziszegte nagyanya —, fonnyadt vígözvegy.

Ha nagyanya meglátott Kássánéval beszélgetni, rögtön ordított:

— Gyere ide, Bandika! Nincs ott semmi keresnivalód! Az az asszony kised beled mindent, és viszi tovább a szót.

Rendszerint ellenkeztem. Mire nagyanyám:

— Gyere ide, Bandika, mert akkorát ütök rád, hogy az égbe puffan!

Kássáné odasúgta:

— Siess, mert nagyanyád lekaszabol bennünket.

Később, Kássáné halála után tudtam csak meg, hogy voltaképpen valami hiányt töltött be az életemben ez az asszony. Eligazítást adott halk szavú meséléseivel, amikor Japánról beszélt (azóta is szeretnék eljutni Japánba), az apostolokról, vagy amikor cimbalmon játszott nekem.

Kássáné néhány héttel nagyanyám után halt meg.

„Magával vitte Kovácsné” — puszogták a szomszédok.

Azt már megszoktam, hogy a nagyszüleim betegeskednek, de Kássánét csak dúdolni vagy mosolyogni láttam. Sőt, elutazásom napján annyira kacagott a konyhában a hokkedlin, hogy könnyei potyogtak.

Fekete kendőbe bugyolált hahotázó arcát látom magam előtt, amikor értesülök haláláról, nagyapa megkapaszkodó betűkkel rótt leveléből.

A férjére alig emlékszem.

— Gonosz ember vót, Isten nyugosztalja — mondja róla nagyapa. — Amikor előre mentél játszani, mindig rád mordult, és hátra zavart. Egyszer aztán nagyon összeszidtam. Akkor abba hagyta.

Most kezd már derengeni a kertben egy nyugágy, benne lompos férfi ül, nekem háttal; az arcára nem emlékszem, csak a kibontott újságra, amit olvas, s amikor közeledek felé, előtör a goromba hang: hátra arc!

Rémülten szaladok vissza.

Hátra arc és apostolok, szenthurka és Japán.

— Tessék mondani házinéni, Japánban is van tél?

A szilvesztert nagyapával töltöm. Nem akarom egyedül hagyni. Színházba megyünk. Nagyapa szokásához híven ordít a villamoson. Imád szerepelni!

— Drága kisunokám, nekem le kell ülnöm, én már nyolcvanéves vagyok.

— Nyolcvanéves? — szól oda egy tulipán-piros nő. — Nyugodtan letagadhat húsz esztendő.

Nagyapa ragyog!

— Úgy nézzen rám, asszonykám, hogy jövőre hetvennyolc éves leszek.

És nagyapából ömlik a mese:

— A kisiú az unokám. (A kisiú akkor épp 181 cm magas volt.) Pesten lakik. A lányomnak a fia. A lányom tanítónő. Most színházba megyünk. Nem hagy nyugtot ez a gyerek. Azt akarja, hogy nevessek. Valami komédiát nézünk meg. Igaz, hogy én nem szeretem ezeket a mai csiricsárékat. Én még akkor jártam színházba, amikor Fedák Sári vót a János vitéz, meg a vén Honthya a pisze orrával a Három Gráciában énekelt. Azok vótak a csudaszép előadások!

— Nincs azoknak párjuk — helyesel egy csizmás férfi.

Megérkezünk a végállomásra.

— Erőt, egészséget kívánok — mondja a nő nagyapának. — Ilyen jó kedéllyel tessék sokáig élni.

— Köszönöm drágám. Magának is minden jót.

Nagyapa győzedelmesen fordul felém:

— Látod? Mindenütt ilyen kedvesek hozzám. Mindig megszólítanak. Szeret engem az egész Debrecen.

Nagyanyám halála óta egy év sem telt el, és már ismét sírhoz megyünk. Nagyapát temetjük. Anyám nem akarja, hogy sírjak, szeretné elterelni a figyelmemet. A temető körül épülő házakat mutogatja, gyerekkori csintalanságait emlegeti, amikor még ő játszott errefelé. Természetesen értelmetlen bármiféle mesélgetés, közeledünk a nyolcas parcellához.

— Matildom, rövidesen követni foglak — ígérte nagyapa.

Megbízható ember. Betartotta a szavát.

Amikor a sírhoz érünk, kisüt a nap. Kegyetlen vicc: temetéskor a születést felmutatni.

Eszembe jut egy másik nyári délután, amikor megérkeztem Debrecenbe. Az állomásról kilépve élem magasodik a Nagytemplom. Lezárja és felmagasztosítja a széles sugárutat. Hihetetlenül nézem a várost. Ilyen hihetetlenül mentem haza akkor is, amikor nagyanya már nem élt. Azt reméltem, hogy ott ül a karosszékbén a kapu előtt, és vár rám.

Lehetséges, hogy négy órával ezelőtt még Budapesten voltam? Egyáltalán van még Budapest? Minden megszűnt, gondoltam gyermeketeg okfejtéssel, csak Debrecen létezik, mert most ide érkeztem.

És azóta mindig alkonyatban látom a Nagytemplomot, akárcsak a tihanyi dombokat, vagy Budán a Feneketlen tó felett az eget meg a Bocskai utat parázsló ablakú házaival, és tudom, hogy ez már nem is lesz másképp.

— Szerencse, hogy nem télen kell temetnünk — mondja anyám.

— Szerencse — válaszolja keresztanyám.

Nagyapa temetésére is eljöttek a szomszédok. Megint a részvénytulajdonosok, megint a szokásos szöveg: nagyon szerették magát Bandika...

De az ő hangjuk elmosódik, más hangok veszik át helyüket.

— Ne vigéckedj, Bandi, ne vigéckedj — korhol nagyanyám. — Majd ha nem leszünk, megtudod, hol lakik a Jóisten.

— Senki nem fog úgy szeretni, mint nagymamáék — hallom anyám figyelmeztetését.

Valóban senki? Hiszékeny és ostoba vagyok ahhoz, hogy a szeretetet mérni tudjam. Azzal azért tisztában voltam, hogy nagyszüleim szeretete bizonyosság a számomra. Jelenlévő, kitapintható, igaz. Utólag pedig az hitelesíti szeretetüket, hogy már sokszor hívtam segítségül őket. Haláluk után is bátorítást kérve tőlük. Számon van, akik szánakozva néznek rám, mint szerencsétlen balgára, aki képes a nagyszüleiért is bánkódni.

A temetés után nem indulok rögtön a halotti torra. Igyekszem megjegyezni nagyszüleim sírját, hogy ha legközelebb — mikor lesz legközelebb? — eljövök, megtaláljam. Szeretném egyszer sok-sok év múlva maradandó tanúként megtalálni az utcákat is.

Nyíl utca, Homok utca, Bercsényi utca, Rákóczi utca... gyerekkorom tájai. Megyek a Bercsényi utcában nagyapával, rámutat egy házra: úgy nézd meg ezt a házat, hogy itt született édesanyád.

Ha ezentúl eljövök Debrecenbe, szállodába kell mennem, vagy valamelyik ismerőst megkérni, hogy fogadjon be.

Nyíl utca, Homok utca, Bercsényi utca... gyerekkorom tájai. Nagyapát is eltemettük. Elvesztettem a szülőföldem!

Ha képes leszek kimondani azt, ami már régóta vár megfogalmazásra, megszábadulok. Végtére is szabadulni akarok? Nem szabadulni, hanem tisztázni, megnevezni és rögzíteni.

S amikor egy hideg este villamost várok az Üllői úton, vagy tavaszi éjjel az Erzsébet híd ívét nézem, bizonytalan, de szüntelen meglévő szorongás lesz rajtam úrrá: szavakat rakosgatok össze: elégedettség, öröm, beteljesült kívánság, aztán elveszem a szavakat, színeket keresek, a színek közül a világoskék a leghatározottabb, de akkor sem tudom az érzést megnevezni; talán a dallamok segítenek, de nem, ők sem: nem szó, nem szín, nem zene; csak azt tudom, megingathatatlanul tudom, hogy szabad vagyok. Olyan szabad, mint kislányként voltam. Szabad, boldog és erős.

Ki kell végre mondanom, hogy az elvonuló képek menetében a debreceni kert a legbiztosabb. A kert, de nem önmagában, hanem nagyapával, amint fűrészel, nagyanyával, amint a dáliákat kötözi, a tyúkokat etető Kássánéval, a harácsoló szomszédokkal, és mindazokkal, akik feledhetetlenné teszik.

Hiszen a kert: a gyermekkorom. Tudom, hogy vár rám, nem tagad meg. De nem is engedi magát elfelejteni.

Aldott legyen a kert: elpusztíthatatlan mehedékem.

Június szerelmem

1.

Hiába tűnsz el a júniusi vetésforgók felett
arany ruhában este nyugaton,
előtted fény utánad tűzőzön —
a holnap mégis ittmaradt belőled
vigaszul, mert betakarításra fordult
az esztendő s a kenyér az asztalodon lesz.
Az új kenyér a kétkezi emberek
jóreménysége, vidám katonák,
rabkocsin menők s hosszú vonatok
utasainak közös szelíd barátja.
Jóízűen és természetesen
mint a felringó dombos asszonyi mellek,
— olyan nehezen s dühös zavarral
viselik el a hamvas fruska lányok
mikor először rezdül. A cipó az asztalon van.
Veheted a kést s fölmetsheted
barna héját s egyetlen mozdulattal
tömött belével a piros napot
s a zöld szeleket is kettévághatod,
ahogy a bogyébe gyűjtötte az érés.
— Napfény, ragyogás, jókedv, lágy erő
mind a Tiéd. Nem lehet panasz!
A szerelem elmúlt, de a gyümölcs megérett.
Ez a törvény. —

Nincs semmi panasz!

2.

Mégis hol van a nagy reggeli hajtás,
a hajnali fényes büszke kivonulás,
mikor egy félország gabonáját
hajtogattad s a szürke zabot
űzted a szélben s forgattad jobbra balra?
Magát a szelet fogtad hámodba. Hojsza!
— Vigye magával az egész mezőt
búzáat rozstot, vadrepécét, tengerit.

Jól markoltad a kantárszárakat,
húzta is vígan s még a sebes patak
sem volt akadály, ment az egész határ
három dülő egymás felé rohant:
arany s fanyar zöld keveredett össze
föl akart futni minden a tetőre,
örvénytlett fordult. Hajtott! Ömlött előre.
Lóhere, árpa, sás, galagonya —

Aztán a dombtetőn egyszerre csönd lett.
Megállt sóhajtott, helyére ment
minden vonal. Dél volt, a június lihegett.
A vetés ingott, lágy bőre villant. Elment!
Másnap kezdődött minden előlről.
Keményen fogtad még a szálakat.
Az órák múltak, de a szerelmed is maradt.
Futotta még idődből.
Indulni és megállni, — majdnem egy volt.
A tavasz és nyár egészen egybeolvadt.

CSÁK GÉZA

Lisieux-i Szent Teréz és a tékozló fiú

Egy Prausini nevű alexandriai csavargó Párizsban, az 1887. március 16-ról 17-re virrado éjszakán kirabol egy páncélszekrényt, lemészárol három embert, köztük egy tizenegy éves kislányt. Bírósági tárgyalása július 9-től 13-ig tart: halálra ítélik, augusztus 31-én guillotínnal lefejezik. Ezt a banditát, aki a börtönben is elképesztő cinizmussal viselkedik s a siralomházban pornográf könyvek fordítására használja nyelvtudását, Kis Szent Teréz „első gyermekének” nevezi.

Gertrúd von le Fort szerint minden ép női lélekben meg kell lennie valamiképpen a szűzi, a jegyesi és az anyai vonásnak; egyetlen igazi női hivatás sem nélkülözheti ezt a hármast jegyet.

Kis Szent Teréz saját szavai szerint már a szülői házban magába szívja a „szüzesség illatát”, a Gonzaga Szent Alajosról nevezett Mária anyához írt levelében mesztervonásokkal rajzolja meg a „kis utat”, amin a jegyese elé siető jegyes módjára „futni”, nem pedig kényelmesen ballagni kell, s gyermekeinek nevezi azokat a lelkeket, akiket imájával és szenvedésével megment a kárhóztól.

Hogy ez a hármasság mennyire tudatos benne, az egyetlen mondatban is kicsattan Mária nővéréhez írt levelében: „Hogy a jegyese vagyok, ó Jézus, hogy kármentita vagyok s hogy a veled való egyesülésem által anyja vagyok a lelkeknek, ennek ki kellene elégítenie engem...”

Kis Szent Teréz az Ágnes anyához írt levélben¹ szinte a lassított filmfelvételek pontosságával mutatja meg lelki anyaságának a megszületését. Visszaemlékezéseiben életét három szakaszra osztja fel. Az első a boldog, vidám kisgyermekkor, amely négy és fél éves korában édesanyja halálával ér véget. A második, a legfájdalmasabb, négy és fél éves korától tizennégy éves koráig tart. Ezután hivatása felébredésének és megvalósulásának tisztult és boldog korszaka következik.

Teréz bűbajos, lebilincselő gyermek-egyéniiség. Jó eszű, bátor, talpraesett kis baba, aki hol humorával kacagtatja meg a felnőtteket, hol korát meghaladó értelmével hökkenti meg őket. „Ó, igazán, minden a földön csak mosolygott rám, mindig csak virágra léptem, és szerencsés természetem is kellemessé tette az életemet...” Négy és fél éves, mikor édesanyja mellrákban meghal. Hosszú, kínos betegsége és halála súlyos sebesülés a kicsi lélek számára. „Sok olyan dolgot láttam meg, amit szívesen elrejtettek volna előlem; egyszerre csak ott voltam a koporsófedél előtt... sokáig álldögáltam, nézegettem, soha nem láttam még ilyet, mégis megértettem... Mama alacsony természetű volt szabva, de én oly kicsi voltam, hogy fel kellett emelnem a fejem, hogy a tetejét is lássam és nagyon nagynak... nagyon szomorúnak láttam...” A temetés után magára marad az öt leánytestvér, Mária, Pauline, Léonie, Céline és Teréz. Céline Máriát választja második anyjának, Teréz: „Nekem pedig Pauline lesz a Mamám!” — kiáltással a fiatalabbik nagylány karjába veti magát. Pauline gyöngéd, önzetlen szeretettel neveli kishúgát, aki a sebzett lelkű gyermekek szenvedélyességével ragaszkodik hozzá.

Teréz egyéniségét édesanyja halála végzetesen átalakítja. „A Mama halálával szerencsés természetem teljesen megváltozott; én, az élénk, a beszédes, félénkké és csendessé lettem s a végletekig érzékennyé. Elég volt egy tekintet ahhoz, hogy ontssam könnyeimet, csak úgy éreztem jól magam, ha senki sem foglalkozott velem, nem bírtam idegen emberek társaságát elviselni.”

A csapásra újabb csapás következik: Pauline-t hivatása a Kármelbe szólítja, s Teréz kilencéves korában újra anyátlanná lesz. Ez a második megrázkódtatás talán még az elsőnél is súlyosabb a számára, leesik a lábáról, s hetekig aggódnak hol életéért, hol lelki egyensúlyáért. Betegségéből, melyet a mai orvostudomány *chorea* diagnózissal tart számon, — csodás módon — meggyógyul ugyan, de kettős lelki sebzettségét továbbra is viseli. Társai közt — vidám alaptermészete mellett is — félénk és érzékenykedő. Az iskolában, tízpercek alatt szívesen vonul félre, nehezen barátkozik; barátnőiben rendszerint csalódik. Kitűnő tanuló, de ha a felelősnél egykét szót elvét s ezért a ranglistán kissé hátrább csúszik, keserű könnyekre fakad. Feltűnően szép fiatal lánnyá serdül, de problémái csak sokasodnak: lelki életében aggályosság kínozza. „Én csak keserűséggel találkoztam ott, ahol az erős lelkek öröme találnak.”

Ezt a fájdalmas életszakaszt egy nagy kegyelem zárja le tizennégy éves korában. 1886. december 25-én, karácsony éjjelén. Teréz egész életében „megtérése napjának” nevezi ezt a napot, amelyen fájdalmában énközpontú lett lelke a kegyelem birtokában új erőre kapva, önmagáról megfeledkezve, kitarul Isten és az emberek felé. A finom tollal megírt gyermekörténet jól megfigyelt lélektani mozzanat: a Szentlélekből való keresztény újjászületés drámája.

„... Kellott, hogy a jó Isten egy apró csodát tegyen, amitől azután egy pillanat alatt megnövök, s ezt a csodát karácsony felejthetetlen napján tette; azon a fényes-séges éjszakán, amely megvilágítja a Szentháromság gyönyörűségét, Jézus, az édes, kicsi, egyórás Gyermekek, lelkem éjszakáját fényözönné változtatta... Ezen az éjjelen, mikor gyengévé és szenvedővé vált irántam való szeretetből, engem erőssé és bátorrá tett, rám adta fegyverzetét, s ezen áldott éjszaka óta nem estem el egyetlen harcban sem, hanem ellenkezőleg: győzelemről győzelemre mentem, s úgyszólván »az óriás pályafutását« (Zsolt. XVIII. 5.) kezdtem meg!... Könnyeim forrása elapadt, ezután már csak ritkán és nehezen fakadt fel, s ez igazolta azokat a szavakat, amelyeket mondani szoktak nekem: „Te annyit sírsz gyermekkorodban, hogy később már nem is lesz elsírni való könnyed!...”

1886. december 25-én kaptam azt a kegyelmet, hogy kilépjek gyermekkoromból, vagyis teljes megtérésem kegyelmét. Az éjfél miséről jöttünk meg, ahol boldogságomra magamhoz vehettem az erős és hatalmas Istent. A Cserjésbe² érve örömmel mentem a kandallóban lévő cipőimért, ez az öreg szokás annyi örömet okozott nekünk gyermekkorunkban, hogy Céline továbbra is kisbaba számba akart venni, miután a legkisebb voltam a családban... Papa szeretett boldognak látni, szeretett örömujjongásomat hallani, amint egyenkint szedegettem ki a meglepetéseket az elvarázsolt cipőkből, és az én édes Királyom vidámsága nagyban fokozta boldogságomat, Jézus azonban meg akarva mutatni, hogy le kell vetkőznöm gyermekkori hibáimat, a gyermekkor ártatlan örömeit is elvette tőlem: megengedte, hogy Papa, fáradtan az éjfél misétől, bosszúsán kifakadjon, mikor cipőimet a kandallóban meglátja, s hogy ezeket a szavakat, mondja, melyek szívenszúrtak: „Még szerencse, hogy ez az év az utolsó!...” Eppen a lépcsőn mentem felfelé, hogy levessem a kalapomat, Céline, aki ismerte érzékenységetem s látta, hogy könnyek csillognak a szememben, már-már szintén elpityeredett, mert nagyon szeretett s megértette bánatomat: „Ó Teréz, mondta, ne menj le, nagyon rosszúl esnék neked most a cipőidet megnézni.” De Teréz nem volt már a régi, Jézus megváltoztatta a szívét! Lenyeltem könnyeimet, hirtelen lefutottam a lépcsőn, s elnyomva szívem dobogását, vettem a cipőket s Papa elé téve, vígan kiszedtem belőle minden ajándéktárgyat, oly boldog arccal, mint valami királynő. Papa nevetett, vidám lett újra ő is, és Céline azt hitte, hogy álmodik!... Szerencsére édes valóság volt ez, a kis Teréz újra megtalálta lelkierejét, melyet négy és fél éves korában elvesztett, s most már egyszer s mindenkorra meg kellett azt őriznie!...

Ezen a fényes éjjelen kezdődött életem harmadik, s valamennyi közt a legszébb, az Eg kegyelmivel legjobban telített korszaka. Azt a munkát, melyet én tíz év alatt nem tudtam elvégezni, Jézus megelégedve jóakaratommal, amely sohasem hiányzott, egyetlen pillanat alatt elvégezte. Mint apostolai, én is elmondhattam: „Uram, egész éjjel halásztam és semmit sem fogtam.” Jézus hozzám még irgalmasabb volt, mint tanítványaihoz. Ő maga vette kézbe a hálót, kivetette s halakkal telten húzta vissza... A lelkek halászatát alakította ki bennem, nagy vágyat éreztem, hogy a bűnösök megtérésén dolgozzam, ennyire mélyesen nem öntött el még vágy... Egyszer: éreztem, hogy szívembe hatol a szeretet, annak a szüksége, hogy elfelejtsem önmagam azért, hogy örömet szerezzek, s ettől fogva boldog voltam!... Egy vasárnapon olyan fényképet nézegetve, mely a kereszten függő Jézust ábrázolja, szíven ütött, hogyan folyik a vér az egyik kezéből, nagyon fájt arra gondolnom, hogy az a vér a földre hull anélkül, hogy bárki is fölfogni iparkodnék, és én elhatároztam, hogy lélekben ott fogok állni a Kereszt lábánál, hogy összegyűjtsem az onnan aláhulló isteni harmatot, megértve, hogy azután a lelkekre kell széthintennem azt... Szünet nélkül visszhangzott a szívemben a kereszten függő Jézus kiáltása is: „Szomjúhozom!” Ezek a szavak eddig ismeretlen és lángoló lelkesedést gyújtottak... Inni akartam adni Kedvesemnek s éreztem, hogy engem magamat is elepezst a lelkek utáni szomjúság... Ekkor még nem a papok, hanem a nagy bűnösök lelke vonzott, égtem a vágytól, hogy kiszabadítsam őket az örök láncok közül...

Hogy buzgalmamat növelje, a jó Isten megmutatta: vágyaim tetszenek neki. Halottam, amint beszéltek egy nagy gonosztevőről, akit borzalmas bűnökért ítétek ha-

lálra, minden jel arra mutatott, hogy bűnbánat nélkül fog meghalni. Minden áron meg akartam akadályozni, hogy elkárhozzék, s hogy ez sikerüljön, felhasználtam minden elképzelhető eszközt, érezve, hogy én magam semmit sem tehetek, felajánlottam a jó Istennek Urunk összes végtelen érdemét, az Anyaszentegyház kincseit, végül pedig megkértem Céline-t, mondasson szentmisét a szándékomra. Nem mertem magam elintézni, félve, hogy átkor be kell vallanom: ez Prausiniért, a nagy gonosz-tevőért van. Céline-nek sem akartam megmondani, de oly gyöngyén, oly unszolón kérdeztetett, hogy bevallottam neki titkomat; egyáltalán 'nem gúnyolt ki, hanem azon törte a fejét, hogyan segíthetne megtéríteni a bűnösömet, ezt hálával fogadtam, mert azt szerettem volna, hogy minden teremtmény egyesüljön velem, kegyelemért könyörögve a bűnös számára. Szívem mélyén éreztem azt a bizonyosságot, hogy vágyaink teljesülni fognak, de hogy a bűnösökért való további imádkozásra bátorítsam magam, azt mondtam a jó Istennek: bizonyos vagyok benne, hogy meg fog bocsátani a szerencsétlen Prausininak, s hiszem ezt még akkor is, ha nem fog meggyónni s ha a bánatnak semmiféle jelét 'nem fogja mutatni, annyira bizom Jézus végtelen irgalmában, de mégis kérem tőle, egyszerűen csak vigaszomra, 'egyetlen jelét' a bűnbánatnak... Imám betű szerinti meghallgatásra talált! Papa tilalma ellenére, mely szerint semmiféle újságot nem volt szabad olvasnunk, úgy gondoltam, nem vagyok szófogadatlan, ha elolvasom a Prausiniról szóló részeket. Kivégzésének másnapján kezem ügyébe került a *Croix* (Kereszt) című napilap. Sietve fella-pozom, s mit látok?... Ó, könnyeim elárulták a felindulásomat, el kellett bújnom... Prausini nem gyönt, fellépett a vérpadra s már-már a gyászos nyilásba hajtotta a fejét, mikor egyszerre csak hirtelen sugallat ragadja meg, visszafordul, megfogja a Feszületet, melyet a pap nyújtott feléje és háromszor megcsókolja szent sebeit!... Azután annak az irgalmas ítélete elébe ment a lelke, aki megmondotta, hogy az égben nagyobb az öröm egyetlen vétkeit bánó bűnösön, mint kilencvenkilenc olyan igazon, akinek nincs szüksége bűnbánatra!...

Megkaptam a kért 'jelet', s ez a jel hű mása volt a kegyelmeknek, melyekkel Jézus készíteni akart arra, hogy a bűnösökért imádkozzam. Vajon nem Jézus sebei előtt, isteni vére hullását látva hatolt szívemig a lelkek utáni szomjúság? Inniok akartam adni a szeplőtlen vért, hogy lemossa szennyfoltjaikat s az én első gyermekem ajkai odatapadtak a szent sebekhez!!!... Milyen kimondhatatlanul édes felelet! Ó, ez óta a páratlan kegyelem óta minden nappal csak nőtt a vágyam, hogy lelküket mentsek, mintha csak hallottam volna, amint Jézus mondja nekem, így, mint a szamaritánus asszonynak: 'Adj innom!' Ez valóban cseréje volt a szeretetnek, a lelkeknek én Jézus vérét adtam s ugyanezeket az isteni harmattal felüdített lelkeket Jézusnak ajánlottam fel; úgy éreztem, hogy csillapítom így a szomjúságát, s minél többet adtam ignia, annál inkább nőtt az én szegény kis lelkem szomjúsága, s ez az égető szomjúság, melyet Ó adott nekem, szeretetének leggyönyörűségesebb itala volt..."

Ez az önábrázolás páratlan a maga nemében. Az isteni kegyelem áttört az én bűvös körén s helyreállítja a lélek egyensúlyát. Az egészségessé vált lélekben azonnal a szeretet veszi át a vezérszólamot. Ennek az ének már egyre erősebb igénye, hogy megfelelkezhesék önmagáról, hogy adhassa önmagát. S mihelyt adni tudja magát, szeretete nem éri be a családi fészekkel: az emberiséget akarja átölelni!

Terézt a szeretés vágya hajtja — Krisztusban — a bűnösök felé, hiszen a legjobban szeretni — s jóvá szeretni — azokat lehet. Prausinin tanulta meg ezt; a Prausini-epizód küszöb volt számára, melyen át kiléphetett a nyilvánlagba. S amint egyetemessé tágult szeretete, újabb és újabb lelkek megmentése után eped: megszületik hivatása is.

Hogyan viszonyul Teréz a bűnös és a bűnbánó emberhez? Merőben szokatlan egy 12-14 éves gyermek részéről ez a magatartás tőle idegen, súlyos bűnök elkövetőivel szemben. Nyoma sincs nála a gyermekszoba üvegházában nevelkedett baba iszonyodásának, de a mezővárosi kispolgár kíváncsiskodásának sem. Ez a kis süldő-lány egyszerűen, tisztán és nyugodtan ül Krisztusával a vámosok asztalánál. Nem tartja magát többre asztaltársainál, s bár tudja, hogy életében nem követett el halálos bűnt, alázattal ismeri be, hogy erőtlensége teszi bűnre képtelenné. „Ó, érzem én, Jézus túlságosan gyengének ismer engem ahhoz, hogy kísértésnek kitegyen, teljesen összeégettem volna magam a csalóka fénynél, ha az szemem előtt csillogott volna..."

Ez a tiszta alázat új megismerések forrásává lett. Teréz a szentírásban azt olvassa, hogy „akinek kevés bocsáttatik meg, az kevésbé szeret” (*Luk 7,36*). A nagyobb

és még nagyobb szeretet vágyától hajtva, nem tud belenyugodni abba, hogy a szeretet forró, bánat-fakasztotta mélységeit ő nem járhatja be. El akarja lesni a bűnbánók „nagyobb szeretetét”! Nekiindul, együtt a bűnbánóval, mint az apró ökörszem a sas szárnya alatt, de célhoz már nem vele érkezik: az utolsó pillanatban túlszárnyalja őt!

„Nem érdemem... hogy nem szolgáltattam ki magam a teremtmények szeretetének, mert csak a jó Isten nagy irgalma óvott meg attól! Beismerem, hogy Nélküle ugyanúgy lezuhantam volna, mint Mária Magdolna, és Urunk Simon farizeushoz intézett mélységes szavai nagyon édesen visszhangzanak a lelkemben... Tudom: „akinek kevés bocsáttatik meg, kevésbé szeret,” de azt is tudom, hogy Jézus nekem többet bocsátott meg, mint Szent Magdolnának, mert már előre megbocsátott, megakadályozva abban, hogy elessem. Ó, mennyire szeretném, ha meg tudnám magyarázni, amit érzek!... Íme egy példa, amely némileg ki fogja fejezni gondolatomat. Felteszem, hogy egy ügyes orvosnak a fia kőbe botlik az úton, elesik, s zuhanás közben kezét-lábát törli. Apja rögtön odamegy hozzá, szeretettel felemeli, minden művésztét latba vetve gyógyítja sebeit, s a fiú tökéletesen meggyógyul; hamarosan már hála-ládkodik neki. Ennek a gyermeknek kétségtelenül van oka arra, hogy szeresse apját! De most valami mást tétélezek fel. Az apa, tudva, hogy kő van a fia útjában, előresiet s észrevétlenül elviszi azt onnan. Ez a fiú, apja előrelátó gyengédségének a tárgya, nem tudva, hogy az milyen szerencsétlenségtől mentette meg, bizonyára nem fog hála-ládkodni neki és kevésbé fogja szeretni, mintha gyógyította volna... de ha tudomást szerez róla, hogy micsoda veszélytől szabadult meg, vajon nem fogja-e sokkal jobban szeretni? Nos tehát, én vagyok ez a gyermek, egy olyan Atya előrelátó szeretetének a tárgya, aki nem az igazak, hanem a bűnösök megváltására küldte el Igéjét. Akarja, hogy szeressem azért, mert megbocsátott nekem, nem sokat, hanem mindent. Nem várta meg, hogy nagyon szeressem, mint Mária Magdolna, hanem azt akarta, hogy tudjam, mennyire szeretett ő engem, kimondhatatlanul előrelátó szeretettel, avégből, hogy én most eszeveszetten szeressem őt! Úgy hallottam, hogy nem volt még olyan tiszta lélek, aki tudna úgy szeretni, mint a bűnbánó, ő mennyire szeretném meghazudtolni ezeket a szavakat!...”

Ez a gondolator reflektorfényt vet Teréz híressé vált mondatára: „Ó, Istenem, megsegényítetted a reményeimet, én pedig irgalmadat akarom megénekelni.” Az ő reménye a meggyógyított fiú nagyobb szeretete volt, ehelyett az előrelátó gyöngédségről tudó fiú sokkal nagyobb szeretetét kapja! Istent éppen az ő tehetetlensége készíti erre az irgalomra s nyitja meg ennek a „kimondhatatlanul előrelátó” szeretetnek a zsilipjeit.

Miként a hegyi beszédben, itt is a visszajára fordul az értékek szokványos hierarchiája. Ha az egyetlen cél s az egyetlen zsinórmérték a szeretet, akkor az Értékek Értéke az, ami Istennek az ember felé hozó, embernek az Isten felé vivő szeretetét a leginkább növelheti. A Minden akkor hajol le a legjobban, ha egészen a Semmiig hajol, Isten szeretete akkor cselekszi a legnagyobbat, mikor a legerőtlenebb és legtehetetlenebb lelket borítja lángba!³

A szeretet-ölelte erőtlenség örök szimbóluma pedig: a gyermek. A gyermek is többet kap apjától-anyjától, mintha felnőtt volna, éppen tehetetlensége tárja szélesre számára a szülői szív kincsesházának a kapuit.

Itt már a „kis út” mélységes gyökereinél járunk. A „kis út” a lélek szerinti gyermekség, melynek természete az Istenre hagyatkozás, a bizalom és a hála. Aki Istenre hagyatkozik, már nincs egyedül, aki bízik, azt nem szorongatják létének korlátai, aki hála tud adni erőtlenségéért, annak számára a kicsinyesség nyúge a kicsinyesség kiváltságává változik át: így hasad meg Isten gyermeke előtt az Abszurdum fala.

¹ Sainte Thérèse de l'Enfant Jésus: Manuscrits Autobiographiques, Carmel de Lisieux, 1937. „A” kézirat.

² Így nevezte a család a nagy, fás és bokros kertben álló Lisieux-i házat, melyet Louis Martin felesége halála után vett, hogy ott leányai nevelésének szentelje életét.

³ Vö. A Szent Szívről nevezett Mária nővérhez írt levél. „B” kézirat.

DOKUMENTUM

LUKÁCS GYÖRGY A HALÁLÉRŐL

Az első volt, aki Magyarországon a dialógus kérdését fölvetette. 1956 nyarán tartott előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy „a teológia egyes kiváló képviselői a marxizmust már nem mint a vulgáris materializmus változatát akarják egyszerűen, kézmozdulattal elintézni, hanem szükségét érzik komolyan megvitatni annak problémáit. A katolicizmus „közeledése” megadja egy érintkezés, egy dialógus, egy vita lehetőségét, ami öt vagy tíz évvel ezelőtt nem állott volna fenn.”

Dialógust folytatott ő maga is, nem utasított el soha senkit, aki beszélgetni kívánt vele. Fáradhatatlan volt az érvekben, de mindig tiszteletben tartotta, sőt elismerte, értékelt a másik fél őszinte meggyőződését, vallásos hitét is. Különösen akkor, ha az a hit bizonyítható, élő gyakorlat volt.

Egy alkalommal megkérdezte tőlem: — Mondja csak, végül is önök miért hisznek? Miben hisznek? És egyáltalában képesek ezt a hitet következetesen megvalósítani?

Nehéz volt elfogadható választ adni annak, akitől idegen mindenfajta transzcendencia, hiszen a hit a hívő számára éppannyira személyes, mint amennyire közösségi kincs. Megmaradtunk tehát azoŕnál az általános érvényű tanításoknál, amelyek a kereszténység alfái és omegái. Hitetlenkedve csóválta a fejét. Számára a materializmus jelentette a levegőt, amely nélkül élni sem lehet, amely emberi leglénységünk.

— Igaz, hogy ellentétes világnézetet vallunk — szólalt meg nagysokára —, mégis sok közös vonásunk van. Mindenekelőtt a belső meggyőződéshez való ragaszkodás, az eszmei-érzelmi szilárdság. Az a humanista magatartás, amely egyaránt sajátja a világot s a fejlődést egységben látó marxista gondolkodónak és az igazi kereszténynek. Találkozási pontjaink lehetnek belsők, vagyis a meggyőződés formai tartozékai, és külsők: a világnézet következetes megvalósítása, étellel telített elviség. Nagyra becsülöm a vallásos embert, ha hűséges tud lenni önmagához, hitéhez, hiszen ezzel ma olyan programot vállal, amellyel nem jár semmiféle előny sem a társadalom, sem az egyes ember részéről. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem tartom szükségesnek és hasznosnak az észszerű kompromisszumokat mindaddig, amíg azok a lényegét, meggyőződésből fakadó állásfoglalásainkat nem csorbítják, nem akarják megszüntetni.

— Az élet mindkét világnézet cselekvési tere, hitelének dokumentációja. A halál azonban mintha a köztünk létrejövő ideiglenes együttműködést, a kölcsönös segítség emberi formáit végleg felszámolná. A materializmus számunkra mélysegesen pesszimista az elmúlás megítélésében. Itt, a földön lezárja a mozgást, nem nyit kaput az embernek a végtelenbe. A vallás, amikor a földi élet folytatását igéri, az embert a világ fölé helyezi és egy kozmoszon túli létezés derűjét ébreszti fel benne.

— Ha jól tudom, a kereszténység ezt a túlvilágot az evilági végeznivalókért, helytállásért cserébe igéri. Ezek a földi erőfeszítések, feladatok megint csak egymás közelébe visznek bennünket, jöllehet más és más végcélok és tartalmak irányítanak.

A halál számomra pusztán biológiai tény, minden élő szervezet tulajdonsága, amely egyvalamikor születik s egyvalamikor elpusztul: kezdet és vég a természet erőinek játékában. Az embernél azonban a halál is sajátságos többletet kap. Mivel társas kapcsolataink vannak, az elmúlást is közösségi ranggal, egyedülálló értelemmel kívánjuk felruházni. Már az ókorban is társadalmi eseményné próbálták avatni. A sztoikusok például azt hirdették, hogy ha az ember emberhez nem méltó körülmények közé kerül, joga van az öngyilkossághoz. Így vált a halál társadalmi jelentőségűvé, társadalmi tényezővé.

Szókratész, Savanarola, Jeanne d'Arc társadalmi halált is haltak, nem egyszerűen biológiai. Szókratész kiitta a büröklevet, noha barátai mindent előkészítettek a szökéséhez. Ő azonban vállalta a kényszerű pusztulást, mert csak ezáltal maradhatott meg annak, aki. Savanarola sem vona vissza tanait, hiszen akkor önmagával került volna szembe, inkább a máglyát választotta. Jeanne d'Arcnak is adva volt egy pillanat, hogy önmaga árulója legyen. Aláírhatta volna, hogy látomásai hazugságok. De hogyan békült volna meg később a lelkiismeretével? Ki hitt volna azután neki? Így cselekedtek, eszerint éltek az egyház szentjei, mártírjai is. Ezért volt évszázadokon át olyan nagy a tekintélyük, hatásuk a tömegekre.

Jómagam sem tehettem másként, amikor a tanácsköztársaság bukása után bujkálnom kellett a fehérterror elől. A házban, melynek padlásán rejtőztem, többször is volt házkutatás. Minden alkalommal feltettem magamnak a kérdést: mi történik, ha megtalálnak? Én a 19-es munkástanácsnak esküdtem fel, annak is tartozok számat adni. Ezért, ha kell, vállalni fogom a halált. Hitemet, tetteimet nem tagadom meg. Számomra ez a magatartás képezi az ember etikai lényegét.

Emberségünk próbája: következetesen képviselni önmagunkat, ha szükséges, a halálig. Nem igaz, hogy nincs választásunk: mindig és mindenütt van! Igaz ugyan, hogy ez nem a legkényelmesebb álláspont. Ha el vagyunk szánva arra, hogy az élet nagy kérdéseiben létezésünk utolsó percéig következetesek legyünk, a halál ténye múlhatatlan értékévé válik, a biológiai halál egy magasabb szintre emelkedik: társadalmi-etikai jelentőséget kap. Mindannyiunk meentsége — akármelyik világnézet elkötelezettjei legyünk is a halál percében — a társadalmi-etikai halál. Amikor életünket azzal a megnyugvással zárhatjuk, hogy nem éltünk hiába, hűek maradtunk önmagunkhoz, meggyőződésünkhöz és tőlünk telhetően hasznára voltunk az embereknek, az emberiségnek.

— *Amikor Marxtot megkérdezték, mi az emberi hitvallása, így válaszolt: „Semmi, ami emberi, nem idegen tőlem”. Ön hogyan fogalmazná meg?*

— Azt mondanám, amit Heinrich Böll emlékkönyvébe írtam. Ibsen szavait idézve a Peer Gyntből, aki nagyon mély igazságot fedezett föl — a különbséget ember és manó (gonosz lélek) között: „... odakünn a sugárzó ég alatt / ezt mondja az ember: „Ember, légy magad!” / De minálunk másként hangzik a szó: / „Légy önmagadnak mindig elég, manó!”

HEGYI BÉLA

Nincs két egyforma hernyó, sem két egyforma csillag (még akkor sincs, ha egyformáknak is látjuk a csillagokat az éjszakai égen). És mégis: egyetlen Lénytől ered minden. A költészet nem más, mint a szabásminta fölismerése, azonosítása a rajznak, amely minden teremtményben megtalálható. Ez bizonyítja, hogy a mégannyira különböző dolgok is egyformák: „A hegyek ugrándoznak, mint a kecskebakok, és a dombok, mint a bányások...” és: „Hajad olyan, mint a kecskenyáj, amely beborítja Gileád lejtőjét.”

Ernesto Cardenal

BABITS ÉS HEIDEGGER ISMERETSÉGE

Babits Mihálynak az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött hagyatékában Szilasi Vilmos hozzá intézett leveleinek tömege található. A három évtizeden át folytatott levelezés száznál több darabja és Babitsnak vagy húsz fennmaradt válaszlevele az egész Babits-levelezés egyik legjelentősebb része. A fenomenológia kiváló filozófusának készülő munkáira vonatkozó vázlatai és Babits egyes műveinek kitűnő elemzései kivételes filozófia- és irodalomtörténeti jelentőséget adnak a levelezésnek. Eddig ismeretlen adatokat rejtenek magukban Babitsnak az egzisztencializmus pápájával, Heideggerrel való személyes ismeretségéről, sőt Heidegger iránta kifejezett nagybecsüléséről.

Szilasi Vilmos, Husserl és Heidegger mellett a legnagyobb hatású — második világháború utáni — német filozófus. 1947-ben ő kapta meg Husserl és Heidegger filozófiai tanszékét Freiburgban. 1946 és 1969 között németül és angolul megjelent művei a nyugati polgári filozófia kiemelkedő alkotásai. Hetvenedik születésnapjára, az 1960-ban tiszteletére kiadott emlékkönyvben a ma élő tizennyolc, német nyelven író vezető filozófus fejezte ki iránta nagybecsülését. A Jog- és Társadalomfilozófusok Nemzetközi Szövetségének második elnöke volt. Szilasi Vilmost Babits abban a korszakában ismerte meg, amikor ő maga is a görög irodalom és filozófia felé fordult nagy érdeklődéssel. Szilasi hazulról hozta a görög gondolkodás iránti érdeklődését. Apja, Szilasi Móric finnugor nyelvész, Plutarchos fordítója, számos görög és latin tankönyv szerzője. Szilasi Vilmos maga Péterfy Jenő tanítványa. Amikor Babits *Laodameiája* megjelent, tanulmányal felérő levelet intézett hozzá. Ezzel indult egy életre szóló barátságuk. Joggal írta Szilasi Babits özvegyének 1941-ben, hogy legrégibb és leghűbb barátja volt. Szilasi 1910 és 14 között többször ment Heidelbergbe. Az itteni professzorok közül Emil Laskkal barátkozott össze leginkább. A neokantianus filozófusnak Lukács Györgyre is nagy hatása volt akkoriban. Babits apjától örökölte Kant iránti érdeklődését; Szabó Ervin kérésére fordította le Kant *Örök békejét*. Szilasi beszélt Babitsnak Lask személyi körülményeiről. Amikor a fronton elesett, Babits a személyes élmény melegével tudta megjeleníteni otthonát, természetét és jellemét. A heidelbergi filozófus elestekor írt hatalmas költeménye, az *Egy filozófus halálára* Szilasival való barátságára nyúlik vissza.

Babits első világháború alatti filozófus barátai: Dienes Pál, Mannheim Károly, és Szilasi Vilmos 1919 után külföldön telepedtek le. Szilasi Freiburgban ismerkedett meg Heideggerrel. Amikor 1921-ben — hosszú szünet után — először veszi föl a kapcsolatot Babitscal, Heidelbergről és Husserlről ír neki: „Megint a heidelbergi várhegyről írok neked, mint annyi évvel azelőtt, az akkori boldog időkben.” (1921. május 14.) Ugyanabban az évben írja: „Vannak jó barátaim is, elsősorban Husserl, akihez mély közösség fűz — s mások, fiatalok is.” 1922-ben meghívja magukhoz Babitsukat: „Megismerkedtek néhány barátunkkal. Fönn, Todteneubergben szomszédunk lesz itteni legjobb barátom, Husserl asszisztense, Heidegger privát docens, aki már nagyon örül jövetelednek, s akiben neked is nagy örömd lesz. Elsőrangú grecista.” (1922. június 12.)

A nyár folyamán megtörténik a németországi utazás, Babits Szilasiéknál megismerkedik Heideggerrel. Meg is vannak örökítve egy hármás fényképen. A következő években Szilasi tájékoztatja Babitsot német barátja előmeneteléről, Freiburgból írja neki: „Most egész szeptemberben itt van Heidegger barátom fiaival. Ó rendes tanár lett Marburgban. Natorp utóda.” Ismételten főlhívja a figyelmet barátja tekintélyes pozícióhoz való jutására: „A téli szemeszterből néhány hónapot Marburgban töltöttünk, ahol Heidegger rendes tanár lett.” (1924. május 12.) Amikor Heidegger fő műve megjelenik, sürgősen értesíti a nagy eseményről és a *Halálfiatival* állítja párhuzamba: „A napokban jelent meg Heidegger barátunk, akit te is ismeresz, könyve a *Sein und Zeit*, — metafizikai dolgozat egész hasonló irányban és tendenciával, mint az én logikai vizsgálataim. A könyv véleményem szerint remekmű. Jelentőségében, formai szépségében és abban, hogy egy nemzedék problémáit és lelki szerkezetét kifejezi, azt hiszem, méltó társa másik nagy barátomnak, Babits Mihálynak, regényével. Engedd meg, hogy e könyvet én ajándékozzam neked.” (1927. augusztus 26.) Az eddigi adatok szerint Babits volt az első magyar író és gondolkodó, akihez Heidegger fő műve rögtön megjelenése után eljutott. Szilasi bízik ben-

ne, hogy a mű fölkelti költő-barátja érdeklődését: „Remélem sok örömed lesz benne, ha iesz időd rendszeresen tanulmányozni.” (1927. november 26.)

Babits az Alexander Bernát leányával, Révész Gézánéval küldött könyvajándékról így számol be Szilasinak: „Rámferne egypár kiszakadt, gondtalan nap — amilyeneket Feldafingben töltöttünk együtt —, ha másért nem, legalább hogy elolvashassam azt a gyönyörűnek ígérkező könyvet, a Heidegger művét, amit olyan kedvesen elküldöttél. Eddig csak izelítőtül lapozhattam át s a tartalmából úgy látom, hogy valóságos élmény lehet számomra, ha egyszer eljön az idő, amikor egészen át tudom adni magamat a gondolatok e világának. Kedves és váratlan ajándék. Igaz! tulajdonképpen nem is köszöntem meg a gyönyörű ajándékodat. Milyen sikere van Heidegger könyvének a filozófusok közt? Üdvözöld őt is nevemben, ha még emlékezik rám.” (1927. december vége.)

Heideggernek Babits, a filozófus iránti érdeklődése odáig ment, hogy Szilasi lefordította neki azt a hosszú, értékes tanulmányát, amelyet *Az írástudók árulásáról* írt és Tolsztoj-émlékének ajánlt. „Heidegger mindig érdeklődik utánatok — írja Török Sophie-nak —, s nagyon szeretné Mihályt viszontlátni. Nagyon jól megy dolga, abszolút boldog és megelégedett és rendkívül nagy sikerei vannak. A napokban ad ki megint egy könyvet Kantról. Igen élénken részt vett az írástudó eszmecsereben. Lefordítottam neki Miska cikkét s a magamét is.”

Szilasi Heideggeren kívül Husserlrel van nagyon jóban. Hetvenedik születésnapjára a Nyugatba ír róla nagy tanulmányt. Ezt 1929. július 24-én küldi el Babitsnak: „Szeretném, ha a Nyugatban megjelenhetne, egyrészt mert Husserl igen örülne neki, másrészt mert remélem népszerűsíténé kissé nálunk is a fenomenológiát s esetleg az ifjúságnak kedvet csinál Husserl és Heidegger tanulmányozásához.”

Babits nyomtatásban sohasem idézte Heideggert, de fentebbi írásbeli nyilatkozata így is értékes dokumentuma az egzisztencializmus iránti érdeklődésének. Szilasiék Hitler uralomra jutásakor elhagyták Németországot és 1947-ig Svájcban éltek. Babits itt látogatta meg őket többször is. Heideggerrel való további személyes találkozásának nyoma nincs. A 30-as években azonban racionalista-humanista hitvallásainak egész sorozatát írta. Ezekben burkoltan az egzisztencializmust is támadta. Erdemes lenne ezeket az írásait fölülvizsgálni és összegyűjteni.

GÁL ISTVÁN

Pieta

Anyja érte jött. Félve fiát hívta,
menjen vele —

„Ezek anyám, s társaim a sírban!” —
így felele,

s tanítványaira mutatott.
Peckesen álltak, mint a kócsagok.

Mikor a kereszt ott meredezett fel
(— lókoponya-mell, kóc, katáng-kezekkel):

a tanítványok szétrebbentek ringva.

Csak egy van ott,
s anyja, kit a tanítványokban bízva
megtagodott:

áll szárca-jélénken, — „Im anyád!” —
most ő köti le minden gondolatát.

Anyja vezérli a Halálon át,
fogva kezét.

Hét kard-szurta-szívü nyert glóriát.

A szeles ég
lett trónja, s ott azúr köpenyben ül,
s ölében fiát tartja időtlenül.

JÁNOSY ISTVÁN

Wolfgang^{mon} ad ungaros mŕfufe.

Írta CSÓKA J. LAJOS

A svájci Einsiedeln bencés apátság évkönyvében a 972. évnél jegyezték be: „Wolfgangus mon(achus) ad ungaros missus e(st)”, — Wolfgang szerzetest a magyarokhoz küldték (Cod. 356, pag. 61). Ez az első hiteles történeti adat, mely a magyar hittérítés megindulására vonatkozik, ami 1000 évvel ezelőtt, 972-ben történt.

Mikor Wolfgang szabad birtokos családból délnémet területen, sváb földön 924 körül megszületett, Nyugat- és Dél-Európa fölött szomorú idők jártak. A francia, német és olasz területeket összefogó frank birodalom akkor már széthullt — a trónokért küzdő helyi hatalmasságok anarchiába süllyesztették az ottani világot. Így aztán nem volt nehéz dolga a déli szaracénoknak, az északi vikingeknek s a keleti magyaroknak, mikor évtizeden át újra meg újra végigpusztították ezeket az országot. Természetes, hogy az anyagi és erkölcsi romlás általános volt — annak nyomai nemcsak a politikai és világi, hanem az egyházi és a szerzetesi viszonyokon is meglátszottak.

Igaz, a X. század közepe óta a helyzet kezdett javulni, s ebben jelentős szerepet játszott az egyház, illetőleg a bencés szerzetesség. Az angol egyházi élet újjászervezője 960-70 körül a három szent bencés: Dunstan canterbury, Oswald yorki érsek és Ethelwold winchesteri püspök volt. Velük párhuzamosan dolgoztak a híres clunyi apátok, Odó és Majolus, kiknek mozgalma főleg Franciaországban bontakozott ki.

Ennél sokkal szerényebb keretek között mozgott az a valláserkölcsi megújulás, amely akkor a német birodalomhoz tartozó Lotaringiából indult útjára. Már Madarász Henrik is, de még inkább fia, Nagy Ottó (936-tól német király, 962-től német-római császár) ugyanis visszaállította a központi hatalmat s ezzel megteremtette az egyházi és a szerzetesi reform szükséges előfeltételeit.

A német valláserkölcsi megújodásnak igen jelentős köpöntja lett a Lotaringiában, Verdun közelében 933-ban alapított Gorze apátsága. Míg a clunyi életmódot különlegesen jellemezte a liturgikus vonás, mert ott az istentisztelet végzése egészen kiemelkedő helyet foglalt el, addig a gorzeiak az aszkézis, a szellemi és a fizikai munka jelentőségét is hangsúlyozták. Azok előkelő életformájával szemben ezeket inkább az egyszerűség, bizonyos fokú népiesség hatotta át. A gorzei szellem hamarosan meghódította a trieri Szent Maximinus apátságot is, s attól kezdve ez lett annak leghatékonyabb középpontja. Ehhez a lelki-szellemi irányzathoz csatlakozott aztán az a lotaringiai származású Eberhard apát is (934-58), aki a svájci hegyek között, Szent Meinrad remetésege helyén felépítette Einsiedeln apátságát, melynek templomát 948-ban Konrad konstanzi és Ulrik augsburgi püspök szentelte fel.

Ezek előrebocsátása után s ezek ismerete alapján kap némi történeti háttérrel Szent Wolfgang életrajza.

A jóindulatú és tehetséges fiú kb. tízéves korában került nemcsak a környék, hanem a nyugati kereszténység egyik leghíresebb kolostori iskolájába, a Bodeni tó, illetőleg az azon átfolyó Rajna szigetén épült Reichenauba. Itt találkozott és barátkozott össze az előkelő származású Babenberg Henrikkel, aki aztán döntő hatást gyakorolt élete alakulására. De itt és akkor, 937-ben történt az is, hogy amikor a „külső iskola” nem bencés életre készülő növendékeinek egyik csoportját fegyelmezetlenségen kapták s ezért megfelelő büntetésben akarták részesíteni, a vesszőért küldött fiú felgyújtotta a kolostort, melynek nagy része a tűzvész áldozata lett.

Henrik bátyja, Poppo würzburgi püspök káptalani iskolájában folytatta tanulmányait. Hasonló elhatározásra bírta barátját, Wolfgangot is. Életének újabb fordulata akkor következett be, amikor Nagy Ottó a fiatal Babenberg Henriket 956-ban trieri érsekké nevezte ki. Oda szintén magával vitte Wolfgangot, s az ottani káptalani iskola élére állította. Ebben a minőségében nyolc évig dolgozott; nevelte s

a hét szabad művészetre, főleg a latin, a szentírás és a szentatyák ismeretére tanította a trieri klerikusokat. Működésének az érsek 964-ben bekövetkezett halála — Itáliában egy pestisjárvány áldozata lett — véget vetett ugyan, itt szerzett élményei azonban egész életére elhatározó benyomást gyakoroltak rá.

Trierben ismerkedett meg Gorze lelkiségével. Szoros kapcsolatba került ugyanis a trieri Szent Maximinus apátsággal, különösen a kiváló aszketával és tudóssal, Ramwolddal. De már most érdemes azt is megjegyeznünk, hogy ugyanennek az apátságnak volt a tagja az Adalbert is, akit Nagy Ottó keleti missziós központja, a magdeburgi Szent Moritz apátság, majd érsekség élére állított. Ő bérmláskor saját nevét adta annak a Vojteknek, aki 972-től 981-ig az ő iskolájában készült egyházi hivatalásra, s mint Szent Adalbert, a csehek püspöke egyénileg is, tanítványai (Anasztáz, Asztrik, Radla) révén is vezető szerepet játszott a magyar kereszténység megalapozásában.

Így érthető, hogy Wolfgang nemesebb, aszketikusabb életre vágyott, mint amilyenre a trieri káptalan iskolájának élén módja volt. El akart vonulni a „világ”-tól, s ebben az elhatározásában Nagy Ottó testvérének, Bruno kölni érseknek a rábeszélése sem tudta megingatni. Elvonulását oly tökéletes formában kívánta megvalósítani, hogy a városi Szent Maximinus helyett inkább az erdős hegyek között fekvő, de azonos lelkületű Einsiedelnbe kért és nyert felvételt.

Itteni élete valóban a visszavonultság jegyében indult. Külső esemény csupán az volt, hogy a noviciátus után fogadalmat tett, s a kolostort 968-ban ismét meglátogató Ulrik augsburgi püspök pappá szentelte. De közben szellemi képességeit sem hagyták parlagon heverni. Rábízták az iskola megszervezését, kifejlesztését, amit ő kiváló eredménnyel el is végzett.

Az új einsiedelni apátságtól nem messze, szintén a mai Svájc területén feküdt a nyugati kereszténység másik régi és iskolájáról híres kolostora, Szent Gallen. A szomszédos einsiedelniek is tudtak arról, hogy mi történt ott 926-ban, amikor a „kalandozó” magyarok eljutottak oda. Közeledésük hírére egyházi kincsekkel együtt még időben biztos helyre menekültek ugyan a bencések, a félkegyelmű Heribald azonban nem tartott velük, mert neki még nem adták ki az arra az évre szóló lábbelijárandóságot. Így aztán tanúja és tárgya lehetett a magyarok mulatozásának és évvodésának; láthatta miként fosztották ki a kolostor pincéjét és éléstárát, s miként zuhant le két magyar legény a toronyról, melynek csúcsáról le akarták hozni a Szent Gallen jelvényeként szereplő és aranynak vélt kakast (gallus).

De Wolfgang más vonatkozásban is hallott a Nyugaton „Isten ostorának” tartott félelmetes magyarságról. Életrajzában olvashatjuk, hogy Einsiedelnt többször meglátogatta az az Ulrik augsburgi püspök, aki templomukat és Wolfgangot is felszentelte. Tőle magától hallhatták az einsiedelni bencések, hogyan ostromolták a várost a magyarok s hogyan védte azt Ulrik püspök mindaddig, amíg csak meg nem érkeztek Nagy Ottó felmentő seregei. Ennek lelt következménye aztán 955. augusztus 10-én az a lechmezei vagy augsburgi csata, melyben a két tűz közé került magyar sereg megsemmisült, a vezérek, a legendás hírű Verbulcsú és a kürtös Lehel pedig akasztófán fejezték be viharos életüket.

Ezek hallatára és hatására bontakozhatott ki Wolfgang lelkében az az elhatározás, hogy befelé fordult életét és nyugodt otthonát elhagyva, az ismeretlen Magyarországra menjen s további életét a pogány-nomád nép Istenhez térítésére szentelje. A terv megvalósítására 972 elején kerülhetett sor, amikor Wolfgang — a regensburgi bencés Arnold által 1030 körül készített első életrajza szerint — apátja áldásával s néhány társával Sváb- és Bajorországon átvonulva a magyar határra érkezett.

Arról, hogy hol és miként dolgozott Wolfgang, keveset mondanak forrásaink. Az bizonyos, hogy a magyarok — mint általában a pogány-nomád népek — vallási vonatkozásban türelmesek voltak, s a kereszténység eszméi és intézményei sem voltak ismeretlenek előttük. Egyrészt ugyanis az itt élő szlávok már keresztények voltak, másrészt pedig a század első felében közülük is sokan megjárták Nyugat- és Dél-Európa keresztény országait. Wolfgang második életrajzának szerzője, az ugyancsak regensburgi bencés, az 1060 körül dolgozó Othlo azonban szembeszállt az olyan híresztelésekkel, melyek szerint hőse „a magyarok királyát és népét a keresztény hitre térítette és meg is keresztelte” volna. Ő sokkal realisabban mérlegelte annak lehetőségeit, hogy jó néhány hónapi munkával milyen minőségi és mennyiségi eredményt lehet elérni egy nép hitvilágának és erkölcsi életének átalakítása terén. Az ő, kissé pesszimista és képletes szövegezése szerint Wolfgang „a régi hiedelmek bozótjainak kiirtásában, a durva szívek terméketlen talajának az evangélium ka-

pájával való feltörésében s a hit magvainak elhintésében eredménytelenül fáradozva' volt kénytelen abbahagyni a magyarok megtérítésének munkáját.

Hogy az ilyen szegényes eszközökre támaszkodó „magánvállalkozás” rövid idő alatt nem hozhatott látványos sikereket, azt nemcsak Othlo, hanem Wolfgang is jól tudta. Munkáját szívós akarattal kívánta folytatni, amikor Piligrim passzau püspök maga elé parancsolta, hogy megvizsgálja céljait és eszközeit. De Wolfgang még ott is azon töprengött, hogy „miért is akadályozták meg őt abban, hogy a pannónok népét Istenhez vezesse”.

Ennek a fordulatnak több emberi és gondviselészerű oka is volt. Úgy látszik, Géza fejedelem trónra lépése (970) óta szinte benne volt a levegőben az a tudat, hogy a magyarság élete nagy irányváltozás előtt áll, ami a nyugati kereszténységhez való közeledést, a vele való kapcsolat felvételét jelenti. A 955. évi augsburgi katasztrofális csatavesztés s a 962-ben megalakult német-római császárság bebizonyították, hogy a magyarság nem folytathatja korábbi életét, hanem törekednie kell a németekkel való jószomszédi viszony kialakítására. Különben félt volt, hogy őt is elérí pogány-nomád elődeinek, az avaroknak a sorsa, kiknek birodalmát Nagy Károly császár 800 körül semmisítette meg.

A fiatal és ambiciózus passzau püspök, Piligrim (971-991) már kész tervvel várta ezt az irányváltozást. Úgy gondolta, hogy püspökségét érsekséggé fejleszti s annak élén ő veszi kezébe az egyháztartományával szomszédos, attól keletre lakó magyarság megtérítését s egyháza megszervezését, ő fog suffraganeus püspökök kinevezéséről gondoskodni. Mivel ebben a gondolatmenetében zavarta egy ismeretlen és tőle független hithirdető működése, s mivel érdekelte, hogy ki az illető s milyen módszerekkel és eredménnyel dolgozott — maga elé rendelte Wolfgangot.

Piligrim lépésének azonban nemcsak negatív, hanem pozitív vonatkozása is lett. Bár Wolfgangot nem engedte vissza Magyarországra, de látva kiváló műveltségét, Babenberg Henrik és Brunó érsekkel való kapcsolatát, komoly felfogását és tetterekészségét — felhívta rá Ottó császár figyelmét, aki 972 végén az üresedésben lévő regensburgi püspökség élére állította. Wolfgang életének ezt a fordulatát valóban gondviselészerűnek tekinthetjük. Így kezdődött ugyanis életének az a szakasza, melynek során — ha indirekt módon is — az addiginál sokkal többet tehetett a magyar kereszténység kibontakoztatása érdekében.

Említettük már, hogy Wolfgang Trierben is, Einsiedelnben is azzal a gorzei reformmozgalommal jutott érintkezésbe, amelynek nemcsak híve, hanem leghatásosabb terjesztője is lett új állásában. Erre utalt Othlo, amikor szójátékszerűen azt írta, hogy „monasterium, sed non monachum deserens” — csak a monostort és nem a szerzetesi lelkületet hagyta el Wolfgang, amikor Einsiedelnből távozott s Regensburgban telepedett meg.

A Karoling-birodalom felbomlását kísérő zavarok, s évtizedeken át tartó magyar hadjáratok következtében a bajor szerzetesi élet is erősen hanyatlott. Ráadásul sok helyen a kolostori birtokok jóvedelmével növelték a püspöki javadalmakat, aminek következtében a püspökség és az apátság vezetése egy kézbe került. Igaz ugyan, hogy az ilyen apát-püspök a szerzetesi konvent irányítását a bencés perjelre bízta, annak azonban nem volt meg a kellő tekintélye a fegyelem fenntartására.

Ezen a bajon Wolfgang püspök már regensburgi működése kezdetén igyekezett segíteni. Ezért püspöksége anyági áldozata árán is függetlenítette a Szent Emmeram-apátságot, s így az megkezdhetette önálló életét. Az első apátot 975-ben ugyan még ő nevezte ki régi barátja és eszmetársa, a trieri Szent Maximinus szerzetes Ramwold személyében, utódait azonban már szabadon választhatták a konvent tagjai. Ramwold tökéletesen megfelelt a hozzá fűzött várakozásnak. Negyedszázados kormányzása alatt apátságát az erkölcsi és szellemi virágzás magas fokára emelte, konventjét mennyiségileg és minőségileg egyaránt megerősítette, s a gorzei szellem bajor központjává fejlesztette.

Am a reform lelke és továbbszármaztatója azután is Wolfgang püspök maradt. Az ő hatására szervezték újjá Tegernseet, melynek első apátja az ugyancsak trieri Hartvít, a második pedig a Szent Emmeramból való Gopezert lett. A magyarok által elpusztított niederaltaichi monostort szintén ő fejlesztette apátsággá 990-ben azzal a Henrik bajor herceggel, aki 996-ban Szent István sógora, 1002-ben pedig német-római császár lett.

Wolfgang eszméi terjesztésében nemcsak a trieri és a regensburgi bencések között talált támogatókra, hanem püspöktársai között is. Ilyen lelkület bontakoztatta ki a magyar kereszténységet. Bár annak alapvetését jórészt Szent Adalbert és tanítványai

végezték és irányították, s Szent Wolfgang szerzeteseinek és papjainak neve általában ismeretlen előttünk — mégis biztosra kell vennünk azok igen jelentős közreműködését. Csakis ezen az alapon érthető, hogy Szent István és felesége, Gizella tagja volt a niederaltaichi, a tegernseei és a salzburgi apátság „confraternitas”-ának, s azt is tudjuk, hogy a Szent Wolfgang életrajzát készítő regensburgi Arnold 1030 körül hat hetet töltött Esztergomban, s a niederaltaichi Szent Günter is többször megfordult Szent István udvarában, aki Bakonybélben remetelakot is készíttetett számára.

Wolfgang életének végül még egy vonatkozásáról kell megemlékeznünk, mely ugyancsak fontos hatást gyakorolt a magyar kereszténység kialakulására, s ezt a hatást Gizella királyné révén érte el. Regensburg volt a bajor főváros és a bajor hercegi család székhelye. Az életrajzkészítők hangsúlyozták, hogy a főváros püspökét igen meleg szálak fűzték a hercegi családhoz. Mint a család lelki vezetője természetesen irányította a gyermekek nevelését. Othlo — ha a későbbi fejlemények alapján is — azt írta, hogy Wolfgang püspök a gyermekek közül Henriket királynak, testvérét, Brunót püspöknek, Gizellát királynénak, hűgát, Brigittát pedig apátnőnek szokta nevezni.

Bár a 994-ben meghalt Wolfgang püspök nem érte meg, mikor növendéke, Gizella 996-ban mint István trónörökös felesége Magyarországra került, mégis biztosra vehetjük, hogy nemcsak Civakodó Henrik bajor herceg és Géza magyar fejedelem barátságát nézte jó szemmel, hanem a gyermekek tervezett házasságát is a legmelegebben pártfogolta. Ha valaki, hát Wolfgang — aki élete leghősiesebb vállalkozását magyarországi missziójában látta — tudta méltányolni azt a nagyszerű szerepet, amely Gizellára, mint a magyarok királynéjára várt a keresztény vallás és a nyugati kultúra megalapozása terén. Ily körülmények között természetesnek vehetjük, hogy a püspök a maga részéről mindent megtett, hogy Gizellát hivatására előkészítse. Hivatása betöltésénél aztán ott álltak mellette azok a bajor papok és szerzetesek, akik vele együtt kerültek az esztergomi udvarba, s ott is Wolfgang püspök szellemében dolgoztak.

Az egyház október 31-én tartja Szent Wolfgang ünnepét. Ebben az ünneplésben nemcsak a németek, hanem a magyarok is kezdettől fogva szívesen vettek részt. Az 1200 táján — korábbi minták alapján — készült Pray Kódex miseszövege hirdette, hogy Szent Wolfgang a magyar egyház egyik alapvetője volt. „qui pastor noster extitit”. De más vonatkozások is őrzik emlékét. A Sopron mellett fekvő Balfot abban az időben, 1199-ben még Farkasdnak hívták — mely név a XIII-XIV. századi oklevelekben már németes formában szerepelt. A Wolfból alakult a Bolf, abból pedig a most használatos Balf név. A templom védőszentje kezdetől fogva Szent Wolfgang-Farkas volt. Végül az is bizonyítja kultuszának hazai elterjedtségét, hogy — különösen a középkorban — Farkas néven sokan tisztelték patrónusuként.

KÖNYVEK KÖZÖTT

Csodálatos, ismeretlen kertben egy hinta röppen egyre magasabbra. A férfi keserűség arccal meg-meglöki, érzi, hogy a benne ülő lány már nem az övé, hatalmába kerítette az ég vakító kéksége és a repülés gyönyörűsége. Mintha elvarázsolták volna őket, bármelyik pillanatban kiszakadhatnak a tér és idő vonzásából. Aztán egyszer csak üres lesz a hinta. Mándy Ivánnál — neki is van egy ilyen novellája — arra gyanakodhatnánk, hogy a lány egyszerűen elrepült, mert nála folytatódni a varázslat. Illés Endre* elbeszélésében azonban a fűben fekszik, alighanem hangtalanul bukott előre, „baljával a földre

könyökölt, jobb kezével átfogta a hinta el-elcsusszanó deszkáját, és olyasmit tett, amit igazában csak Nápoly és Capri között szoktak a borzoló tengeren... Hányt.”

Micsoda lemondás kelhet hozzá, hogy egy író ilyen könyörtelenül végigmondja a dolgokat! Mennyivel egyszerűbb volna belefeledkezni a pillanat jó ízébe! Illés Endre azonban tisztában van azzal, hogy a pillanat elmúlik, s hogy az élet valóságosan, csapdákkal, szüntelen útvesztések és találasok lehetőségeit felcsillantva megy tovább. Ő is elindul hát, s csak azt állapítja meg keserű-ironikus belenyugvással: „Hogy elrebbent ez a pillanat, mintha madarival kelt volna szárnyra az egész kert.

*Illés Endre: Hármaskönyv; Árnyékrajzok (Magvető)

vagy mintha gyíkjaival menekült volna el a nyirkos kövek alá!”

Ez a hang, ez a tartás teljesen újszerű volt a húszas-harmincas években. Még Illés Endre közvetlen nemzedéktársai is más nyelvet beszéltek: Hevesi András talán robosztusabb írói alkat volt, Hunyady Sándor egy-egy parádés részlet kedvéért néhol cserbenhagyja az egészet, Komor András halkabb és részletesebb, Szerb Antal pedig boldogan engedett a csoda csabításának. Illés Endre nem. Szévtelenül, minden apróságra figyelve, egyforma hangerővel mondja végig a történetet, amely épp ezzel kelt mellbevágó hatást. Aki az ő elbeszéléseit olvassa, szükségszerűen megcsömörlik. Talán attól a világtól, amely e novellákból eléje tárul. Mert — és ez megint az igazi író varázslata — az apró, pillanatnyi történések egymásutánjából végül kikerekedik az egész élet. De keserű, fojtogató érzés szemügyre venni elbeszéléseinek szereplőit is: majdnem mindegyik torz, tört lelkű figura, aki hiába keres kapcsolatot a másik emberrel, egymáshoz való viszonyuk befejezetlen, hideg, üres marad. Voltaképp az összes elbeszélések a szakítást dokumentálják. Mert a maga módján, a maga eszközeivel Illés Endre a móríci utat járta és járja: ő is leleplez, ő is bezonyítja egyfajta életstílusnak tarthatatlanságát, s amikor a kis dolgok és kis emberek erkölcselenségét tűzi tollhegyre, arra tanít, hogy próbáljunk ellenkező előjelű morált kialakítani magunkban. A polgári világ, pontosabban talán a kispolgár és dzsentri lepleződik le ezekben a rendkívül feszesen szerkesztett, nagy műgondal írt novellákban. De úgy, olyan erővel, hogy szánni sem tudjuk. Még azt a szmokingos, elegáns úriembert sem, aki a dzsentrik és a velük összejátszó pincérek tréfájának áldozatává válva kénytelen paradicsomlébe dugni a fejét. Violát sem, aki egy elrontott, értelmetlen élet után öngyilkos lett, de még a halál is megcsúfolta: hamuba és szemétkébe zuhant. Igaz, nem is szándéka az írónak szánalmat vagy együttérzést keltetni. Éppen taszítani akar, s elbeszélő művészetének az adja, az igazi értékét, hogy mindezt objektív tartással, hűvösséggel, kívülállással is hibátlan teljeséggel tudja elérni.

Kevesen írnak olyan pontosan s mégis minden árnyalatra, finomságra érzékenyen, mint ő. Az „esszéista nemzedék” tagjai kivétel nélkül gondosan ügyeltek a stílus szépségére, Illés End-

re azonban talán még nemzedéktársainál is tudatosabban őrzi az írás tisztaságát, a kifejezés pontosságát. Némelyik leírása fejlethetetlen telitalalat, s többnyire épp ezekben a szinte „átlelkésített” tájrajzokban ellenpontozza a történetek iszonyú kietlenségét. Az *Ítélet* egyik legreményesebb elbeszélése, amelyben minden mozzanat a tragédia felé mutat (a részeg társaság autóval a Balaton jegére megy, s elsüllyednek). A záró tájkép azonban — amely jelkép is egyben — színeivel, fényeivel mégis mintha tágitana-enyhitene a történet kemény rajzán. „A nagy nátriumhegy éppen alattuk lángolt — olvassuk a novella utolsó mondataiban —, és ők még a jég roppanását sem hallották. Egy hatalmas tábla úgy billent el alattuk, mint egy mélybe nyíló csapóajtó. Egyetlen pillanat alatt tűntek el.” A *Karácsonyeste* iszonyata így oldódik a befejezésben: „Este ismét megindult a havazás. A város megtelt harsogó fehérséggel. Hajnal felé kék és vörös csillagok hunyorogtak a magas téli égbolton.” Az ellenpontozottság, az ellentétekben gondolkodás, a dolgok mindkét oldalának bemutatása állandó feszítő ereje elbeszéléseinek. A sokat emlegetett, s megjelenésük idején mintának számító Zsuzsa-novellákban például szüntelen együtt és egyszerre van jelen az idill és a tragédia. Ugyanez ad feszültséget színdarabjainak is. A *Festett egék* — ez szerepel a Hármaskönyvben — az elbukás és újrakezdés példázata. De hasonló problémakörben mozognak többi darabjai is, amelyekben talán nem érvényesül annyira az objektivitás leleplező ereje, mint az elbeszélésekben, de a problémák nagyon is élnek és nagyon fontosak.

Mindig és mindenütt az ember, az emberi problémák foglalkoztatják Illés Endrét. Esszéit is mindig egy-egy jellegzetes mozdulatból, gesztusból indítja, egy fíntor mögött érzékeltetni tudja az arc teljességét, s egy félbeharapott mondat elég, hogy a teljes művet felfejtse. Ebben a műfajban egyszerűen utánozhatatlan, ahogy és amit ír, mert többnyire ő maga is szereplője egy-egy tanulmányának, s egy varázslatos, bűvészi fordulattal máris élénk idézi azt, akiről ír, személyes jelenvalóságában is; ha fülünk van, hallhatjuk Apor Péter dohogását, s ha szemünk, láthatjuk az öregedő Vörösmartyt, amint a Csigában kortyolgatja a bort. Mindez nem a novella átcsapása az esszé területére, hanem az alkotáslélektani szempont na-

gyon finom, észrevétlen érvényesítése. Ezzel a módszerrel Illés Endre sok olyat is el tud mondani, amit a tudományos nyelv korlátai között lehetetlen volna. Az ő Stendhalja olyan, amilyen az életben volt: nyughatatlan, pletykálgató s mégis a nagyság bélyegével, mint hőse, Julien Sorel, akit — részint mint az írói én alteregóját — oly tökéletesen állít elénk a regényről írt esszéjében. De nem tőle tanultuk-e meg szeretni a mindig teljességre törekvő Örley Istvánt, aki dülten rohant ki a Szentivánéji álom előadásáról, mert e tökéletes remekművet nem ő írta? Nem minden lélektani elemzésnél többet mond-e Karinthy jelleméről és érzékenységéről Illés Endre nagyszerű portréja? S nem máig a legteljesebb és leghitelesebb-e az a kép, amelyet ő festett Hevesi Andrásról? Bőven lehetne sorakoztatni a példákat annak bizonyításául, hogy az az esszé, amit ő ír, többet mond és jobban belénk rögződik, mint az irodalomtörténeti kézikönyvek mondandója. Illés Endre ugyanis mindig az ember felől közeledik a műhöz, amely így mélyen emberi dokumentummá válik.

De tévedne, aki azt hinné, hogy Illés Endre mindig és mindenben az objektív távolságtartás ideálját vallja. Esszéiben sokszor forrósodik fel a hang-

ja, és olykor tetten lehet érní az érzelmeit szemérmesen palástoló lírikust. És szinte kirobbanó indulattal tud vinni, amikor úgy érzi, sérelem érte az igazi irodalom ügyét. Polemikus írásai félelmetes vitázót sejtetnek, aki olyan fölüeny biztonsággal viszi be találatát az ellenfélnek, hogy már a kezdes pillanatában fel kell adni vele szemben a játszmát.

Egész életműve és életútja az irodalom vonzásában áll. Maga az író mondta el egy interjúban, hogy nem azért járt az orvosi karra, mert gyógyítani akart, hanem mert alapos ismereteket akart gyűjteni az emberről. S hogy az anamnéziseket, melyeket szorgalmasan írogatott, ugyancsak írói nyersanyagnak tekintette. Sajnos, egyre kevesebben vannak, akik ennyire hivatásuknak éreznék az írást — s vele a nevelésnek, a szépség szolgálatának — mesterségét.

Igaz, Illés Endre nem mesterség-fokon gyakorolja az irodalmat. Lénye legvelejeig író, olyasformán, ahogy író volt Kosztolányi — akihez sok szál fűzi — vagy Babits Mihály, akiről olyan felejtethetlen „pillanatképet” rajzolt. Az ő hagyományukat őrzi, s adja tovább a következőknek...

SÍKI GÉZA

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

SZOMORY A VÍGSZÍNHÁZBAN

Szomorj Dezső nemcsak az írás mágiáját úzi, de szó-mágiát, szinte rituális ütemű énekszöveget is ad szereplői szájába. Ez az, ami vagy rajongóivá, vagy ellenségeivé teszi színműveinek hallgatóit.

Ez a zeneiség a színpadi nyelvben konzervatív hajlamú közönségünket inkább a történelmi drámákban hódította meg. Szomorj még párizsi katonaszökevény-emigráns volt, amikor „A nagy-asszony” idehaza már a Nemzeti Színház feledhetetlen sikerévé vált. Jómagam a történelem Szomorjával 1919-ben vállalkoztam, a Tanácsköztársaság idején. A II. József-et ma is hajlandó vagyok három legjobb történelmi drámánkhoz sorolni. Odrý Árpád, aki már A nagy-asszonyban József trónörökösét játszot-

ta Jászai Mária Teréziája mellett, itt nőtt föl a kalapos király végzetes nagyságú alakítóivá. S olyan színészekkel játszott együtt, mint Várady Aranka, Csillag Teréz, Somlay, Gál Gyula, Uray. A Nemzeti Színház akkori, kissé kopottas és poros díszletei közt szinte éreztük a XVIII. századbeli Burg termeinek dohosságát. Hogy zengett ekkor Szomorj nyelve, s a nemrég elkergetett király sorsa micsoda kontraszt hatásokkal színezte a legseniálisabb és egyben letragikusabb Habsburg alakját. Egy Habsburg, aki újítani mert, és legalább a saját szája íze szerint javítani népei sorsán. El kellett buknia.

Később aztán a darabnak mindkét fölújítását aggódba lestem. II. József alakjára mind a kétszer Odrýhoz hasonlóan nagy színészt talált a Magyar és a József Attila Színház. A Magyarban Törzs Jenő játszotta, „énekelte” el II. József nagyívű szövegeit, a József Attila Színházban Darvas Iván. De

mindkét előadásban rosszul választották meg a női főszereplő alakítóját. Egy-egy szép, de tehetségben nem túlságosan gazdag színésznőt adtak partnerül Törzsnek is, Darvasnak is, akiknek sikerült is a hatás háromnegyed részét elsikkasztaniok. Mert Lichtenstein hercegnőnek nem kellett szépnek lennie. Várady Aranka sem volt az. De mondani tudta Szomory Dezső nyelvét, és igazi udvari dáma volt. A dáma-típus pedig lassan, de biztosan kivesszett vagy kivész színpadjainkról. Pedig történelmi emlékként színpadilag meg kellene őrizni ezt a szerepkört is.

Azután jött a most felújításra váró II. Lajos király, a mohácsi csatavesztő és vértanú. Az aránylag még fiatal Törzs Jenő játszotta Szomory nyelvének és az ország vesztének még nagyobb delíriumában, mint ahogy Ódry sugározta II. József delíriumát. S neki is mekkora művésznőt adott partnerül a sors. Az akkor debütáló Darvas Lilit, aki Maria királynő összetett, okos Habsburg-lány alakját elsodró erővel ábrázolta. Csak a mostani felújításnál ne ismétlődjék meg a Szomory fölújítások tragédiája, a nagyformátumú férjiszereplő mellé adott csak szép, de a színpadi lámpák fényében elhalványuló nőalak lehúzó ereje. A Madách Színháznak érdekében állana, hogy Mária királynőt kettős szereposztásban játssza, hogy valami versenyt támasszon a színpadi deszkákon a jobb megvalósítás érdekében. Mária királynő valamivel idősebb, érettebb, mint a koraszülött Lajos. Szikár Habsburg arc, nem a szépsége a döntő, hanem az egyénisége. Játshatná akár Psota Irén is, az extatikus szerepek érett asszonya. (De ott van az annyira tehetséges Nagy Anna is.)

De nemcsak királyokat és fejedelmeket búvölt kulisszái falára Szomory. Megörökítette a korabeli Pest arisztokratáit és iparbáróit, bankigazgatóit és fezőrjeit, józsef- és ferencvárosi bérlakásukból kikecmeregni akaró polgárait is. Ilyen a „Bella” históriája is. Ferencvárosi orvoscsalád, akiknek ebédlőjébe belát a szemközti nyitott ablaknál fogat fúró és hegedülő sánta fogorvos. Sokat áll az ablakban, mert Keilits orvos úrnak szépséges lánya van, aki után a fogorvos leleselkedik. Már nemcsak az ablakból, de úton-útfélen nyomoz utána, mert a szépséges Bella énekelni tanul, pártfogója is akad gróf Thurein Ernőffy Károlyban, aki naponta autón hozza haza, hogy még hazaérkezéskor se szálljanak ki a kocsiból, hanem féltékeny-

ségi rohamokat keltő játékokat üzzenek az autó ablakán is átkukucskáló Talpa-Magyar fogorvos szeme láttára. No és megtörténik a baj, Bella gyereket vár, de a nős, többgyermekes gróf csak anyagi áldozatokra hajlandó, házasságra nem. Szerencse, hogy kéznél van a titkos imádó fogorvos. Bella hamarosan törvényes gyermeket szül és első imádójából kiábrándulva művészé is érik hamarosan. Igaz, hogy az Operában éppen az ő Thurein-Ernőffyje az inténdáns, ő kap minden nagy szerepet s packázhat Puccinival is, akinek Toscájában aratja zsenge élete első igazi nagy sikerét. Most már Ernőffy is válnék, feleségül kéri, de a végig sértett művész nő most megengedheti magának, hogy sértődöttségét megbosszulja. Elutasítja a gróft és a szerény, kissé ütődött fogorvost választja lélek szerint is, aki fölött ő uralkodhat.

Meglehetősen banális ez a téma, de Szomory mesteri erkölcsrajzban mutatja meg benne a századelő Pestjét. Szereposztásbeli nehézségek és tévedések itt is voltak. A mai csitri szerepekben oly búvós erejű Halász Judka ívelése a végzetes asszony alakjáig merész futam. Halász Judit azonban befut a célba, színpadi biztonsága átlenélti őt a veszélyes kötéltańcosi mutatványon. A darab női vonalán két teljes mértékben sikerült alakításról emlékezhethünk meg. Az ambiciózus Keilitsné szerepében Bulla Elma sokszólamúan és tökéletesen játszotta el azt az anyát, aki fölgyűlt és visszatartott energiáiból leányának is dúsgazdag hozományt tud adni. Gobbi Hilda pedig a kissé szénilis és gyanútlanlannak látszó nagymama alakjában találja el Szomory kevés vonással is egészet alkotó alakját.

A férfiak közül már nem volt mindenben ilyen szerencsés a fölújítás. Darvas Iván talán valami mai hullámnak engedelmeskedve vette kreténre a gróft, akibe pedig az okos Bella nemcsak anyagi és érvényesülési vágyakból szeretett belé. A darab feszültségén sokat old ez a kis, kornak tett engedmény. Ne feledjük, hogy a századelő Pestjén egy ilyen nemzeti-kaszinóbeli gentlemannek is megvolt a saját arca és meg is őrizte azt. Igaz, ez a kis rendezésbeli és játékbeli kisiklás megkönnyítette a fogorvost játszó Tahi Tóth László dolgát. Könnyebb lett Bellának a választás a komikus gróf és az egyetlen fogorvos között. De Tahi Tóthnak nem lett volna szüksége erre a könnyítésre. Hízékeny jóssága, elesett rajongása az elérhetetlennek vélt nőért mély-

ségesen emberi. Talán a legemberibb ebben az eléggé embertelen darabban, amely nyíltan szemünkbe vágja: ilyenek vagytok. Miklóssy György, Tordy Géza, Szatmáry István, Pethes Sándor egy-egy élethű színelőrel gazdagították az előadást, amelyben kellemesen tűnt föl Kútvolgyi Erzsébet f. h., a Szegedi Szabadtéri Játékok idei Júliája. Marton László rendezése, ha nem is tökéletes, értékes hozzájárulás a Szomorj renaissance továbbépitéséhez.

POSSONYI LÁSZLÓ

A gyulai Várszínházban, Miszlay István rendezésében, Szoboszlai Sándor főszereplésével láthattuk Aprily Lajos A bíboros című történelmi drámáját. Ismét felfigyelhettünk arra, milyen drámai erő, atmoszféra van ebben a XVI—XVII. századi, két óriás hatalom között öröklődő, kívülálló és beavatottak számára egyaránt titkokat rejtgető erdélyi sorsban. A messzire néző, nagy lobogású Báthori István már halott a drámában; effeminált, hisztérikus, többször is lemondó, mindig új terembe kapó utóda, Báthori Zsigmond pedig szétzilálja Erdélyt. Felperzselt falvaikkal jobbágyosorba süllyesztett székelyek, törvényes ítélet nélkül lekaszált főemberek — köztük Báthori Boldizsár, a tragédia bíboros-fejedelmének rajongva szeretett testvér-bátyja —, a magyar állam-eszményiség továbbvitelére éretlen, cinikus-közömbös rendek — ezt az örökséget kell átvennie Aprily humanista hőségének, a warmiai püspökségből Erdély trónjára lépő Báthori Andrásnak.

Aprily bíborosa, ez az Itáliában tanult, nagy műveltségű, tiszta szándékú ember nem érti meg igazán Erdélyt. Csak egét karcoló havasait érti s a köztük megbújó tájakat, rég elporladt országmentők tetteit és szellemük örökségét; mindenben a szépséget és tisztaságot, de ez kevés Erdélyben. Békét akar vinni, építő, humanista eszmével akarja felítatni a sok kiömlött vért, de nem látja, hogy szilárd belső rend, erős hadsereg nélkül mindez semmit sem ér; a tatár rabságban sínylődő foglyokat a khán „lelkére ható” szép levéllel szeretné kiváltani, az Erdély biztonságával mit sem törődő pápai követ biztatására meggondolatlanul, keményen üzen a tö-

rök portának, a gyanakvóan acsargó, havasalföldi vajdát uszítgató prágai udvarban követe „német és latin eloquentiáját” akarja ragyogtatni. Aprily azonban nemcsak ezt a Warmiában és Erdélyben egyaránt fájdalomosan magányos, minden nemes tetteivel csak a pusztulását siettető embert mutatja meg; mélyen jelképes, hogy a dráma elején örökös szolgaságba süllyesztésével „halálát elkérő” székelyt látunk, akinek bűjtatása miatt majd kigyullad egy szabad ember háza, és székely fejsze sújt le holdas, babonás havasi tájban a bajok orvoslásával elkésett, menekülő fejedelemre a tragédia záróképében. S a két kép között — e dramaturgiai korántsem hibátlan, de mindig egy nehézveretű erdélyi líra soraival szóló drámában — vergődik, élelet akar teremteni, és mégis minden lépésével a pusztulásnak nyit kaput a fejedelem. Kétségbeesett, szép tetteinek rapszódiaja alatt, az egész dráma tiszta zeneiségű poézisében, legszomorúbb, legmagányosabb futam a székelység tragédiája. Fuldokló futam ez, mely fel-feltámad a fejedelem uralkodásának baljós áramában; pedig a hideg Warmiából magát hazaálmódó, egyszerű papjairól gondoskodó, babona-sújtott polgárlányt mentő bíboros otthon sem közömbös a nép panasza iránt. Leghívebb emberétől is tudja: „Azé lesz ez a nép, aki megitatja szabadság vizével”. De az urak nem akarják, és az elbizonytalanodott fejedelem elmulasztja ezt, a legfontosabbat; hiába tesz mindent, küld követeket és épített csatornát Gyulafehérvárnál, minden tette mögött ott leskelődik már a halál. A halál, amelyet olyan természetesen érez meg és fogad el halott elődeinek régi mozdulásait figyelve, a gyulafehérvári templom őszi alkonyában. A pusztulásba égett, megmaradt élelet, János Zsigmondét, „kemény gyökerű fa hervadt virágát”, Báthori Boldizsár szép férfi-gráciáját, Izabella fel-felvillanó táncát. Talán saját, tűnődő arcát is figyeli, amely éppigy kirajzolódik majd az időben; míg feje, melyet „sárkányvért eresztő” székelyek metszenek majd le, megjárja földi útját a győztes havasalföldi vajda sátráig. Zsigmond által becsanott, kifosztott s most a vajdának felkínálkozó szerencsétlen székelyek küldik oda, akik nem ismerik a dráma „furcsa emberének”. Fábian Béninek hitét, mely tatár rabságot túlélve figyelmeztet: „Nem rövidült meg az Isten karja”.

CZÉRE BÉLA

KÉPZŐMŰVÉSZET

SZALAY LAJOS KIÁLLÍTÁSA. Lánicz Sándor *Szalay Lajos Bibliája* című szép cikke (Művészet, 1967 szeptemberi szám) e szavakkal fejeződött be: „Ideje lenne megrendezni idehaza Szalay Lajos gyűjteményes kiállítását, hogy láthassuk rajzait, élvezhessük alkotásainak magas színvonalát s megismerkedhessünk a modern magyar művészet egyik kiemelkedő egyéniségével...”

A „Genesis — A graphic interpretation by Lajos Szalay” című albummal (New York, 1966) foglalkozó cikk végén megfogalmazott kívánság a közelmúltban valósággá vált: ez év nyarán a Nemzeti Galéria földszinti termeiben — D. Fehér Zsuzsa és Dévényi István rendezésében — retrospektív tárlat nyílt a negyedszázada külföldön élő grafikusművész mintegy kétszázharminc tusrájzából.

Az 1909-ben parasztcsalád gyermekeként született Szalay Lajos korai — 1939 és 1946 közötti — munkái részint könyvillusztrációk* voltak, részint önálló — nem irodalmi művek által inspirált — grafikai lapok. Kassák Lajos már 1941-ben felismerte a fiatal művész talentumát: „Szalay Lajos érzékeny idegekkel és gondolkodó aggyal él korában... Rajzainak legszembetűnőbb jellegzetessége a frissesség, a lendület és a szuggesztív kifejezőkészség... Szalay a továbbfejlődésnek hatalmas lehetőségeit hordja magában.” Farkas István festőművész, a Singer és Wolfner kiadó-vállalat igazgató-tulajdonosa, Kállai Ernő esztéta és Szabó Lőrinc — akit Szalay „pontos rajztudása és szabadon építő képzelete” igazított meg — ugyancsak szeretettel egyengették a pályakezdő művész útját.

1946-ban Szalay — Georges Rouaultnak, a vallásos ihletésű nagy francia festőnek támogatásával — UNESCO-öszöntődíjat kap s Argentínába utazik. Hamarosan főiskolai tanárrá nevezik ki, Tucumanban, majd Buenos Airesben tanít. 1960-ban az USA-ba települ át; itt jelenik meg — Mózes első könyvének szövegét meglehetősen kötetlenül megjelenítő — *Genezis* című rajzciklusa. A művész egy idő óta Párizsban él: nemrégiben — Dózsa-rajzaiért —

magyar állami művészeti díjban részesült.

A Szalay-kiállítás — amelynek anyagát Budapest után a miskolci Galériában is bemutatták — nagy és igen kedvező visszhangot váltott ki. A kivételes művészi élmények varázsával hatott ránk „a rajztoll mágusának” (D. Fehér Zsuzsa) életművé, amelynek gondolati sűrítettség, belső feszültség, jelképképző képesség, boszorkányos mesterségbeli tudás, kifogyhatatlan képzeletőrerő, a szimbolizmus, az expresszionizmus és a szürrealizmus egyéni ötvözése a fő sajátosságai. Az egész oeuvre-önvörös fonálként végigvonuló szociális és morális szemlélet, az emberiség legtitiztább eszményei mellett elkötelezettség is sok tanulsággal szolgál a fiatal művésznemzedék számára.

A tárlat Nagy Pálnak, Szalay Lajos művészete kiváló ismerőjének véleményét támasztotta alá: „Szalay rajzai az úgynevezett »figurális« irányzathoz tartoznak, de hogyha absztrakción a lényegtelenről, az esetlegestől, az anekdotikustól a lényeges, a tömörített, az esszenciális felé irányuló törekvést értjük, úgy nyugodtan az »absztrakt« képzőművészek közé sorolhatjuk őt... Rajzai megtevesztően egyszerűek, »közérthetőek«; alapvető tévedés lenne azonban azt hinni, hogy felületes szemlélődéssel eljuthatunk a lényegükig. Annak ellenére, hogy a művek címe sokszor utal jólismert versekre, mondákra, legendákra, — Szalay nem illusztrátor, még a szónak legnemesebb értelmében sem... Művészete nem ábrázoló, nem reprodukáló művészet, hanem magas igényű teremtés. Természetes tehát, hogy e rajzok megközelítése, értelmük felfedése és megértése éppen olyan nehéz folyamat, mint amilyen maguknak a műalkotásoknak létrejötté, létrehozása volt... A XX. század mesterei közül igen kevesen választják fő kifejezési formául a rajzművészetet. Az ügyes illusztrátorok, plakátművészek tömegéből ritkán emelkedik ki egy-egy Georg Grosz, Henri Michaux... Szalay Lajos is ezek közé a fehér hollók közé tartozik. Nagy érdeme, hogy a rajzolás minden más művészi tevékenységnél fontosabbnak tartja, s elsősorban grafikus, rajzművész akar és mer maradni.” (Nagy P.: Szalay Lajos rajzai, *Magyar Műhely*, 1967. május 15-i szám.)

*Racine: Berenice, Herczeg Ferenc: Tűz a pusztában, Steinbeck: Egerek és emberek, Lement: a hold, Szabó Lőrinc: Tizenkét vers.

ÉK SÁNDOR GYŰJTEMÉNYES KIÁLLÍTÁSÁN — amelyet a művész 70. születésnapja alkalmából rendezett meg a Múcsarnok — a Kossuth-díjas festőnek és grafikusnak a weimari német köztársaságban, a Szovjetunióban és itthon készült olajfestményeiből, egyedi és sokszorosított grafikáiból s politikai plakátjaiból kaptunk bő válogatást. Éknek a 20-as évekből való avantgarde szellemű képei kevésbé jelentősek, későbbi — tradicionális formanyelvű, realiztikus szemléletű — munkái között azonban számos érett, elmélyült mű akad. A tárlat anyagából kiemelkedtek a női szépséget és bájít tolmácsoló festmények („Zsozso portréja” 1961, „Félakt” 1972), a „Gyümölcsös csendélet” (1936), három virágcsendélet (1936, 1956, 1971) és egykét — balett-táncosnők csoportját ábrázoló — kompozíció („Hattyúk tava” 1940, „Balett” 1961). E munkái a mai magyar festészet megbecsülést érdemlő képviselői között jelölik ki Ék Sándor helyét.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI ALMANACH Szabadi Judit által szerkesztett 3. kötete (Corvina, 1972) az 1969-es és 1970-es év fontosabb hazai művészeti eseményeiről számol be. A tanulmányok és cikkek többsége — elsősorban Körner Éva „Vajda Lajos művészete”, K. Kovalovszky Márta „Gross Arnold, az ártatlan varázsló”, Mezei Ottó „Victor Vasarely budapesti kiállítása”, Sík Csaba „Fiatal művészek fővárosi tárlatai” és Szabó Júlia „A kaposvári múzeum rejtett kincsei” című tartalmas írása — nyeresége művészeti irodalmunknak. A kötet a külföld művészeti életére is kitekint... Sinkovits Péter „Minimal art”, Bálint Endre „A naiv művészet pozsonyi triennáléja” és Beke László „Az 1970. évi Velencei Bien-

nálé” című cikke megbízható tájékoztatást nyújtanak az egyetemes művészet folyamatairól és a nagy nemzetközi tárlatokról.

A „Kiállítási krónika” című rovatban Székely András tömören ismerteti egy sor hazai tárlatot. A feladat — egy-egy művészt, egy-egy kiállítást nyolctíz mondatnyi terjedelemben lényegre tapintóan, igazságosan jellemezni... — nem könnyű. Székely megállapításai legtöbbször „ülnek”, mintaszerű például Kassák Lajos kollázs-kiállításának vagy Bálint Endre, Gerzson Pál, Molnár-C. Pál, Pártos István tárlatainak bemutatása. Elgondolkoztató, figyelmet érdemlő Székelynek a jelenlegi hazai művészképzésről tett megjegyzése is: „A Fialat Képzőművészek Stúdiója kiállításainak lassan hagyományossá váló szürkésege azt az érzést kelti, hogy nincs minden rendben a főiskolai oktatás elvei vagy színvonala körül.” Olykor azonban a „Kiállítási krónika” minősítései és epitetonjai nem mentesek a sablonszerűségtől... Hogy a „Benedek Péter a magyar naiv festészet egyik legkiválóbb alakja”, vagy hogy „Kohán György az alföldi festészet egyik legmarkánsabb egyénisége volt” — e mondatok nem többek általánoságoknál.

A kötet borítóján a kiadó közli azoknak a festőknek, szobrászoknak és grafikusoknak névsorát, akiknek munkáit az almanach reprodukálja. A névjegyzék azonban elég hanyagul van összeállítva: Czóbel Bélától, Kmetty Jánostól, Beöthy Istvántól, Gyarmathy Tihamértól, Ország Lilitől, Berki Violától s más prominens művészeinktől szép illusztrációk szerepelnek a kiadványban, — nevüket mégis hiába keressük a névsorban...

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(ÁCS JÓZSEF ORGONAESTJE)
Nagyigényű műsorról lépett a közönség elé Ács József a Mátyás-templomi orgonaestek sorozatában. Bach három jelentős kompozíciója mellett Liszt Ad nos, ad salutarem undamját szólaltatta meg, ezt a teljes lelki és fizikai koncentrációt feltételező remeket, amelyben benne lobog Liszt egész élete, minden vágya, öröme és szenvedése. Az orgonaművész dicséretére válják, hogy néhány technikai problémáján túlemel-

kedve, teljes élménnyel ajándékozta meg a templomot ezúttal is zsúfolásig megtöltő hallgatóságot.

„Bach muzsikája minden bizonnyal az a zene — írta Furtwängler —, amellyel kapcsolatban... a legkevésbé ingadozik az emberek értékelése. Bach most és mindörökké az a szentség, aki, mindenki más számára elérhetetlenül, a felhők felett trónol.” És az a furcsa, hogy mégsem „elérhetetlen”. Mert bárki számára hozzáférhető, s e muzsika megfoghatatlan módon magával emel, ugyanoda, a felhők fölé, ahol a zeneköltő helyét a nagy karmester jelölte ki.

Minden szigorú törvényszerűségek szerint fejeződik ki zenéjében, a fuga nála a rendszer és a pontosság jelképe. De ugyanakkor önmagát, szubjektumát is beleviszi a műbe, hiszen toccatái telve vannak feszültséggel, izgalommal, erővel. Minden organaművébe bele tud sűríteni egy egész drámát, amely azonban sohasem végződik tragikusan, mert az ember mindig megtalálja a felemelkedés pontját. És mindezt úgy valósítja meg, hogy kerüli a nagy érzelmi kitérőket romantikus buktatóit, sohasem színezi a hangot, csak a kontrasztokat érzékelteti. S hogy mennyire lelke legbensőbb hangjait szólaltatja meg az orgonakompozíciókban, azt mi sem igazolhatja jobban, mint az a tény, hogy Lipcsében ő maga csak egész kivételes alkalmakkor ülhetett a hangszer mellé, ha orgonálni akart, el kellett utaznia. „Gyakran panaszkodott — írja a nekrológus —, hogy tulajdonképpen sosem kapott igazán szép és nagy orgonát használatra.”

Ács József műsor-összeállításának az adott külön érdekességet, hogy a három Bach-mű a zeneköltő három különböző korszakának egy-egy jellegzetes dokumentuma. A G-dúr prelúdium és fuga — mint a nekrológus írja: „kegyes urának nagy öröme telt Bach játékában, ez őt arra ösztönözte, hogy minden lehetőt megkísérljen az orgonajáték művészetében. Itt komponálta orgonadabjainak legnagyobb részét”. Valóban, itt, a weimari udvarban, a műértő hallgatóság körében fejlődött ki igazán Bach orgonaművészete. Nem véletlen, hogy Mattheson, a szigoráról híres hamburgi kritikusi ezt írta róla 1716-ban: „... a híres weimari orgonistától, Johann Sebastian Bach úrtól kiváló művek kerültek kezembe, s olyan tökéletesek, hogy szerzőjüket nagyra, kell becsülnünk.” Kivált ez idő tájt született koráljai remekművek, de a maga nemében érdekes, az orgonajáték sok lehetőségét felvillantó mű a G-dúr prelúdium és fuga is, mely a mostani hangversenyeken kicsit zaklatottan szólalt meg. Annál tisztábban, feszesebben tolmácsolta a művész a „Dór” elnevezésű d-moll hangnemű toccata és fugát. Ez a nagyon gazdag hangzású, joggal népszerű mű Bach életének legharmonikusabb korszakában, Köthenben keletkezett (ahol ugyancsak nem volt orgona). Bach azonban akkortájt már messzeföldön ismert orgonista volt; nem véletlenül hívták meg a lipcsei hang-

szert kipróbálására, s nem véletlenül ragadta el hamburgi hangversenyén az akkor már Matuzsálem korú Reinkent, aki állítólag azt mondta Bach rögtönzését hallgatva: „Azt hittem, ez a művészet már kihalt, de látom, hogy önben még tovább él”.

A d-moll triószonáta már Lipcsében keletkezett. Bach alighanem Wilhelm Friedemann nevű fiának komponálta a hat triószonátát, melyekben az olasz hegedűverseny három szakaszos felépítését követi. Ezek a rendkívül változatos, sokféle érzelmi hatást egyesítő művek jó alkalmat adnak megszólaltatójuknak, hogy számot adjon technikai felkészültségéről és virtuozitásáról. Ács József rendkívül szépen tolmácsolta ezt a kompozíciót, mint ahogy Liszt hatalmas alkotásának megszólaltatásakor is bebizonyította jó felkészültségét és értő muzikalitását.

(LEMEZFIGYELŐ) Az új magyar lemezek mindinkább a világszínvonal közelébe kerülnek. A Corelli 12 szonátáját tartalmazó kiadvány pedig egyenesen tökéletes. Sztereo-hangzása kitűnő és a három művész (Kovács Dénes, Banda Ede és Sebestyén János) elsőrangúan tolmácsolja a műveket. A hat „templomi” és hat „kamara” szonáta a barokk kor egyik legkiemelkedőbb zeneti remeklése, mely számtalan rejtett ercskén át termékenyítette meg a korszak zeneművészetét. Az eredeti változat hegedűre és egy mélyebb hangszerre (a partitúra címezése szerint gordonkára vagy csembalóra) készült. Ez a felvétel — amely a maga nemében tökéletesen korhű és modern is — bebizonyítja, hogy helyesebb a mélyebb szólamot mindkét hangszeren előadni. (Kivált, ha ilyen kitűnő művészek tolmácsolják, mint Banda Ede és Sebestyén János.) Odát kellene zengeni Kovács Dénes ragyogó hegedűjátékáról. Vivaldi Négy évszakjának előadása óta nyilvánvaló, hogy ez a kitűnő művész sokkal inkább otthon van a barokk kor hangzásvilágában, mint a romantikáéban. Remek tónussal, pompás ritmusérzékkel szólaltatja meg mind a tizenkét szonátát, s még a templomi és a kamara-jelleg érzetetésére is ügyel. Ha rajtam múlna, ennek a felvételnek ítélném „Az év lemeze” címet, még akkor is, ha címlapja talán nem a legizlésesebb (LPX 11514-15).

Újra és újra csak dicsérni lehet a Hanglemezgyártó Vállalatnak azt a nagyvonalúságát, ahogy szereplési alkalmat ad a legfiatalabb évszázad mű-

wészeinek is. Ezek a lemezek szinte kivétel nélkül igazolják a kockázatvállalás értelmét. Legutóbb Perényi Eszter kitűnő Bach-lemeze győzhetett meg erről. Annak idején voltak, akik vitatták, hogy valóban ő volna a legjobb a Rádió hegedűsök számára rendezett versenyén, ez a lemez azonban azt bizonyítja, hogy komoly, folyvást fejlődő művészi alkat az övé, amely mindig mélyebbre tör a műalkotás lényegé felé. S mi lenne nagyobb mélységeket kínáló mű, mint Bach két nagyszabású szólószonátája, amely szintén „templomi” rendeltetésű? Szinte a hangszer minden lehetőségét felvillantják ezek az alkotások, s alkalmat adnak a játékos virtuozitásának megcsillantására is. Különösen emlékezetesen szól meg Perényi Eszter tolmácsolásában a C-dúr szonáta hatalmas fűgája, melynek témafejélül egy közismert korált választott a zeneköltő. (LPX 11483). (És csak zárójelben — nem mintha odakíváncznék, mert kitűnő lemez — egy másik barokk kort idéző kiadványról, amely a „Zene mindenkinek” sorozatban jelent meg, s Tartini, Vivaldi és Corelli egy-egy művét tartalmazza. A Tátrai Vilmos vezette Magyar Kamarazenekar ismét elbűvöl remek ritmusú, jókedvű muzsikálásával, s fájó öröm hallgatni Dénes Vera immár elnémetült szép csellóhangját. HLX 90030).

Liszt Ferenc Magyar rapszódái sokáig a világgáró zongoravirtuózok repertóriumának voltak nélkülözhetetlen darabjai, és sokan épp ezekből az alkotásokból vélték megismerni a magyarságot. Kétségtelen, hogy e darabokban Liszt itt-ott kapcsolatot talált a magyar népzenevel is, de más irányok után is bőven tájékozódott. Igazi értékeit elsősorban színes, változatos formaviláguk adja, s az a dialektikus ellentét, mely az improvizáció és a mögüle felsejülő nagyon is kötött forma ellentétén alapszik. Ezekre utalhatott Bartók, amikor a „maguk nemében tökéletes alkotásoknak” nevezte a rapszódákat. Különösen érdekesegek azok a darabok, amelyekben a zeneköltő egy „virtuális hagyományra” támaszkodott, azaz a benne rendszertelenül gomolygó dallamképekből alakította ki a mű magvát. A Magyar Hanglemezyártó Vállalat a maga nemében páratlan vállalkozásként három lemezen, öt művész tolmácsolásában jelentette meg az összes magyar rapszódákat, és mellettük a népszerű Spanyol rapszodiát is. Az öt művész öt különböző karakter,

s a lemeznek épp az adja varázsát, hogy egymás után hallhatjuk Gabos Gábor intellektuális, modern zongorahangját, Lux Erika és Torma Gabriella hallatlanul tehetséges, impulzív játékát, Tusa Erzsébet nagyon tudatos, elemző megközelítését és Zempléni Kornél mélyen lírai, sokszínű előadását. A magyar lemezgyártás hőskorában Cziffra Györggyel már lemezre vettek néhány rapszodiát. Az ő játéka magában álló tünnemény, csupa sístergő váratlanság, vibrálás, izgalom. Ez a mostani rapszódia-kiadvány letisztultabb, véglegesebb képet tükröz, már-már klasszikus portrét, befejezett vonásokkal (LPX 11488-90). S ha már Cziffra György nevét említettük: a „Zene mindenkinek” sorozat egyik lemezén az ő tolmácsolásában hallhatjuk Liszt Esz-dúr és Grieg a-moll zongoraversenyét. Ha valamit, hát ezt a régi felvételt érdemes volt új életre támasztani! Micsoda zongorahang! Mennyi ötlet! Mennyi szertelenség! És mégis milyen csodálatos az egész! Mintha a varázsló-ujjú Liszt maga ülne a zongora mellett, hogy rögtönzésével még egyszer, utoljára elkápráztassa a közönséget! (HLX 90035)

RÓNAY LÁSZLÓ

*

(FARKAS FERENC EGYHÁZZENEI MŰVEI) Palestrináról jegyzi meg Szabolcsi Bence: „Az Istennel eltelt hitvallónak az a példája ő, aki a jutalommal kezdhetné, szemben a Isten harcának elégedetlen és tragikus hőseivel... akiknél épp a jutalom, a beteljesülés maradt láthatatlan vagy elérhetetlen.”

Farkas Ferenc egyházzenei művei látható beteljesülések.

A kezdés jutalmának tekinthető a 130. zsoltár megzenésítése MórícZ Zsigmond fordítása alapján, a 40-es évek elején. Megrendelésre készült — jegyzi meg a szerző, a vele való beszélgetés alkalmával —, s ez egyben találkozásos volt a liturgiával. Andante religioso — írta a partitúra fölé, amely tempójelzés nemcsak „méréselt mozgásra” utal, hanem „mozdulatlan harmóniát, egyetlen fényt” is jelöl. Benne a lélek „szüntelenül reszket”, érezve a titok közelségét: „Csendesítem, sőt némitom lelkem, hogyha Uram, titkaidat sejttem.” Dallamanyagának diatonikus felépítése már túlmutat a pentatónián, frig-záradéka pedig az ősi gregoriánra emlékeztet.

Az „évszázados egyensúly” megtartása, a salvataggio Farkas Ferencnek is örökségül jutott. Világi szerzeményei bizonyítják (Cantata Lirica, Furfangos diákok), hogy már a negyvenes években féltékenyen őrzi európai hagyományainkat; a formák tisztaságát, a szigorú építkezést vallja magáénak. Ebben nagy mestere Palestrina. A latin-kereszténység, a „formálás puritánsága” műveiben ugyanakkor nem mond ellent napjaink szeriális komponálásának sem, bár ennek nyomai nem fedezhetők fel nála. Világos, „áttetsző” zenei nyelvet követel, s főleg a liturgiában: alázatot. A kimondott Ige, a liturgia élő tartalma, minden esetben a művész legteljesebb tiszteletét kiváltó „örök téma” — mondja a zeneszerző a beszélgetés során —, s ezért nehezményezi a mostanában országszerte — szinte válogatás nélkül — bemutatott új egyházzenei kompozíciókat. A zeneszerzők felelőssége csak a zeneszerzőké lehet, nem pedig a dilettánsoké!

Erről tanúskodik többek között a balatonlellei katolikus templomban nemrég bemutatott Szent Margit miséje is. Nem remekmű, de „magasból fakadó tiszta forrása” csillagot tükröz. Még a latin nyelvű liturgia korában íródott, a megújulás előtt. Értékét így kétségbe vonhatnánk, s a múlt emlékei közé sorolhatnánk, ám a zenetörténetben „aranyfedezete” van. A tridentini zsinat idején Palestrina művei azért válhattak a szerző nevét viselő stílus hordozóivá, mert mentesek voltak a „virtuóz bravúrtól és mesterkedő szövevényességtől”, kifejezően deklamált, plasztikus harmóniákon nyugvó polifóniájuk minden aggodalmat eloszlatott.

Farkas Ferenc számára az európai zene minden korban visszatérő törvényei kötelező erejűek, a nyelv pedig

nem konvencionálisan meghatározó tényező, hiszen a harmadik miséje magyar nyelvű, Köröshegyi Betlehemese, Szent István zsolozsmája pedig egyenesen a nyelv szépségét dicséri.

A Szent Margit mise organikus építkező szerkezete drámai jellegű, látványos kitérések nélkül. Mindvégig misztérium lengi át. A titok azonban megközelíthető, fényében — Prohászka szavaival — „öntudatára ébredünk méltóságunknak, ... szépségünknek, erőnknek, ... annak az ünnepnek, melyet átélni hivatva vagyunk.” Farkas Ferenc szerint minden gondolat új formát követel. A liturgia ezer színű árnyalatai — egy tételen belül is — kötelezik a művészt. Nem ismétlődhet meg például az Agnus Dei zenei motívuma háromszor, miként egyes népmisékben előfordul. A szövegben rejlő fények kivillantása, a tartalom átlényegítése Farkas Ferenc kompozíciójának belső értéke. Nem a múlthoz igazodó stílus-átézés érvényesül az egyes részekben, hanem az ezzel a képességgel együtt járó egyéni hangvétele. A zeneszerző pentaton-motívumokat ötvöztet Respighire emlékeztető impresszionista tónussal, latinos fegyvellemmel.

A Szent Margit missa és a 130. zsoltár előadása Balatonlellén ősbemutatónak számít. Az AC. Kapisztrán Kórusa, Zimányi István vezetésével az utóbbi időben gyakran vállalkozik — dicséretes módon — Farkas Ferenc méltatlanul elhanyagolt egyházzenei alkotásainak felújítására. Zimányi kitűnő muzikalitással éppen a szerzeményekben rejlő egyszerűséget, gazdagságot ismer-te fel, s így a szólamok kristálytisztá áthangzását, az egyes részeknek az egészről történő kibontását tekintette feladatának.

TÓTH SÁNDOR

FILMEK VILÁGÁBÓL

MAGYAR KISFILMEK

Filmforgalmazásunk peremén az elmúlt néhány évben egy sor rövidfilm született, melyeket közönségünk alig ismer, vagy ha véletlenül mégis látott, alig vett észre, holott ezek a filmek éppen róluk és mindennapjaikról szólnak. Túlnyomórészt a Balázs Béla Stúdió kisfilmjeiről van szó. Nem tudni, miért kísérik bemutatásukat olyan sovány hírve-

rés, nem tudni, miért vetítik őket olyan szétszórtnan, vagy ha összefüggően is, de heti egyetlen előadásban a Bányász moziban, s azt is milyen összevisszán, előkészítetlenül. Ezek a mellékesen, a forgalmazás szempontjából amúgy balkezről kezelt filmek ugyanis mai filmgyártásunk egyik fontos vonulatát képviselik, bennük talán a leghitelesebben fogalmazódik meg a kor ábrázolásának a lehetősége, s érzékletesen lejátszódik kulturális életünk országos méretű számvetése, melyet némi éllel az esélytelenséggel való leszámolásnak is nevezhetnénk.

A filmek létrejöttéről, készítésük anyagi-szervezeti hátteréről idézzük a Stúdió egyik tagját: „A rendelkezésre álló összegből éventekint egymillió forintot úgy használhatunk föl, hogy abból átlag százötvenezer forintos kerettel filmkísérleteket indítunk el. Kidolgozott forgatókönyv helyett elegendő a vizsgált jelenség, társadalmi probléma rövid vázlata és az anyagi, technikai körülmények megjelölése. Ha ezt elfogadják, akkor százötvenezer forintos keretet nyitnak a rendező számára, és ő addig forgathat, amíg ezt a pénzt el nem költi. A gyakorlat azt mutatja, hogy az alkotók négy-öt napig tudnak forgatni ebből az összegből. Így lehetővé vált, hogy megszabaduljanak az irodalmi forgatókönyv semáitól és ez rászoktatja őket, hogy a valóság feltárását már eleve filmi eszközökkel végezzék el és nem spekulatív módszerekkel.” Az elkészült filmek jól jellemzik ezeket a lehetőségeket. A dokumentum- és kisfilmgyártás ugyanis az, amely olcsósága és rugalmassága miatt könnyebben lehetővé teszi a kísérletezést, az új szempontok megvalósítását. „Ma nem a nagy mozgások, nem a szélsőségek jellemzik a társadalmat, hanem a társadalmi szerkezet aprólékos átrendeződése. Mi ezekben a filmekben olyan vizsgálati módot keresünk, amelyekben a valóság folyamatai a maguk jellegzetességében, a struktúrában való elhelyezkedésükkel kibonthatók. Arra törekszünk, hogy a valóság 'játssza el' önmagát a maga megszokott kelléktárával és mozgásformái szerint, nem pedig dramaturgiai 'csúcspontokba' szedve.” Ezekben a filmekben nem találjuk a megszokott dramatisztizálási „beavatkozási” formákat, a látszólag mozdulatlan társadalmi közeget ábrázolják, mely nem fejezi ki önmagát drámai összecsapásokban. Tulajdonképpen a konfliktus-eszmény és az intenzív totalitás bénító elvárásaitól való elszakadás folyamatának lehetünk tanúi, még olyankor is, amikor ez az elszakadás látszatra az előbbi eszmények megvalósításának szándékával párosul. Talán ezzel is magyarázható a szokatlan frissesség, az ábrázolásnak közvetlen és sokszor bizarr-dokumentatív jellege. A többnyire csak a célkitűzések igazolása érdekében szembeállított erők manipulált összeütközéseit az azonosságok fanyar körforgása váltja fel, a belső motivációkat pedig a külső, dokumentatív vagy párhuzamos eszközök, mint például a fotóbetét.

A Stúdió első ilyen filmjeit a dokumentativitás kizárólagossága jellemezte.

Ilyen *Gazdag Gyulának* — a *Sípoló macskakő* későbbi rendezőjének — *Hosszú futásodra mindig számíthatunk* című rövidfilmje és a *Válogatás*. Mindkettő véletlenszerűen született. Kenderesen egy bisztrót akartak elnevezni a hosszútávutó Schirilláról, ő pedig futva érkezett az avatásra. A hír másfél nappal az esemény előtt jelent meg, huszonnégy óra alatt összehozták a forgatási lehetőségeket és végigkóvtették az eseményt. Vagy a *Válogatás*: a rádióban elhangzott a felhívás, hogy beatzenekarokat keresnek egy csepeli kulturházba; a rendező elment, megkérdezte, melyik napon mi történik és filmre vette az eseményeket. Mindkét filmből a pitiáner ünnepszeg, a rosszízű ceremónia, az ostoba ál-szertartások prototípusának dokumentuma lett. Összeül az Illetékes Testület, leszögezi a feltételeket és megkezdi a válogatást vagy a megbeszélést. Fontosságuk tudatában mindent igyekeznek tisztázni, nincs kérdés, részlet, amelyre ne terjedne ki a figyelmük. Ez a totalitásra való igény nevetéses ellentmondásban van az ügy kiszűrőségével, s nem utolsósorban a résztvevők korlátoltságával. Hasonló a kerete *Szalkai Sándor: Krokodil* című kisfilmjének is. Egy pesti polgár lakásában óriáshüllőket tart, a monomániává fajult értelemkeresés jellemző példaként órákig tartó értekezletekre kerül sor, ahol a KÖJAL-tól az Állatvédő Egyesületen át a Tanácsig minden intézmény körülményesen hallatja a szavát, s csak a film egészéből derül ki, hogy a „király meztelen”. *Szalkai* előző kisfilmje, a *23 év padláson* pedig az önmagát évtizedes magánbörtönre száműző férfi és szűkebb környezetének remekbe szabott portréja, akinek kiszólásai a mindennapi ember gondolkodásának lépten-nyomon tapasztalható megnyilvánulásait képviselték, melyek azonban eddig nem kaphattak helyet a művészi ábrázolás elfogadott gyakorlatában. Harmadik filmje, a *Határvíta* már ismétlésnek hat, két falu egyesítésének vitáját láthatjuk, de az értekezletesdi itt már inkább farszto látvány, mert a korlátoltágot nem lehet korlátozott eszközökkel kifejezni.

Telitalálta *Szomjas György: Nászutak* című filmje, s egyben felelet arra is, miként fejleszthető tovább az előbbieken vázolt megközelítés. A külföldi férjhezmenésre vágó Váci utcai akvárium-lányok világa elevenedik meg a vásznon, a *Bella Italia* tájékán előkelő életet élő alfa-romeós külföldiekkel, akik otthon legfeljebb villamoskalauzok.

Szomjas a puszta dokumentumfilmezésén, a rejtett kamera és a riportszerű megszólaltatás eszközein kívül külsődleges eszközöket is használ fényképbetétek, múltbeli és jelenkori dokumentumok, a cselekménnyel csak rejtve, az asszociációk szintjén összekapcsolódó látványok formájában. Általuk a film elmélyül és szélesebb társadalmi-történeti értelmet nyer. A duna-medencei periférikus gondolkodás, a beszűkült — s ezért kilátástalansága következtében mindenféle társadalmi messianizmusnak is könnyen áldozatává váló — magatartás mindennapjai elevenednek meg, amely sokkal inkább a radikális, difterenciálatlan „mindent vagy semmit”-gondolkodás melegágya, mint a tapasztalatokon, a kritikai megközelítésen alapuló gondolkodás. A *Nászutak* sajnos ennek a felismerésnek csak halvány körvonalait rajzolta ki.

Nem hagyhatjuk említés nélkül *Andor* Tamás és *Schiffer Pál: Fekete vonat* című hosszabb filmjét, mely az ingázók világát mutatja be, s érinti a cigánykérdést is. Szomjas, Gazdag vagy Szalkai filmjeiben a gyökerek a csehszlovák filmek k.u.k. világához vezetnek, *Milos Forman* nálunk is hétköznapi szereplőivel. Egy egységes világ egymástól elszigetelt alkotói tárják itt fel a közös társadalmi alapokat. A *Fekete vonat* a maga nagyobb kamera-aktivitásával, dinamikusabb és sokk-hatásra törekvő rendezési elveivel azonban messzebbre vezet, valahol az amerikai „direkt” módszerek, a *New York árnyai* és az *Izákosok utcája* hangvételével rokon. Filmjükre nem annyira a novella kerekded formai szigora, mint inkább az epikus tényfeltárás sodrása jellemző. Feldolgozott dokumentumanyagukat órákig nézhetnénk élvezettel, akár a korabeli híradófilmeket.

A fentiekben ismertetett filmekről jóformán egyenes út vezetett el a *Sípoló macskakövhöz*, ahol a módszert számos vonatkozásában a nagy játékfilmre ültették át. A Stúdió legújabb kisfilmjei közül néhány már más utakat próbál. A hangvétel mintha elvontabbá, s ami a gondolatiságot illeti, radikálisabbá vált volna, amire *Maár Gyula* parabolikus, kissé *Jancsóra* emlékeztető műve. A *prés* példa. Közöttük és az előbbi „szocio-filmek” között mintegy átmenet *Dobai Péter* filmje, az *Archaikus torzó*. A riportalany izmos fiatalember, takarítóként dolgozik, mert bár kitűnően érrettségizett, nem akar tovább tanulni. Kiegészítő lelkét és testi összhangban szeretne élni, Spinozát, Schopenha-

uert, Gandhit tanulmányozza szabad idejében. A film nagyrészt ezeknek a filozófusoknak a recitálásából áll. A főhős két macskáját dédelgeti, s egy alkalommal elzokogja magát, mikor a szerelemről van szó. *Dobai* a szintézist keresi, a társadalmi cselekvés lehetőségeit, s ennek érdekében választ olyan embert, aki szenved attól, hogy kívül rekedt a társadalmon. A rendező valójában saját szenvedését vetíti ki, mint aki nem akar belenyugodni, hogy „minden egész eltörött”, s elviselhetetlennek érzi, ha végleg nem volna lehetőség a társadalom megváltására. Ez a felemás és illúziókra vágyó lelkiállapot egyelőre ugyanolyan torzó, akár a filmje, s annak hőse. Ennyiben a tartalom, a forma és a szerző egysége is megvalósult.

Bódy Gábor műve, a *Harmadik* az esszé-film sokat sejtető kísérlete. A film a végsőkig elvont beszélgetésekre emlékeztet, a mondatok igazi tartalma azonban csak többszörös áttételeken keresztül érvényesülhet. *Walter Benjamin* néhány évtizeddel ezelőtt azt állította, hogy a műalkotás értéke a múltban a rituálén alapult, és ezért megértése is a rituálénak az ismeretén múlott. A múlt reprodukálási eszközeihez (rézmet-szet, sajtó stb.) képest a filméssel óriási mértékben megnőtt a reprodukálhatóság lehetősége. Romantikus-forradalmi beállítottságával összhangban *Walter* úgy vélte, hogy ennek következtében a film megszűnik a kevesek, az elit kiváltsága, a szakrális tartományába tartozó lenni, a rituálé mindenki számára érthető lesz. A Balázs Béla Stúdió kisfilmjei *Walter* nézőpontja alapján valóban a tömegek művészete lehetne; mégis, aki ott ült a nézőtérben, tapasztalhatta, milyen értetlenség fogadja olykor a látszólag legvilágosabb, tényföl-táró képsorokat is. A felesleges értekezletek, a hamis ünnepélyesség látványának megértése még ilyen világos és egyértelmű formában is valamiféle „rituálé” ismeretéhez kötődik, s minden egyszerűsége ellenére úgy fest, mintha érthetlenebb volna egy rembrandti rézkarcnál, holott azok nézik, akikről szól, vagy akiket érint. A Stúdió kisfilmjeinek ez a viszonylagos elszigeteltsége arra utal, hogy nem a „visszatükrözés” megfelelő vagy nem megfelelő voltáról van szó, hogy nincs tömegeknek megfelelőbb vagy kevésbé megfelelő művészet, csak differenciáltan vagy kevésbé differenciáltan gondolkodó emberek vannak.

UNGVÁRY RUDOLF

(AZ OROSZLÁN TÉLEN) II. Henrik, a Plantagenet, Anjou származású volt. Egyik őse, a Fekete Foulque, máglyára vetette feleségét, fiát pedig arra kényszerítette, hogy szájában zabolával, négykézláb könyörögjön kegyelemért. Richard fia azt hangoztatta, hogy családjukban azért oly gyakori a vizsály, mivel valamennyien ördögfiókák, a poklból származnak s a haláluk után oda térnek vissza... Nos, II. Henrik angol király is féktelen egyéniség volt, noha nem „ördögfióka”, ellenben roppant művelt és igen megnyerő modorú. Mint ilyen, magába bolondította Aquitániai Eleonorát, aki sebtében elvált pipogya férjétől, VII. Lajos francia királytól, és hamarosan férjhez is ment a nála jóval fiatalabb, tizenkilenc éves síhederhez.

Ez a II. Henrik, miután némi belharc árán megszerezte az angol trónt, kiváló uralkodónak bizonyult. Megszilárdította a királyi hatalmat, véget vetett a hosszú anarchiának, megtörte az önkényeskedő főurak hatalmát, és szívós munkával pártatlan és jól működő igazságszolgáltatási gépezetet épített ki. A nép szerette, mivel közbiztonságot teremtett, s mint mondták, méltányosan ítélkezett.

Éppen összpontosító törekvései, az egyházi és királyi bíróságok illetékességének ügye állította szembe legjobb barátjával, tanácsadójával, Becket Tamással. Ez a rendkívül jellemes férfiú, mikor a király megtette Canterbury püspökének, megjegyezte: „Nemsokára ugyanúgy fogsz gyűlölni, amennyire most szeretsz, mert belekontárkods az egyház ügyeibe, amit én semmiképpen sem tűrhetek. Mint Canterbury püspöke vagy Isten ellen kell vétkezniem, vagy ellened.” Becket egy idő múlva száműzetésre is kényszerült, majd miután visszatért, a pápa az ő kérésére felfüggesztette méltóságukból a közben hozzá hűtlenné vált püspököket. Volt azonban egy törvény, mely kimondta, hogy a király engedélye nélkül egyetlen alattvaló sem levelezhet a pápával... Mikor a franciaországi birtokain időző Henrik értesült az eseményekről, irtozatos haraggal így fakadt ki: „Alattvalóim hitvány, gyáva fajankók, kik nem tudják mivel tartoznak uruknak, ha eltűrik, hogy egy sehonnai klerikus csúffá tegyen.” A kítőrés hallatára négy lovag szó nélkül elhagyta a termet, Canterburybe utaztak s felelősségre vonták a primást, bocsánatot követelve a püspökök számára. Becket főpapi méltósággal utasította vissza követelésüket. Azok kardot rán-

tottak, s a primás holtan nyúlt el az oltár lépcsőjén.

Fiaival is gyakran meggyűlt a baja a királynak. Az „ördögfiókák”, akik között már életében fel akarta osztani birodalmát, gyűlölték egymást és elárulták apjukat. A két idősebb, Henrik és Geoffroy még apjuk életében meghaltak, Richard pedig Fülöp Agost francia királlyal esküdött össze Henrik ellen. Mindehhez járult, hogy a királyné, Eleonora szintúgy összeesküvésért börtönben ült és csupán nagyobb ünnepekkor tartózkodhatott az udvarban. Henrik legkisebb fiát, akinek már mi sem maradt az osztozkodásból — ezért is nevezték „földnélkülinek” — Jánost szeretete leginkább, Eleonora pedig Richardot. Ebből azután rengeteg vizsály, intrika támadt az udvarban. A történelmi igazsághoz tartozik még az is, hogy Henriket Richard fia, az *Oroszlánszívű* követte a trónon, őt pedig a legkisebb királyfi, Földnélküli János.

Mindezt előre kellett bocsátani ahhoz, hogy megérthessük, kevés olyan színes egyénisége volt a középkori Angliának, mint éppen II. Henrik. Mozgalmas élete szinte tálcán kínálja az érdekesnél érdekesebb eseményeket — közülük nem egyet fel is dolgoztak, a legismertebb s egyben a legművészebb T. S. Eliot *Gyilkosság a katedrálisban* című tempolmi dráma-játéka. Találhatott volna tehát *James Goldman*, akinek színdarabja filmünk alapműve s aki a forgatókönyvet is írta, mozgalmasabb, mutatósabb mozzanatot a nagy Plantagenet király elég hosszú uralkodása idejéből. Nem tette. Kiválasztotta II. Henrik élete alkonyát, azt a mondhatni családi magáneseeményt, amely a király, a királyné, három fia és a királyi szép, fiatal szerető körül bonyolódik. Cselekménye így egyetlen karácsony udvari eseményeire korlátozódik. Nagyjából arról szól, hogy a három királyfi mint szeretné elnyerni apjuk ágyasának kezét, mert az egyben a hatalom megszerzését is jelentené. A családi cselszövénybe rendkívül ügyesen bonyolódik bele az ünnepeket az udvarnál töltő Eleonora királyné, aki orruknál fogva vezeti fiait, noha valóban Richardot támogatja. Henrik azonban mindig átlát a szítán, s végül a párttűtő fiúk s a cselszöví feleség szűgyében maradnak.

Goldman kamaradarabját Anthony *Harvey* rendező igyekezett kiszélesíteni, a cselekmény több színen játszódik, a szereplők beboljongják közben szinte az egész, hatalmas királyi várkastélyt. Et-

től azonban még nem válik filmszerűvé a darab, lefényképezett színpadi produkció marad így is. Az előzményeket, melyekre több utalás történik, egyszerűen tudottnak veszi a szerző. A párbeszédnek sem valami magvas mondanivalójuk, noha rendkívül szellemesek, jól peregnek, tehát le tudják kötni a néző figyelmét. Nevezhetnénk a filmet színész-centrikus alkotásnak is, hiszen két óriási tehetségű, remek színész Peter O'Toole és az idős korában is roppant vonzó Katherine Hepburn játsszák a főszerepeket. Mindezekről azonban nem lenne egyéb a film kellemes, nyári szórakozásnál. S hogy mégis több ennél, ennek más az oka.

Utalnunk kell itt Scribe „Egy pohár víz”-ére, mely ugyan különb mű, mint Goldman színdarabja, sikerét voltaképpen mégis annak köszönheti, hogy ráirányította a figyelem reflektorfényét egy mozgalmas történelmi korra. Ezért kell pozitívan megítélni ezt a filmet is. Anélkül, hogy bármit kiemelne az előzményekből, vagy elárulna a „neves” utódokról, elénkvetíti II. Henrik uralkodói, sőt emberi nagyságát. Rámutat arra, hogy nemcsak véreskezű zsarnokok lehetnek történelmi nagyságok, hanem olyanok is, akik noha indulatosak, keménykezüek is olykor, mindig emberek igyekeznek maradni, és meg is tudnak bocsátani az ellenük vétkezőknek.

BITTEI LAJOS

KÉPERNYŐ ELŐTT

„A RÁSZEDETTEK” „A rászédettek” címmel jelent meg Thurzó Gábor válogatott novelláinak gyűjteménye, az író 60. születésnapjára. E kettős alkalomból került képernyőre a könyv három dramatisztált novellája, a „Nyitott könyv” műsorában. A keret-beszélgetésben az író közvetlen szavakkal vallott pályája eddigi szakaszáról, művészi élményvilágáról, a pesti belvárosról, ahová ifjúsága, élete köti. Thurzót szeretik úgy emlegetni, mint aki „neokatolikusként” indult. Persze, ha valaki katolikus (mint ember és nem mint író, hiszen a katolikum nem esztétikai fogalom), akkor az nem antik vagy neo — vagy nem tudom, milyen —, hanem egyszerűen (egyetemes, „közönségesen”, ahogy Sik Sándor írja) *katolikus*. Lehet görög, lehet szír, lehet kopt, és így tovább, *ritus* szerint, de vallása szerint *csak katolikus* lehet. Thurzó Gábor is katolikus és pályája kezdetétől, szinte valamennyi írásában jelen van (mint szemléletmód, mint írói „látás” és ábrázolás — de nem esztétikai kategória) a katolikum. Jelen van a képernyőre vitt három novellájában is.

A három novella: „Térj vissza győztesen”, „A földi maradványok”, „Az oroszlán toroka”. Műfajilag eredendően és kizárólagosan (és ki nem emelhetően) novellák, mindhárom a betűkben, a könyv lapjain él igazán, s ezen mit sem változtat, hogy a képernyőre-alkalmazást ezúttal maga az író végezte. A tévéfelvételhez reflektorok kel-

lenek, méghozzá igen erős reflektorok, és ezeknek fénye óhatatlanul és élesen rávilágít némely írásmű ellentmondásaira, buktatóira. A műfaji idegenségen túlmenően az eredeti alap-probléma irrealitásaira is.

„A rászédettek” voltaképpen a helytelenül értelmezett szeretet zsákutcájában ténferegnek (vagy egy lejtős ösvényen, megállás nélkül rohannak — „sodródnak” — a szakadék felé). Vanak, akiket rászédnek, és vannak, akik másokat szédnek rá (ugyanakkor önmagukat is rászédik). A téves szeretet — mint Thomas Merton írja — „érzelem — cselekvés nélkül. Megmarad önmaga zárt világában. Atéli a „szeretet” örömeit, anélkül, hogy gyakorolná is a szeretetet. Tehát csak a tulajdon tükörképét szereti”. A legélesebb példája ennek „A földi maradványok” festője: a maga „steril” érzélemvilágában, önmaga „áhitatos” szemléletében, imádatában éli a „szeretet” — az önszeretet — hamis örömeit. A „Térj vissza győztesen” két öregje is önmagát szereti, amikor ráveszi katonafiát, hogy — a magasabb rangért — menjen ki önként a frontra. (Persze: nagyon is végletes alapprobléma ez, a képernyőre megkülönböztetetten nincs megindokolva. És erősen vitatható az is, hogy amikor már valaki teljesen tisztában van azzal, hogy értelmetlen az egész, „szófogadó” fiúként teljesíti-e szülei akaratát, ráadásul a fronton, eleven célpontként. A főhős egymaga belovagol — „besétál” — a biztos halálba: egyszerűen hagyja magát lepuffantani. Ez nyilván öngyilkosság, ha pedig nem az, akkor az el-

mekörtan körébe tartozik. Sem embe-
rileg, sem íróilag nem logikus.)

A legképszerűbb — és a legproble-
matikusabb — novella a harmadik: „Az
oroszlán torka”. Hanzély Imre volt mi-
niszterelnököt, mint háborús bűnöst, ha-
látra ítélik. A kivégzése előtti utolsó éj-
szakán magához kéri egykori tanárát
és gyóntatóját — a szerzetes házfő-
nököt —, hogy *megvádolja*. Hogy reá
zúdítsa bűnei egész halmazát, mert an-
nak idején nem állította meg a lej-
tőn, nem rántotta vissza a bűnök el-
követésétől. „Minden hónapban gyón-
tam neked. Minden hónapban módod
volt rá, hogy megtagadd a feloldozást.
Én hiszek Istenben, túlvilágban. Én
kétkeltem volna. Talán visszavonul-
tam volna. De te, mért nem engedted
meg akkor, annyi éven át, hogy kétel-
kedjem a cselekedeteim helyességében?”
— vágja a gvárdián szemébe. De va-
jon mi történik, ha megteszi? Ha nem
oldozza föl, ha kételyeket ébreszt benne?
Elképzelhető-e, hogy akkor ez a
cinikus, hatalomvágyó ember valóban
visszafordul? Hiszen neki éppen ez a
pap és *ilyen* pap kellett. *Ez és ilyen*.
Aki maga is menekül a felelősségvállal-
ástól, aki nem lelkivezető, hanem lel-
kiismeret-nyugtató, öngazolást-igazoló.
Vagyis: akiben a szeretet „steril” érze-
lem, nem pedig tett. Ő maga mondja:

„Tudom, hogy voltak Faulhaber bíbo-
rosok, Gahlen püspökök, és a világiak
közül Mauriacok, Maritainok. Ma már!
Ma már tudom ezt. Akkor másként
volt. Ezt az igazságot nem tudom ment-
ségül magam ellen felhozni. És azt
sem, hogy próbáltam toldozni-foldozni
a szörnyűségeken”. Erről van itt szó. Két
bűnös ember viaskodásáról egymással,
és vergődéséről, halálfélelméről kegye-
lem és kárhózat között. Ebben az ér-
telemben — de csakis ebben — a no-
vella főhősei nem egyediek, hanem ál-
talános típusok. Mint emberek. De mint
egy háborús bűnös és *egy* pap — sze-
mélyes mivoltukban, történelmi helyze-
tükben — *egyediek*. Ha ugyanis a há-
borús bűnösök cselekedeteit általában a
papokon (a gyóntatókon) kérnék szá-
mon, akkor már csak egy lépés hiány-
zik, hogy esetleg igazoljuk is a hábo-
rús bűnök elkövetőit (vagy legalábbis
enyhítsük bűneiket) „a” papság, „az”
egyház rovására, ami nyilvánvaló ab-
szurdum lenne. Mert „az” egyház hi-
vatalosan is, papjai és hívei többsé-
gében is szemben állt a háborús bű-
nökkel és azok elkövetőivel. A novel-
la — és a tévéfilm — ezt is elmond-
hatta (vagy érzékeltethette) volna, a
még teljesebb hűség és tárgyilagosság
kedvéért.

BALÁSSY LÁSZLÓ

Menyhárt László: Fák (tusrajz)

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 5,00 US dollars.

S O M M A I R E

L'étude principale de notre journal est écrite par *Msgr. Joseph Cserháti*, évêque de Pécs, intitulé „La réforme d'éducation des prêtres dans notre patrie.” Le grand article annonce, que l'épiscopat a commandé à la conférence tenue en Juin de cette année, que dans les instituts de séminaire, en l'année scolaire 1972-73, il faut commencer l'exécution des reforms du Concil II, Vatican, cette reform s'étend sur des besoins de l'éducation et le développement de la théologie scientifique.

L'évêque Cserháti, suivant l'indication exécutif de la congrégation compétente de Rome, référant à *Ratio fundamentalis*, a souligné plusieurs fois, que cette solidarité et fraternité doit se réaliser un jour entre le prêtre et ses fidèles, doit animer le séminaire, devenir un style de vie dans cette communauté, où l'unité fraternelle des séminaristes, la confiance réciproque entre les instituteurs et les étudiants est déterminée par le dialog vivant. Mais il ajoute à cela: Dans notre patrie la réforme de l'éducation séminaire dépend de la question des instituteurs ou professeurs conformes. Si ils se sentent capable de développer, surtout en point de vue du Consil, l'analyse d'âme de la jeunesse d'aujourd'hui. La jeunesse écouterà à ses instituteurs où elle sent qu'ils sacrifient leurs vies et coeurs pour les futur prêtres de l'Église.

L'enseignement de la pastoration d'âme actuelle désirerait, que tous les professeurs pastorales des séminaires s'unissent, et invitent dans leur communauté de travail les prêtres actifs, et créent par leurs travaux continuels, la possibilité pour des séminaristes qu'ils voient claire les terrains de la pastoration d'aujourd'hui.

Margit Széll, dans son étude „La transcendance des quotidiens”, analyse les rapports de l'existence humaine vis-à-vis des phénomènes transcendants, tout en confinant les pensées de Gabriel Marcel et de Maurice Blondel. — *Ferenc Szakony* détaille les change — menst des activités sociales de la famille („Le rôle de la famille moderne”). — L'écrit de *Zoltán Szöllösi* est un mélange savoureux d'un journal personnel et d'un reportage sociographique où la vie puotidienne des hameaux en Hongrie-Est se révèle, pendant qu'ils se rejoignent peu à peu à la civilisation moderne. — Dans l'étude „*Pilisszentlélek*”, *Gyula Prokopp* présente le passé, et une part du présent d'un petit village, non loin de Budapest, caché dans une vallée de la montagne Pilis. — *Sándor Benamy* parle d'une femme écrivain et poète, *Karola Nagy* (1906—1933) très douée, morte prématurément. — *Monika Kis* écrit de la sainte ravissante du tournant de ce siècle: „*Ste. Thérèse de Lisieux et le Fils Prodigue*”. — La courte étude de *Ferenc Schram*, „*Les chants pleureurs et les femmes pleureuses de Marie*”, présente une révélation remarquable du folklore religieux. — Sous la rubrique „DOCUMENTS”, on peut lire les rapports de *Mihály Babits*, grand poète et esthète de la première moitié de ce siècle, et du philosophe *Heidegger*. — Dans la rubrique littéraire, une nouvelle de *Csaba Egri*, et les poèmes de *Judit Tóth*, de *István Jánosy*, de *Géza Csák* et de *Lajos Bittei* sont publiés. — Dans „*Journal*”, *Lajos J. Csóka* rappelle la mémoire de *St.-Wolfgang*, qui fut envoyé, il y a justement mille ans, de l'abbaye bénédictine d'*Einsiedeln*, pour convertir les Hongrois.

Nagy András: Godot-ra várva (tempera)